

ROZVOJ VENKOVA 3
(RURAL DEVELOPMENT)

Mendelova univerzita v Brně, Agronomická fakulta

**Změny krajiny na okraji velkých měst.
Je suburbanizovaný venkov ještě venkovem?**

Výstup projektu Interní grantové agentury AF MENDELU

Editor: Antonín Vaishar

Spoluautoři: Milada Šťastná, Hana Vavrouchová, Iva Křenovská, Mária Pákozdiiová, Jana Žitňáková,

Technická spolupráce: Jana Pokorná

Brno 2013

Antonín Vaishar (ed.), Milada Šťastná, Hana Vavrouchová, Iva Křenovská, Mária Pákozdiiová, Jana Žitňáková,

Změny krajiny na okraji velkých měst. Je suburbanizovaný venkov ještě venkovem?

Mendelova univerzita v Brně
Zemědělská 1, 613 00 Brno

Tato publikace je výsledkem řešení projektu Interní grantové agentury
Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně

Recenzovali:
Ing. Mojmír Kyselka, CSc., Ústav územního rozvoje Brno
RNDr. Jana Zapletalová, CSc., Ústav geoniky AV ČR, v.v.i. Ostrava, pobočka Brno

Vydání: 1.
Stran: 98
Technická redakce: Jana Pokorná
Tisk: Ediční středisko MENDELU, Zemědělská 1, Brno
ISBN: 978-80-7375-768-7

OBSAH

Obsah	3
1. Úvod, teorie, metodologie	5
1.1. Úvod	5
1.2. Suburbanizace a urban sprawl jako urbanizační proces	5
1.3. Suburbanizace jako sociální a environmentální problém.....	6
1.4. Cíl práce, hypotézy	8
1.5. Metodologický přístup a datová báze	8
2. Vymezení suburbanizovaného území v zázemí Brna a jeho geografická charakteristika	11
2.1. Charakteristika brněnských předměstí v historickém průřezu	11
2.2. Vymezení suburbanizovaného prostoru v zázemí Brna	12
2.3. Charakteristika suburbanizovaného prostoru Brna.....	20
3. Hodnocení suburbanizace v zázemí Brna na základě statistických dat.....	22
3.1. Demografická struktura a vývoj	22
3.2. Sociální struktura	26
3.3. Bytová výstavba ve sledovaném území.....	26
3.4. Úloha suburbanizovaných malých měst v zázemí Brna	29
3.5. Případové studie.....	30
4. Hodnocení změn krajiny v zázemí Brna pod vlivem suburbanizace	45
4.1. Přírodní potenciál pro vznik a rozvoj suburbanizace, diferenciaci fyzickogeografického prostředí v suburbanizované zóně Brna	45
4.2. Změny krajiny a využití půdy v souvislosti se suburbanizací	51
4.3. Konflikty přírodního prostředí a suburbanizace v zázemí města Brna.....	58
5. Hodnocení suburbanizace a jejích důsledků jako sociálního procesu	66
5.1. Suburbanizace a pracovní příležitosti, vyjíždka za prací	66
5.2. Suburbanizace a služby, vyjíždka za službami.....	67
5.3. Suburbanizace a občanská společnost v suburbích, vztahy k původnímu obyvatelstvu, vize zastupitelstev.....	68
5.4. Změny uspořádání subúrbánních sídel, návaznost na původní zástavbu, veřejné prostory, architektura subúrbí	71
5.5. Rozvoj výrobní, logistické a komerční suburbanizace v zázemí Brna	75
5.6. Problémy, spojené s dopravou	76
5.7. Suburbia a možnosti seberealizace; problém „zelených vdov“	80
6. Diskuse (změny venkova pod vlivem suburbanizace).....	82
6.1. Je tedy suburbanizovaný venkov ještě venkovem?.....	82
6.2. Jak dál v procesu suburbanizace	84
7. Závěr	86

Summary	87
Přehled literatury	91
Seznam tabulek.....	95
Seznam obrázků	95
Rejstřík	98

1. ÚVOD, TEORIE, METODOLOGIE

1.1. Úvod

Současný evropský venkov je silně diferencovaný. Jedním z výrazných typů venkova je suburbanizovaný venkov v zázemí velkých (a v menší míře i středních) měst (Vaishar et al. 2011). Tento typ venkova má řadu výhod z hlediska trhu práce, vzdělanostní struktury obyvatelstva, dopravních možností a podobně. Zároveň v něm však probíhají tak rychlé změny krajiny, intravilánů sídel i obyvatelstva, že je vhodné položit si otázku, nakolik je suburbanizovaný venkov ještě venkovem.

Odpověď na tuto otázku budeme hledat s podporou Interní grantové agentury Agronomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně. Za případovou studii byla zvolena aglomerace města Brna. Kromě praktických důvodů je výběr tohoto střediska dán i tím, že situace v dalších dvou velkých městech Česka je svým způsobem specifická. Praha je hlavním městem s nezanedbatelnou expanzí zahraničních investic a cizinců, zatímco Ostrava je střediskem těžebního regionu s podstatně odlišným formováním sídelní struktury v posledním století – podobně jako sousední Horní Slezsko (Runge a Kłosowski, 2011). Naproti tomu rozvoj Brna a jeho sídelní aglomerace probíhal geneticky bez významnějších převratných změn a vnějších impulsů.

1.2. Suburbanizace a urban sprawl jako urbanizační proces

Suburbanizace patří k současným hlavním urbanizačním procesům. Andersen a Engelstoft (2006) ukazují, že hierarchie měst je nahrazována rozlehlými urbanizovanými územími, která obsahují urbánní komplexy různého měřítka, ale i rurální prostory. To je ovšem pohled z hlediska geografie města. Z hlediska analýzy venkova je třeba klást si otázku, jak suburbanizace mění tvář venkova v okolí velkých měst a jak se tento venkov liší od venkovských mikoregionů ostatních typů.

Intenzivní urbanizace je v rozvinutých zemích úzce spojena s industrializací a první demografickou revolucí. Vznikající přebytky obyvatelstva na venkově odcházejí do měst, kde nacházejí uplatnění v prudce se rozvíjejícím průmyslu. Nastupuje zhruba od konce 18. století. Je charakteristická koncentrací obyvatelstva do měst, jejichž podíl na počtu obyvatel roste. Vzhledem k ještě nerozvinuté veřejné dopravě osob se noví obyvatelé koncentrují do blízkosti pracovišť, kde se výrazně zvýšila hustota obyvatelstva. K tomu se rychle přidaly environmentální problémy, jejichž řešení však ustupovalo ekonomickým a sociálním zájmům a potřebám. (V rozvojových zemích dochází v současné době k překotnému růstu měst. Zde je však jedním z motivů neúnosnost podmínek života na venkově. Noví obyvatelé se soustřeďují ve slumech na okrajích měst a tvoří sociálně nejslabší vrstvy populace.)

Určité signály o pohybu obyvatel opačným směrem, to znamená z města do jeho okolí, se před druhou světovou válkou týkaly jen nejbohatších vrstev společnosti a nemohly mít masovější charakter. K masovému rozšíření suburbanizace došlo nejprve v USA, kde se projevil tzv. americký sen o vlastním rodinném domku blíže k přírodě. Tehdejší americká vláda tento trend podporovala a snažila se tak splatit svůj dluh veteránům války. Suburbanizace byla prakticky umožněna rozvojem individuálního automobilismu, který se stal podmínkou pro pohyb mezi jádrovým městem a suburbii. O něco později se začala suburbanizace projevovat i v západní Evropě.

V socialistických zemích a zejména v Česku měla suburbanizace poněkud specifický průběh. Plánovací proces se koncentroval na výstavbu panelových sídlišť na okrajích měst. Ve skutečnosti šlo o jakousi analogii suburbií s překvapivě podobnými charakteristikami, to znamená anonymitou, téměř úplnou závislostí na jádrovém městě, ale i relativní blízkostí přírody, která však zpravidla nebyla obyvateli příliš využívána.

Výhodami oproti dnešním suburbiím byly efektivnější možnosti veřejné dopravy a postupného dovybavování službami. Oproti dnešním suburbiím byla panelová sídliště sociálně smíšená, byty nebyly v individuálním vlastnictví. Je však otázkou, nakolik to byly nevýhody; ostatně obě tyto charakteristiky se postupně mění. Sídlíště jsou otevřenější a průchodnější. Takže jediným argumentem proti panelovým sídlištím (ve srovnání se současnými suburbií) pravděpodobně zůstává technologie výstavby a architektonické řešení. Za projevy reálné suburbanizace se u nás někdy také považuje masový rozvoj chalupaření a chataření.

V 90. letech minulého století se administrativní bariéry uvolnily a rozvoj suburbanizace se začal rozvíjet. V extrémní poloze tento proces proběhl v bývalé NDR, kde bylo využito zkušeností, modelů a financí starých spolkových zemí. Zároveň se však začaly projevovat některé obecné i specifické nedostatky suburbanizace a objevují se opačné procesy jako gentifikace, provázená reurbanizačními snahami ve vnitřních městech. Na druhé straně máme co dělat také s procesy deurbanizace a amenitní migrace (někdy také naturbanizace), které na rozdíl od suburbanizace nesměřují do okolí měst, ale na venkov obecně, včetně periferie.

Zvláštním typem suburbanizace je takzvaná sídelní kaše neboli urban sprawl (Hnilička, 2005). Jde o nekontrolovanou a neřízenou suburbanizaci, při níž jsou v rámci suburbanizace rozmisťovány rezidenční a další objekty neplánovitě v prostoru. Tím vzniká v zázemí měst chaotické uspořádání, jehož infrastrukturní obsluha je nesmírně komplikovaná. V souvislosti s tím je aktuální otázka možností usměrňování procesu suburbanizace v procesu územního plánování (např. Moučka, 2007). V okolí Brna však tento jev v masovějším měřítku nenajdeme.

Zásadní článek, shrnující rozsáhlou literaturu k problematice interpretace urbanistických procesů v post-socialistických městech, přinášejí Sýkora a Bouzarovski (2012). Většina příspěvků však pojímá suburbanizaci z pohledu města. Týká se to i prací, hodnotících současné urbanizační procesy okolo Brna (například Sýkora, Kamenický, Hauptmann, 2000 nebo Haase, Großmann, Steinführer, 2012). Naší ambicí je analyzovat suburbanizaci z pohledu venkova.

1.3. Suburbanizace jako sociální a environmentální problém

Vedle pozitivních stránek je se suburbanizací spojena řada poměrně závažných problémů, a to jak v suburbiích, tak i v mateřském městě. Tyto problémy se projevují jak v sociální, tak environmentální sféře.

Lidé, směřující do surbií, žijí někdy s představou, že v novém prostředí se budou setkávat s venkovským způsobem života, podstatně se lišícím od anonymity a shonu velkoměsta. Je však otázkou, zda si nepřinášejí městský způsob života s sebou. To je dáno už tím, že novousedlíci zůstávají zpravidla zakotveni svým zaměstnáním, sociálními vazbami a dalšími atributy ve městě. Jejich věková, sociální, vzdělanostní struktura se podstatně liší od struktury obyvatelstva původních usedlíků. Proto může docházet k určitému nepochopení a neporozumění mezi oběma skupinami obyvatel. Dokonce ani anonymita nemusí být překonána, neboť příchozí obyvatelé mají pouze malou šanci utvořit nějakou místní komunitu. Kromě toho, že převažují jejich vazby na původní sociální systém města, nemají ani podmínky pro místní společenský život, neboť v suburbiích zpravidla chybí veřejné prostory a další místa pro společenský život. O něco lépe na tom jsou suburbanizovaná malá města (Vaishar et al., 2012).

Určitým sociálním problémem mohou být takzvané zelené vdovy, to znamená manželky a partnerky sociálně silných obyvatel suburbií, které zůstávají přes den doma v sídlišti bez obchodů a zábavních příležitostí. Hirt (2008) na příkladu bulharské Sofie konstatovala nižší zaměstnanost a mobilitu žen v suburbiích, jejich větší odkázanost na veřejnou dopravu. Je možné, že suburbanizace může takovým způsobem znamenat jistý

návrat k tradičním patriarchálním vzorům, kdy muž odjíždí do města za prací, zatímco žena zůstává doma a stará se o domácnost.

Už Gans (1968) konstatoval, že rozdíly ve způsobu života mezi vnitřním městem a suburbii jsou přeceňovány. K nejvýznamnějším sociálním a demografickým rozdílům patří:

- suburbia jsou spíše noclehárnami,
- jsou vzdálenější od míst práce a zábavy v centru,
- jsou novější a modernější než vnitřní města a více uzpůsobena automobilům než chodcům a hromadné dopravě,
- jsou složena více z rodinných domů, a tudíž mají nižší hustotu obyvatelstva,
- jejich obyvatelé jsou homogennější,
- jejich obyvatelstvo se odlišuje demograficky: je mladší, s větším podílem ženatých a vdaných osob, s vyššími příjmy v nemanuálních povoláních.

Důležitá je otázka potenciálních zdrojů suburbanizační migrace. Lze předpokládat, že by mělo jít o relativně sociálně stabilizované příslušníky sociálně silnějších vrstev, zpravidla v první polovině ekonomicky aktivního věku, tvořících rodiny. Určitým problémem může být, že podíl úplných rodin ve struktuře českých domácností klesá, zatímco roste podíl domácností jednotlivců a dvojic, včetně netradičních. Nicméně obyvatelé suburbií vykazují výrazně pozitivnější hodnoty ukazatelů fertility. Vobecká a Piguet (2011) se domnívají, že jde nejen o prostý důsledek věkové a sociální struktury migrantů, ale i o systém hodnot těchto osob, které mohou být orientovány více proreprodukčně.

Ve vnitřních městech může suburbanizace znamenat odliv sociálně silnějších, vzdělanějších a mladších obyvatel, a zhoršení sociální struktury. Ve skutečnosti však může být tento odliv do jisté míry kompenzován příchodem studentů a mladých profesionálů, kteří sice nemají ve městě trvalé bydliště, ale fakticky zde žijí (např. Haase et al., 2012).

Environmentální problémy suburbií jsou spojeny s několika různými faktory. Prvním z nich je změna využití země (viz např. Bittner a Sofer 2013). Zemědělství je vytlačováno ve prospěch rezidenčních a infrastrukturních objektů a ploch. Původně relativně volná krajina je parcelována, a ploty představují nové bariéry. Tím je limitována příměstská rekreace obyvatel města, která se buď omezuje jen na zbytkové plochy, nebo je vytlačována do větší vzdálenosti. Na Slovensku takové změny dokumentovali Šveda a Vigašová (2010). Wolf a Meyer (2010) hovoří o intenzivní spotřebě území. Výsledkem je fragmentace území, která je mimo jiné důsledkem liberálně ekonomického (bezplánovitého) zastavování území (např. Roose et al., 2013).

Další skupina problémů souvisí s infrastrukturními problémy. Na prvním místě je třeba jmenovat individuální dopravu, která suburbanizaci původně umožnila. Při masovém rozvoji tohoto procesu prudce stoupají počty automobilů, směřujících každé ráno do města a večer zpět. Tyto automobily mají problémy vejít se na silnice, které nejsou na takový provoz dimenzovány. Jejich množství způsobuje vzrůstající exhalace, hluk, zápach a nebezpečí nehod. Výhodou může být suburbanizace, směřující do malých měst a původních vesnic, které mohou být obsluhovány veřejnou dopravou. Jenže veřejná doprava se ne vždy slučuje s představami obyvatel suburbií, takže počty aut na silnicích neklesají.

Podobně to může být i s dalšími aspekty technické infrastruktury. Představy obyvatel suburbií totiž zpravidla spojují veškerý komfort města s výhodami venkovského způsobu života. Proto požadují technickou vybavenost na úrovni města. Samozřejmě v osídlení s nižší hustotou obyvatel je budování veškeré technické infrastruktury dražší a náročnější.

Jiným aspektem je urbanistická a architektonická hodnota nových suburbií, která je zcela nekompatibilní s venkovem. Architektonické řešení typových suburbanních domů je rovněž značně sporné. Při slabší kupní síle velké části našeho obyvatelstva dostačují finanční prostředky často jen na nákup domu a nezbytného pozemku. Parcely suburbií jsou tudíž malé a představy o intimitě života na „venkově“ se nenaplnují. Je samozřejmě otázkou, zda tomu tak musí být vždy, nebo zda lze realizovat suburbium, které by tato negativa nemělo, a za jakou cenu.

Některé problémy nových suburbií jsou tudíž velmi podobné problémům panelových sídlišť, takže již byly zaznamenány jisté (i když nevýrazné) tendence opačného procesu, které lze charakterizovat jako rozčarování ze suburbanizace. Traduje se, že hlavním motivem obyvatel suburbií je přiblížit se přírodě a zidealizovanému venkovskému způsobu života. Vidíme však, že tyto ideály mohou být naplněny pouze částečně. Naopak se zdá, že suburbia přírodu i venkovský způsob života vytlačují dále od měst na periferii. Jaké jsou tedy skutečné motivy pro stěhování na okraje měst? Lze se hypoteticky domnívat, že se obyvatelé chápou možnosti mít po letech kolektivního bydlení vlastní nemovitost, o které si mohou rozhodovat sami. Dalším motivem může být osobní bezpečnost a bezpečnost dětí, které je zde zatím jistě vyšší než ve městě. Klíčovým pojmem jsou sídelní preference (Pisman et al., 2011).

Konečně má suburbanizace rovněž kulturní rozměr (Galčanová, 2012), a zároveň se stává součástí moderní kultury, která souvisí do značné míry s kulturou auta.

1.4. Cíl práce, hypotézy

Cíl práce je obsažen již v jejím názvu. Jde o to zmapovat a charakterizovat suburbanizaci v zázemí města Brna a diskutovat otázku, nakolik je tento suburbanizovaný venkov ještě venkovem.

Tento cíl lze dále strukturovat do následujících kroků:

- Charakteristika takto vymezeného venkova,
- Hodnocení změn krajiny suburbanizovaného venkova,
- Hodnocení sociálních změn suburbanizovaného venkova,
- Pokus o stanovení motivů migrantů do suburbií,
- Diskuse otázky, do jaké míry se liší suburbanizovaný venkov od ostatních typů venkova,
- Pokus o stanovení trendů nebo prognózy dalšího vývoje suburbanizovaného venkova v okolí Brna.

K tomu je třeba na základě dosavadních poznatků stanovit hypotézy, které by měly být potvrzeny nebo vyvráceny. Za hlavní hypotézy byly stanoveny následující výroky:

[1] Suburbanizovaný venkov se výrazně odlišuje od ostatního venkova v sociálních, architektonicko-urbanistických, infrastrukturních i environmentálních charakteristikách.

[2] Suburbanizovaný venkov není jednotný, nýbrž strukturovaný podle výše uvedených charakteristik.

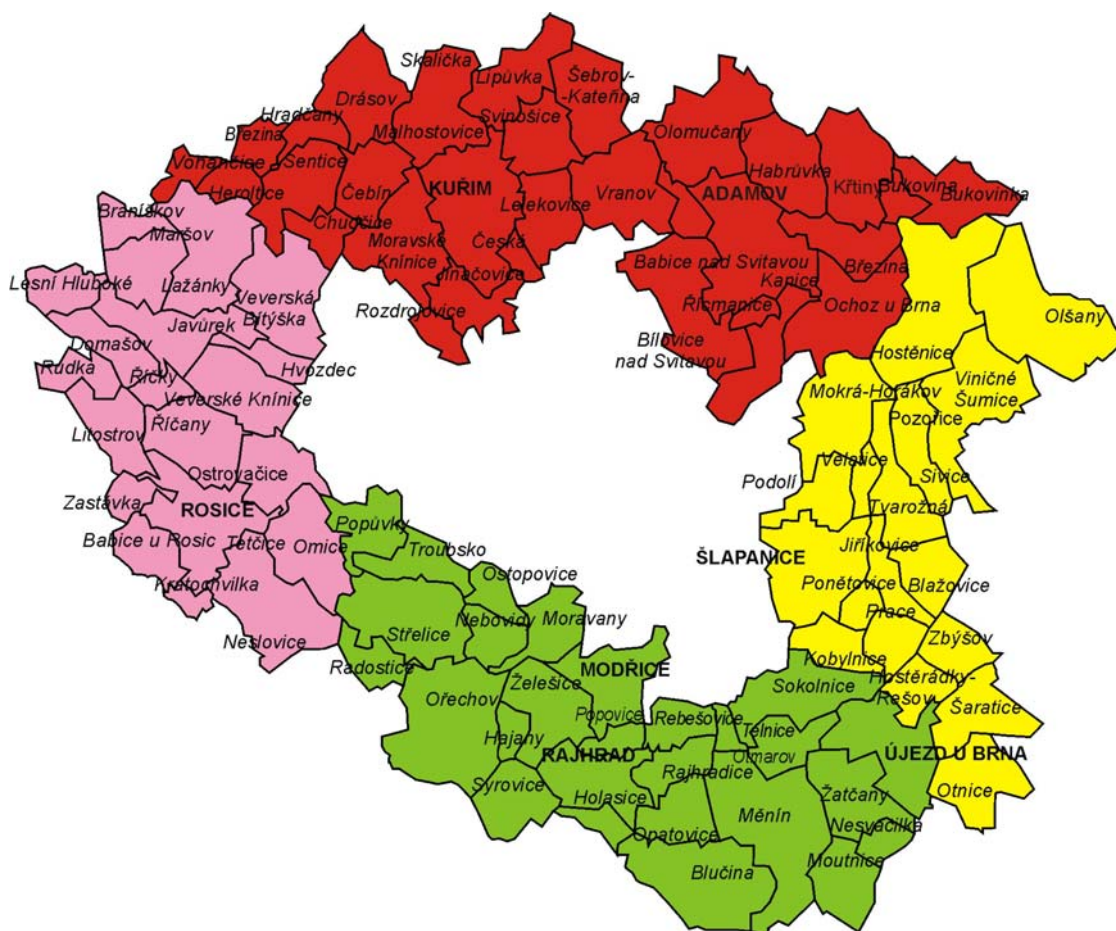
1.5. Metodologický přístup a datová báze

Prvním krokem metodologie bude shromáždění, studium a hodnocení existující literatury o suburbanizaci a urban sprawl ve světě, Česku a Brně. Tento krok umožnil rozpracovat další teoretické a metodologické přístupy.

Suburbanizovaná sídla v okolí Brna bylo třeba vymezit. Možnými způsoby jsou: dynamika vývoje obyvatelstva a jeho struktury nebo vizuální charakteristika na základě mapování. V prostoru jižně od Brna takový způsob použila Kašpaříková (2011).

Krisjane a Berzins (2012) zdůrazňují, že klíčovým faktorem pro vysvětlení post-socialistické urbanizace je struktura rezidentů. Proto prvním empirickým krokem bylo zhodnocení existujících statistických a jiných tvrdých dat. V době řešení již byly k dispozici předběžné výsledky sčítání lidu z roku 2011 až do úrovně obcí, z nichž bylo možné odvodit počty obyvatel a jejich věkovou a vzdělanostní strukturu, a základní strukturu domovního a bytového fondu. Tato data mohla být srovnána s průměrem venkova Jihomoravského kraje. Dalšími tvrdými daty mohou být údaje o populačním vývoji z bilancí obyvatelstva, které umožní oddělit přirozený a mechanický pohyb. Data o vývoji nezaměstnanosti po měsících od roku 2005 do roku 2011 byla získána z integrovaného serveru Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Bohužel v důsledku transformace uvedeného ministerstva se tato datová báze již neaktualizuje. Tvrdými daty jsou i údaje z jízdních řádů linek Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje. Český statistický úřad disponuje daty o využití země.

Zázemí Brna bylo rozděleno na čtyři zájmová území, která se z fyzicko-geografického hlediska výrazně liší. Zájmové území Sever čítá celkem 31 obcí, které představují celkovou výměru 25 878 ha. Zájmové území Jih je tvořeno celkem 26 obcemi o výměře 21 471 ha. Zájmové území Východ tvoří 18 obcí s rozlohou 15 465 ha. Zbývajících 20 obcí s celkovou výměrou 15 342 ha spadá do zájmového území Západ.

Obr. 1 Rozdělení zkoumaného území na 4 sektory. Kreslila: J. Pokorná

Metodami terénního výzkumu, doplněného o pořizování dokumentace, hodnocení snímků dálkového průzkumu země a dalších pramenů, lze identifikovat zejména změny ve struktuře krajiny, v urbanistické a architektonické struktuře suburbanizovaných sídel a v jejich celkovém charakteru. Součástí této metody výzkumu je mapování a pořizování fotodokumentace.

Sociologické metody byly využity zejména pro hodnocení probíhajících procesů a pro analýzu motivačních faktorů obyvatel suburbií. Přitom byly realizovány rozhovory s významnými subjekty (zejména starosty a členy zastupitelstev) obcí. Bylo hovořeno se starosty (případně jinými funkcionáři) 33 obcí v suburbanizované zóně Brna.

Z metod syntézy byly použity typologie, srovnání, generalizace. Výsledek práce směřuje na jedné straně k poznatkům pro další vývoj suburbanizace v zázemí Brna, na straně druhé k obohacení teorie suburbanizace ve středoevropských podmínkách.

2. VYMEZENÍ SUBURBANIZOVANÉHO ÚZEMÍ V ZÁZEMÍ BRNA A JEHO GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA

V rámci diskusí o tzv. smršťujících se velkoměstech věnovali Brnu pozornost například Maas (2009) nebo Steinführer, Bierziński a Großmann (2010). I když populační vývoj Brna byl v období 1994–2007 negativní, je otázka, zda lze hovořit o procesu smršťování. Vždyť Brno i nadále zůstává nepochybným střediskem nadregionálního výzkumu, vysokých škol a vědy, obchodu, kultury atd. Jsou zde tedy koncentrovány aktivity vysoké hierarchické úrovně a obyvatelé, kteří se odstěhovali na okraj města či do jeho zázemí, zde stále pracují. Naopak se zdá, že význam Brna v rámci kraje v procesu globalizace vzrůstá. To, že se růst rezidenční funkce částečně přesunuje do okolí, neznamená útlum významu města. Ostatně růst předměstí probíhá prakticky po celou historii existence města s určitými přestávkami, danými zpravidla válečnými událostmi.

2.1. Charakteristika brněnských předměstí v historickém průřezu

Za datum vzniku Brna se obvykle udává rok 1243, kdy Brno obdrželo městská práva. Je však zřejmé, že město je starší. Jeho vznik lze klást do 11. století. První bezpečný doklad o existenci města pochází z roku 1091. Dominantním sídelním útvarem tehdy bylo Staré Brno. Město vzniklo v kontaktní poloze mezi úrodnou zemědělskou krajinou na jihu a kopci Českomoravské a Dražanské vrchoviny v severním půloblouku. Tyto okolnosti jsou významné i pro rozvoj suburbanizace o 900 let později. V mikroměřítku byl rozhodující přechod přes řeku Svatku (severně bránily přechodu prudké svahy Červeného kopce, jižně pak bažiny) a existence několika izolovaných výšin, významných pro obranu. Východně od Petrova pak vznikl druhý významný bod, soustřeďující téměř radiální vějíř cest a zajišťující propojení na tehdejší nejdůležitější západovýchodní směr Praha – Olomouc – Krakov.

Vývoj města a jeho aglomerace popsal velmi dobře Kuča (2000). Ukazuje, že relativně komplexní předměstská struktura se vytvořila kolem Brna již v polovině 14. století. Tato předměstí ovšem měla tehdy s výjimkou některých církevních objektů zemědělský charakter, respektive se zde zpracovávala nebo skladovala zemědělská produkce ve mlýnech, sýpkách, sladovnách, koželužnách a na jatkách. Jejich vlastníky byli často obyvatelé Brna. Dnes jsou tato předměstí administrativní součástí Brna – buď jako součásti vnitřního města nebo prostorově odloučené části se sídlištní zástavbou.

Později byla předměstí v četných válkách (husitských, česko-uherských, ve třicetileté a slezské válce) opakovaně vypálena buď samotnými obránci (aby neskýtala útočníkům úkryt) nebo obléhateli. Vzhledem k atraktivní poloze však byla předměstí vždy obnovena. Významnými impulsy byla výstavba klášterů za městskými hradbami. Zemědělství se orientovalo na pěstování zeleniny, ovoce, květin a vinné révy. Po švédském obležení v roce 1645 se změnil charakter předměstí, když zanikl původní prstenec a začaly být zastavovány prostory podél hlavních výpadových silnic.

K nebyvalému rozšíření brněnské předměstské zóny docházelo od poslední čtvrtiny 18. století v důsledku první fáze industrializace. Nová předměstí byla zakládána pro ubytování továrních dělníků, kteří přicházeli do města za prací. Impulsem bylo mimo jiné vybudování okružní silnice, propojující jednotlivé radiály. Červená ulice se stala první dělnickou kolonií v Rakousku-Uhersku. Velké změny přinesla doba Josefa II., a to jak ve smyslu politickém uvolněním nevolnictví, tak i určitými urbanistickými opatřeními, mezi něž patřilo rušení církevních areálů a změna jejich využití, vysunutí hřbitovů mimo intravilán města, založení parku Lužánek a další. Dnes jsou samozřejmě všechna tehdejší

předměstí součástí vnitřního města. Vzhledem k tomu, že předměstí se plošně téměř nerozšiřovala, docházelo v nich k neúnosnému zvyšování hustoty obyvatelstva a výrazně nepříznivému stavu životního prostředí.

Výrazný impuls do rozvoje předměstí přinesla likvidace středověkého opevnění na počátku 19. století. V roce 1839 byla do Brna jako prvního českého města přivedena železnice, která později umožnila další rozvoj příměstské zóny. Urbanistický vývoj předměstí se až na výjimky odehrával v již existujících sídelních útvarech. V řadě případů tyto útvary téměř souvisely s intravilánem města. Realizovala se zde nejen rezidenční funkce, ale i zemědělská výroba a průmysl. Nejlidnatějšími byly v roce 1910 Židenice s Juliánovem (18 tisíc obyvatel), Královo Pole (13 tisíc obyvatel) a Husovice (11 tisíc obyvatel). Zástavba předměstí měla většinou rurální charakter, jen ojediněle vznikly vilové čtvrti. V Králově Poli a Husovicích byly v sousedství původních sídel vyměřeny nové čtvrti na pravidelném půdorysu.

V roce 1919 došlo k výraznému administrativnímu rozšíření města a vytvoření Velkého Brna. K Brnu byla připojena města Královo Pole a Husovice a 22 venkovských obcí. Rozloha města se zvýšila z 1 700 ha na 12 400 ha a počet obyvatel ze 141 tisíc na 222 tisíc. Motiv byl nejen urbanistický, ale i politický. Šlo o to, rozředit německý charakter vnitřního města českým charakterem předměstí. V celém meziválečném období počet obyvatel předměstí rostl z 81 na 119 tisíc obyvatel v roce 1930.

Výsledkem druhé světové války byl mimo jiné odsun německého obyvatelstva, který se týkal i některých jižních předměstí. V období socialismu se některá předměstí rozvíjela především jako místa lokalizace panelových sídlišť. Zajímavé je, že s výjimkou těchto sídlišť počet obyvatel na předměstích v letech 1945–1991 spíše klesal. Počet obyvatel Židenic mezi léty 1970 a 1991 klesl přes výstavbu sídliště Juliánov a Stará osada téměř o deset tisíc. Vzestup počtu obyvatel se díky nové zástavbě rodinných domů projevil pouze v Ivanovicích u Brna a Medlánkách, zatímco v Chřlicích, Útěchově a Žebětíně došlo ke stagnaci. Ostatní předměstí bez panelových sídlišť obyvatelstvo ztrácelo. Období po roce 1990 je již předmětem naší publikace.

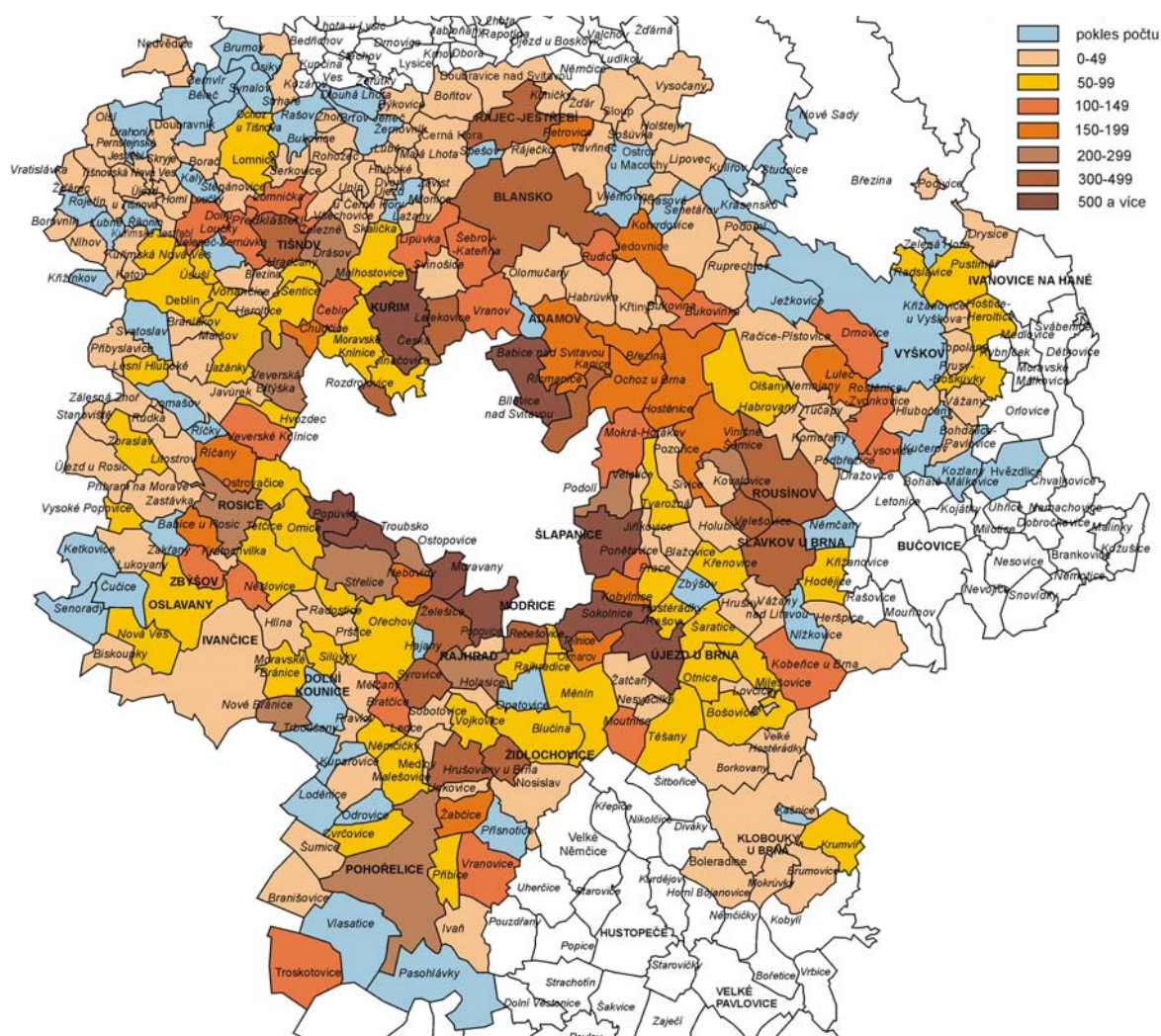
2.2. Vymezení suburbanizovaného prostoru v zázemí Brna

Suburbanizovaný prostor v zázemí Brna lze z metodologických důvodů rozčlenit na dva podprostory. První z nich se nachází na administrativním území města, neboť administrativní Brno přesahuje rozměr vnitřního města. V tomto případě jde o rozlišení suburbanizovaných částí města Brna jednak od vnitřního města, jednak od prostorově oddělených sídlišť. Druhým podprostorem je soubor suburbanizovaných obcí, nacházejících se na území okresů mimo okres Brno-město. V tomto případě jde o rozlišení od obcí, kde suburbanizace není tak výrazná. Protože lze předpokládat, že suburbanizace nemá nějaké přesné ohraničení, je v tomto druhém případě otázkou mimo jiné určení limitů, při jejichž dosažení je obec považována za suburbanizovanou.

Problém vymezení suburbanizovaného prostoru v zázemí Brna spočívá zejména ve skutečnosti, že přechod z městského do rurálního je kontinuální bez výrazné hranice a navíc selektivní, postihující některé obce v podobné vzdálenosti od města více a jiné méně. Navíc se suburbanizace může projevovat více symptomy. Na jedné straně můžeme za urbanizaci považovat vznik reálných suburbií. Problematické je v tomto směru nejspíše stanovení hranice počtu domů či bytů nové suburbánní zástavby. Suburbanizace se však může také projevovat zahušťováním původní zástavby intravilánu, zvyšováním počtu obyvatel, a především změnami způsobu života bez zřetelné nové výstavby.

Základním kritériem je pochopitelně vývoj počtu obyvatel. Vzhledem k tomu, že suburbanizace v okolí Brna se projevuje výrazněji až v prvním desetiletí 21. století, byl vzat v úvahu vývoj mezi sčítáními lidu v letech 2001 a 2011, a to v jeho absolutních i relativních hodnotách. Tento ukazatel byl doplněn vývojem počtu bytů a novou bytovou

výstavbou (bytová výstavba může být ovšem důsledkem prosté obměny bytového fondu nebo i klesající průměrné velikosti domácnosti (takže pro stejný počet obyvatel je třeba větší počet bytů). Z hlediska identifikace městského životního způsobu se z údajů, jež jsou k dispozici, nabízí vzdělanostní struktura obyvatel starších 15 let, která je obsažena ve sčítání 2011.

Obr. 2 Absolutní vývoj počtu obyvatel v obcích v zázemí města Brna za období 2001–2011¹. Kreslila J. Pokorná. Zdroj: Sčítání lidu 2001, Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad

Vývoj počtu obyvatel za posledních 10 let v absolutních hodnotách indikuje zvyšující se počet osob v obcích v okolí Brna. Je zřejmé, že růst počtu obyvatel se snižuje se vzrůstající vzdáleností od vnitřního města. Na druhé straně se však ukazuje, že vést ostrou hranici suburbanizovaného prostoru okolo Brna není na základě tohoto jediného kritéria jednoduché.

Pokud se budeme zabývat suburbanizací jako rozvojem městského způsobu života v zázemí velkých měst, zbývá nám jako nejlépe disponibilní kritérium vzdělanostní

¹ Jsme si vědomi, že vyjádření absolutních údajů kartogramem je kartograficky nesprávné, avšak vzhledem k tomu, co jsme chtěli mapkou vyjádřit, se nám jeví tato forma jako optimální.

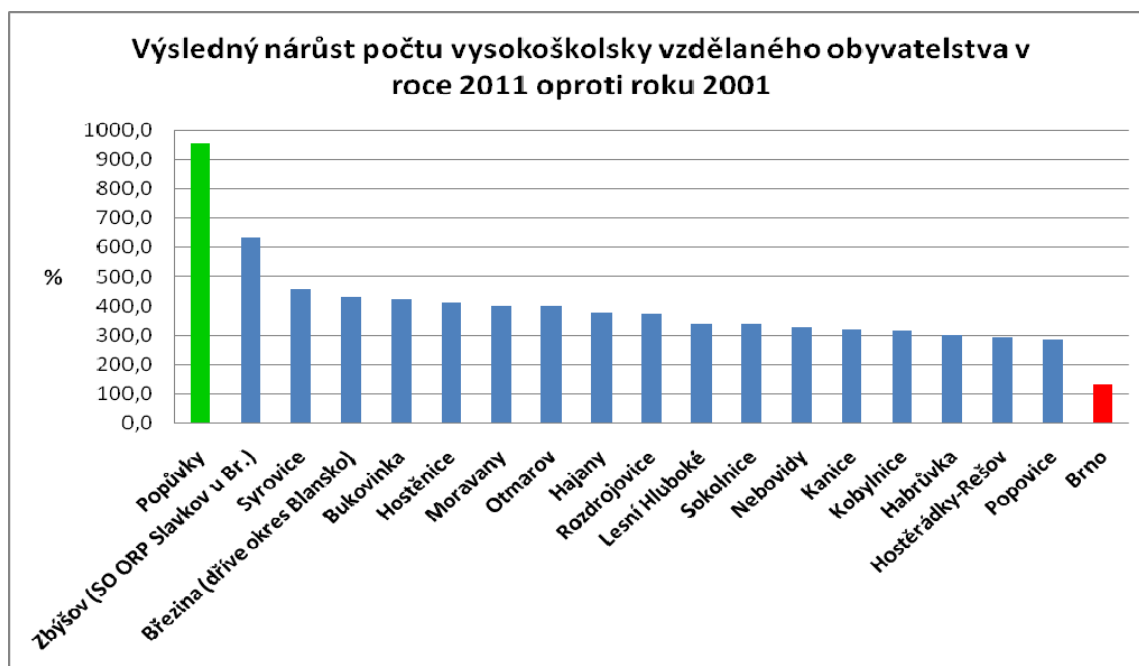
struktury populace, kterou lze vyjádřit například jako podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním.

Sociální skladba obyvatel obcí v zázemí velkých měst je ovlivňována nově příchozími lidmi. Z obecného hlediska můžeme říci, že nově příchozí jsou především mladé rodiny s vyšším sociálním statutem, který představuje vyšší příjmy a vyšší dosažené vzdělání. Ve vybraných obcích jsme sledovali změnu vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva v letech 2001 a 2011. Následující tabulka ukazuje obce s nejvyšším nárůstem vysokoškoláků.

Tab. 1 Obce s nejvyšším nárůstem počtu vysokoškoláků v období 2001 - 2011

Pořadí	Obec	Nárůst mezi lety 2001 a 2011 v %	Pořadí	Obec	Nárůst mezi lety 2001 a 2011 v %
1.	Popůvky	854,2	11.	Lesní Hluboké	237,5
2.	Zbýšov	533,3	12.	Sokolnice	236,5
3.	Syrovice	359,4	13.	Nebovídy	227,3
4.	Březina (dříve okres Blansko)	328,6	14.	Kanice	220,5
5.	Bukovinka	323,1	15.	Kobylnice	214,7
6.	Hostěnice	311,1	16.	Habrůvka	200,0
7.	Moravany	303,2	17.	Hostěrádky-Rešov	190,0
8.	Otmarov	300,0	18.	Popovice	183,3
9.	Hajany	277,8	19.	Lažánky	181,8
10.	Rozdrojovice	273,2	20.	Bukovina	180,0

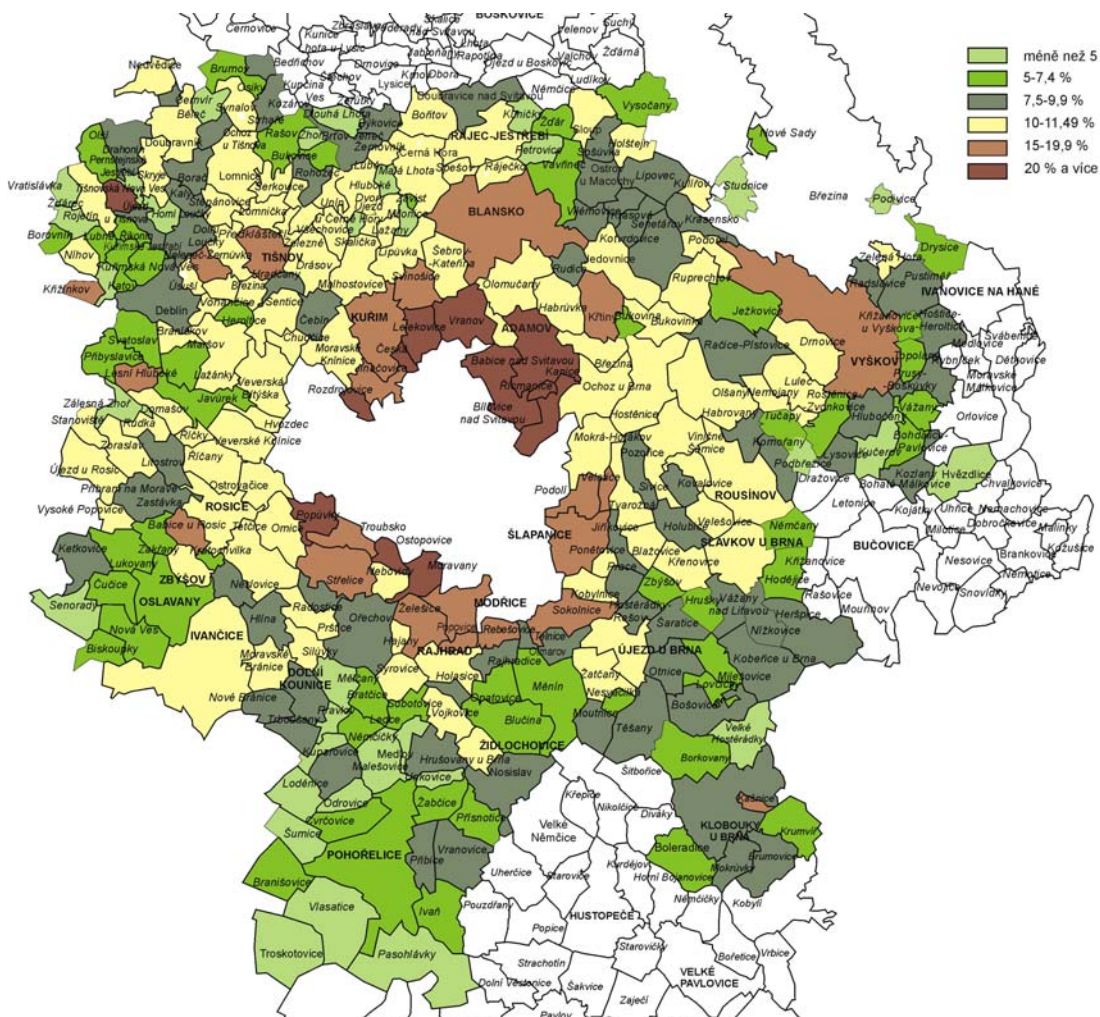
Zdroj: Sčítání lidu 2001, Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad

Obr. 3 Výsledný nárůst vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva v roce 2011 oproti roku 2001.

Zdroj: Sčítání lidu 2001, Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad

Největší nárůst vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva zaznamenala obec Popůvky, kdy došlo k navýšení téměř o 855 %. Nejmenší nárůst zaznamenalo město Brno, v němž se počet vysokoškoláků navýšil o 30 %, a pak obce v západní oblasti od Brna. Při srovnání 20 obcí s nejnižším nárůstem by ze západní oblasti vystoupily obce Domašov, Kratochvilka, Javůrek, Omice, Veverská Bítýška, Říčky a Rosice. Ze severní oblasti jsou to Adamov, Křtiny, Lipůvka, Moravské Knínice a Řícmanice. Z východní oblasti jsou to obce Šlapanice, Jiříkovice a Blažovice. Na jižní oblast nám pak zbývají Střelice, Ořechov, Ostopovice a Telnice.

Obr. 4 Podíl obyvatel starších 15 let s vysokoškolským vzděláním. Zdroj: Sčítání lidu 2011, Praha: Český statistický úřad. Zpracovali: A. Vaishar, J. Pokorná

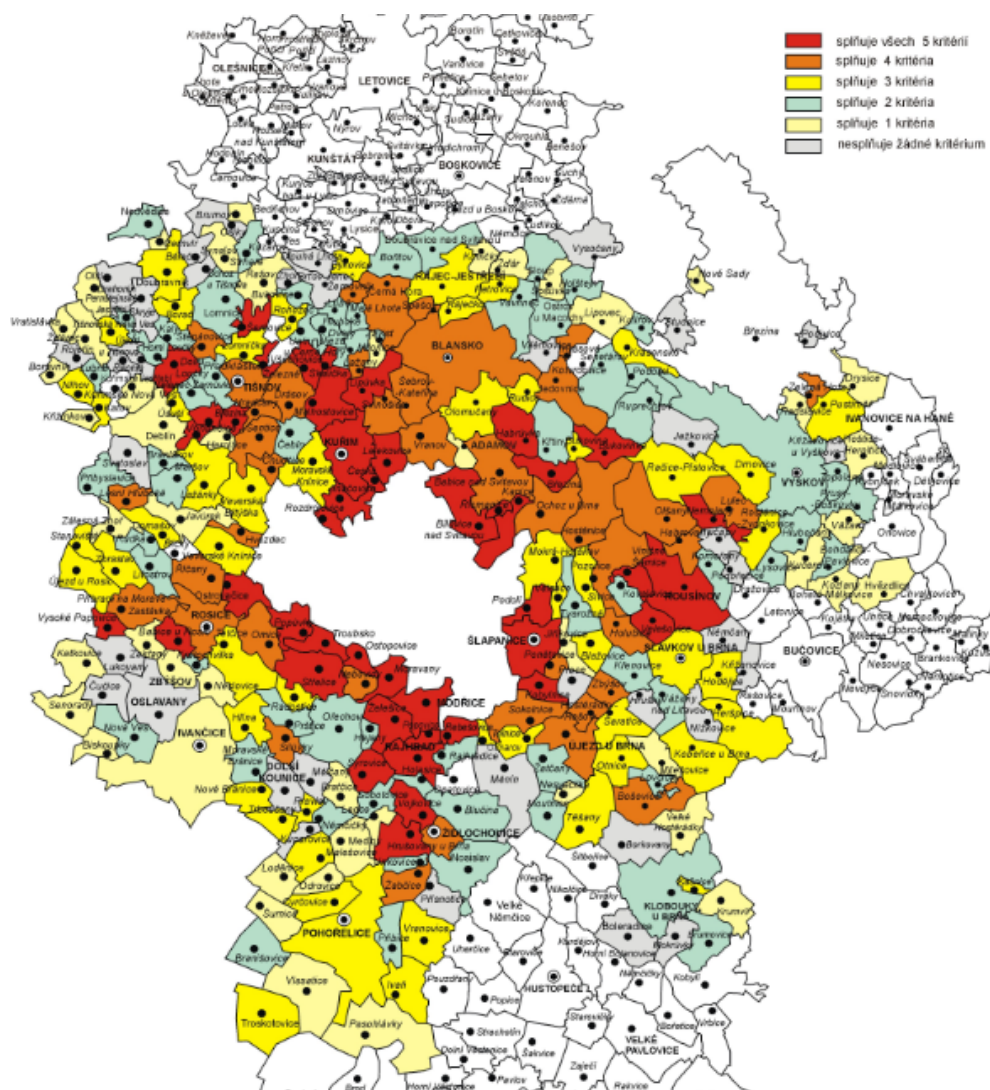
Z přiloženého kartogramu je patrné, že podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním směrem od Brna klesá. Výjimky představují malá města, která mívají oproti svému okolí zvýšený podíl vysokoškoláků.

Podobně jsme pokračovali i v případě dalších kritérií. Celkový obraz byl nakonec získán na základě pěti indikátorů:

- změna počtu obyvatel > 50 osob,
- dokončené byty > 30 bytů,
- počet vysokoškoláků > 80 osob starších 15 let,

- d) změna plochy orné půdy < -1,
e) změna zastavěné plochy > 0.

Hodnoty těchto kritérií jsou mediány pro danou oblast. Vývoj počtu obyvatel a počet vysokoškoláků je hrubě přepočítán na 1000 obyvatel, dokončené byty na 1000 obyvatel a změny ploch orné půdy a zastavěných ploch zůstaly bez přepočtu. Výsledky byly zakresleny orientačně do mapky (Obr. 4).

Obr. 5 Celkové hodnocení plnění vybraných kritérií suburbanizace. Zpracovaly: J. Žitňáková, I. Křenovská. Kreslila: J. Pokorná

Získaný obraz byl prověřen vizuálně na základě prostředků dálkového průzkumu Země (srovnání situace na počátku 90. let 20. století a současného stavu). Výsledky byly verifikovány v terénu. Určitým problémem se ukázalo oddělení suburbanizace Brna od suburbanizace Blanska. Při generalizaci obdržených výsledků jsme došli k závěru, že za území pro další výzkum budeme považovat pás, nacházející se mezi administrativní hranicí Brna a izočarou ve vzdálenosti 15 km od této hranice.

Proces suburbanizace nabývá v okolí Brna řady forem. Suburbia zde nesestávají pouze z rodinných domů, ale relativně časté jsou i menší bytové domy. Uvážíme-li však, že podíl úplných rodin (manželský pár a nejméně jedno dítě) se snižuje, je poptávka po

menších bytech vcelku logická. Suburbanizace se může ovšem projevovat nejen výstavbou suburbií na zelené louce, ale také zastavováním existujícího intravilánu, částečně dokonce i výměnou obyvatelstva ve stávajících budovách.

Dále bylo řešeno vymezení suburbanizace uvnitř administrativních hranic města Brna. Je poměrně obtížné vymezit, zda se jedná o suburbanizaci nebo urbanizaci. Urbanizace i suburbanizace jsou kontinuálními procesy a to, co dnes řadíme k jasným suburbanizačním lokalitám, může být za několik let nedílnou součástí kompaktní zástavby. Byla stanovena kritéria, jako je vývoj obyvatel, podíl rodinných domů a oddělení od kompaktní zástavby.

Hlavní podklad tvrdých dat pro suburbanizaci na území města Brna představuje tabulka 2. Je třeba podotknout, že data ze sčítání lidu v roce 2011 nejsou plně srovnatelná s daty z předcházejících let. Zatímco předcházející sčítání zahrnují obyvatele podle trvalého pobytu, definitivní výsledky sčítání 2011 uvádějí obyvatele podle místa obvyklého pobytu. Rozdíly mezi léty 2011 a 2001 tedy zahrnují dva faktory: jednak přibližují statistická data k reálné skutečnosti, jednak zachycují skutečný pohyb obyvatelstva.

Ukázalo se mimo jiné, že teze o scvrkávajících se velkoměstech je v případě Brna zcela chybná. Počet obyvatel města evidentně vzrostl. Suburbanizace tedy v případě Brna neznamená růst okolních obcí na úkor centrálního města. Je tomu ovšem částečně i proto, že administrativní teritorium Brna je poměrně rozsáhlé a zahrnuje nejen jádro a vnitřní město, ale i předměstí. Ve skutečnosti více než polovina celkového přírůstku obyvatel města byla soustředěna do městských částí, které jsme vyčlenili jako suburbia. Z tabulky je zřejmé, že střed města obyvatele mírně ztrácel. Další ztráty zaznamenala některá sídliště, nejvíce na jihozápadě města a dále Vinohrady a Žabovřesky. Naopak řada městských částí obyvatelstvo získávala včetně částí Brno-sever a Brno-jih, zahrnujících i části vnitřního města.

Tabulka 2 ukazuje velmi výrazný pokles počtu obyvatel městského jádra za posledních 50 let, i když v poslední době dochází ke zpomalení tohoto vývoje. Podobně jsou na tom i další městské části vnitřního města. To je typickým znakem probíhající suburbanizace, a to už od 60. let minulého století, i když tehdy šlo spíše o přesun obyvatel z bytového fondu v jádru města (uvolňovaného pro nebytové využití) do sídlišť.

Pro vymezení suburbanizovaných městských částí je však důležitý vývoj po roce 1990 a zejména 2001. V této době se prosadily zejména čtyři městské části na severním okraji města, kde za deset let přibýlo více než 40 % obyvatel, v případě Útěchova jde o rozvoj více než dvojnásobný (i když z malého původního počtu obyvatel). Největší absolutní růst počtu obyvatel však zaznamenaly městské části Medlánky a Žebětín, relativně pak Kníničky. V Medláncích probíhala výstavba moderního sídliště *V újezdech*, ale zástavba této městské části je zasazena mezi Královo Pole a Řečkovice, takže ji nelze nazvat prostorově oddělenou. Rostly i městské části na jihu Brna – vedle části Brno-jih i Chřlice, Tuřany, Černovice, Slatina.

Přehled výstavby bytů podle typů v tabulce 3 ukazuje několik zajímavých skutečností. Z celkového počtu více než 12 tisíc bytů byla ve městě Brně více než polovina postavena v bytových domech. Další čtvrtinu nových bytů představují půdní vestavby. Řádově shodně po 400 bytech bylo postaveno v domech s pečovatelskou službou, v nebytových objektech nebo vzniklo adaptací nebytových prostor. Pouze zbývajících 14 % bytů bylo postaveno v rodinných domech. Převaha nově postavených bytů v rodinných domech může být dalším indikátorem probíhající suburbanizace. Takovou převahu můžeme registrovat u městských částí Kníničky, Tuřany, Bosonohy, Ivanovice, Jehnice, Ořešín a Útěchov. Absolutně nejvíce bytů v rodinných domech bylo postaveno v Žebětíně, ale bytů v bytových domech bylo v této městské části postaveno ještě více.

Tab. 2 Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých městských částech 1970–2011

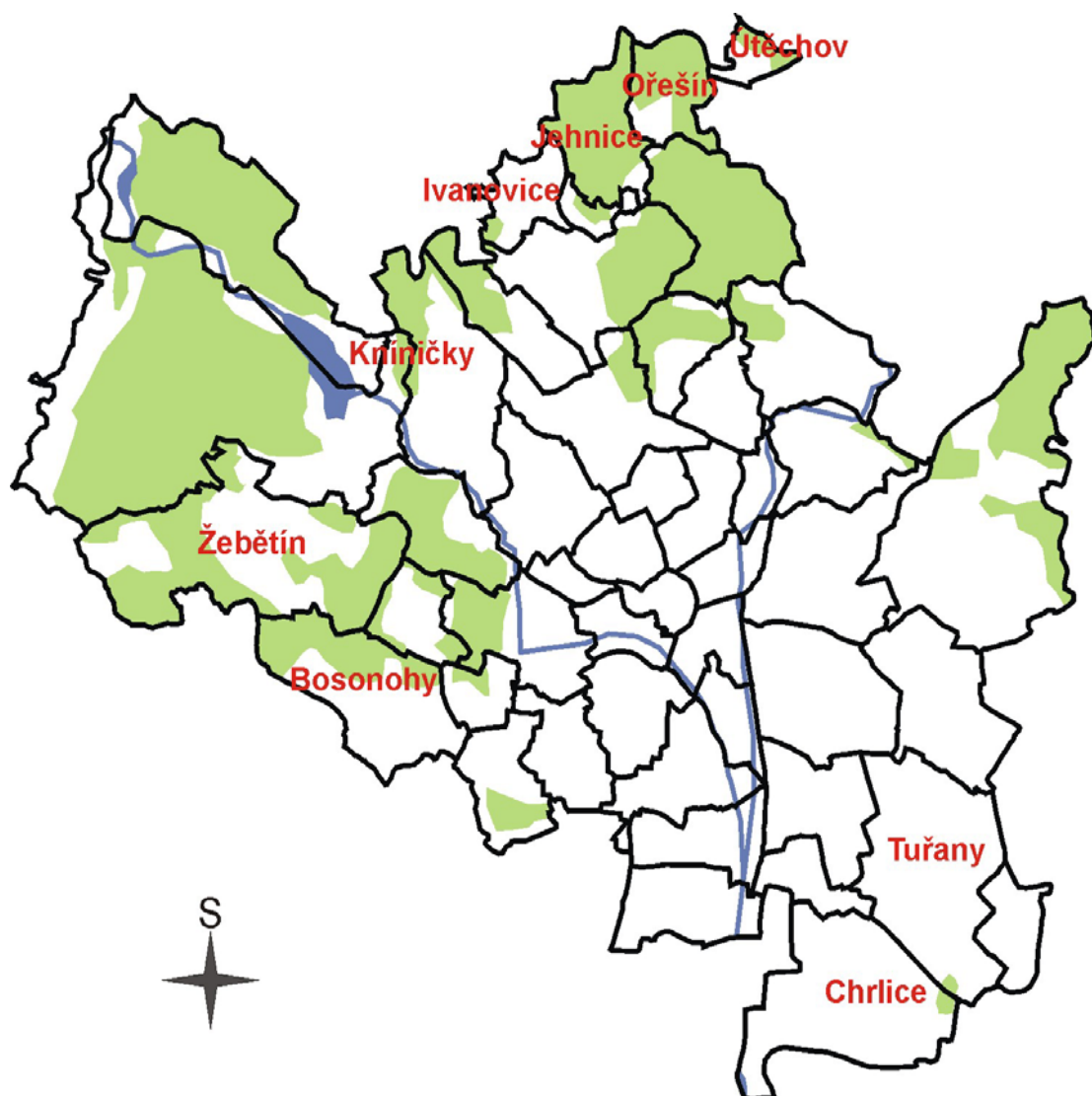
Městská část	Obyvatelstvo celkem					Podíl na obyvatelst vu okresu [%]	Přírůstek/úbytek 2001–2011	
	1970	1980	1991	2001	2011		počet	v %
Brno - celkem	344218	371463	388296	376172	385912	100,0	+9740	+2,6
Brno – Střed	120909	94531	75857	67395	64129	16,6	-3266	-4,8
Brno – Žabovřesky	24086	28208	24069	22280	21015	5,4	-1265	-5,7
Brno – Královo Pole	33747	34646	29386	27729	28547	7,4	+818	+2,9
Brno – Sever	60193	53428	46808	45908	47521	12,3	+1613	+3,5
Brno – Židenice	31061	26421	21174	20376	21960	5,7	+1584	+7,8
Brno – Černovice	11141	8619	7221	7263	7986	2,1	+723	+10,0
Brno – Jih	8616	6624	7582	7976	9633	2,5	+1657	+20,8
Brno – Bohunice	1816	13329	17361	16398	14646	3,8	-1752	-10,7
Brno – Starý Lískovec	1511	16740	15862	14220	12913	3,3	-1307	-9,2
Brno – Nový Lískovec	1067	1094	5738	11400	11334	2,9	-66	-0,6
Brno – Kohoutovice	1893	9615	14339	13339	12600	3,3	-739	-5,5
Brno – Jundrov	2035	4488	3630	3844	4130	1,1	+286	7,4
Brno – Bystrc	2386	14196	23593	23805	24181	6,3	+376	1,6
Brno – Kníničky	651	570	549	513	1005	0,3	+492	+95,9
Brno – Komín	2575	8180	7827	7251	7452	1,9	+201	+2,8
Brno – Medlánky	1067	1641	2425	3163	5887	1,5	+2724	+86,1
Brno – Řečkovice a Mokrá Hora	7478	17729	15804	14991	15467	4,0	+476	+3,2
Brno – Maloměřice a Obřany	6446	5747	4775	4844	5615	1,5	+771	+15,9
Brno – Vinohrady	582	416	15766	14823	13324	3,5	-1499	-10,1
Brno – Líšeň	6919	6266	26476	25388	26734	6,9	+1346	+5,3
Brno – Slatina	3833	4714	8668	8530	9323	2,4	+793	+9,3
Brno – Tuřany	5780	5099	4526	4631	5662	1,5	+1031	+22,3
Brno – Chrlice	2565	3121	3110	3176	3711	1,0	+535	+16,8
Brno – Bosonohy	2345	2372	2137	2210	2452	0,6	+242	+11,0
Brno – Žebětín	1835	1939	1872	2070	3576	0,9	+1506	+72,7
Brno – Ivanovice	480	537	687	999	1743	0,5	+744	+74,5
Brno – Jehnice	630	614	532	752	1102	0,3	+350	+46,5
Brno – Ořešín	384	362	311	452	576	0,1	+124	+27,4
Brno – Útěchov	187	217	211	446	759	0,2	+313	+70,2

Zdroj: Český statistický úřad Praha

Tab. 3 *Dokončené byty podle typu v městských částech Brna 2000-2008. Zdroj: Magistrát města Brna*

Městská část	Bytové domy	Rodinné domy	Nástavby/ vestavby	Adaptované nebytové prostory	DPS ²	Byty v nebyt. objektech	Celkem
Brno – Střed	891	25	902	69	141	156	2184
Brno – Žabovřesky	162	21	178	16	-	4	381
Brno – Královo Pole	130	15	218	134	63	25	585
Brno – Sever	559	210	581	-	49	112	1511
Brno – Židenice	387	34	222	40	-	42	725
Brno – Černovice	221	11	92	-	23	1	348
Brno – Jih	156	56	42	2	18	1	275
Brno – Bohunice	63	12	26	5	30	4	140
Brno – Starý Lískovec	7	9	22	-	-	9	47
Brno – Nový Lískovec	-	10	17	2	-	-	29
Brno – Kohoutovice	-	19	210	-	21	-	250
Brno – Jundrov	81	19	27	-	-	2	129
Brno – Bystrc	615	39	140	1	34	-	829
Brno – Kníničky	14	82	-	-	-	-	96
Brno – Komín	196	74	21	4	-	15	310
Brno – Medlánky	1306	27	6	8	-	-	1347
Brno – Řečkovice a Mokrý Hora	234	111	25	1	-	2	373
Brno – Maloměřice a Obřany	54	61	44	4	45	-	208
Brno – Vinohrady	-	31	-	106	-	14	151
Brno – Líšeň	513	102	228	1	-	6	850
Brno – Slatina	245	81	117	2	-	19	464
Brno – Tuřany	30	83	27	2	-	1	143
Brno – Chřlice	121	46	24	4	-	3	198
Brno – Bosonohy	17	38	21	2	-	-	78
Brno – Žebětín	393	227	30	-	-	1	651
Brno – Ivanovice	-	145	3	1	-	-	149
Brno – Jehnice	24	45	3	-	-	-	72
Brno – Ořešín	-	46	5	-	-	-	51
Brno – Útěchov	24	110	4	-	-	-	138

² Domy s pečovatelskou službou

Obr. 6 Vymezení suburbanizovaných městských částí na administrativním území Brna. Autorka: J. Žitňáková

Oddělené od kompaktní zástavby jsou pak tedy místní části Žebětín, Kníničky, Ivanovice, Jehnice, Ořešín a Útěchov. Místní části Bosonohy, Tuřany a Chrlice jsou odděleny většinou průmyslovými nebo logistickými plochami, nicméně by je bylo možno považovat za oddělené, protože mají i víceméně zachovaný vesnický charakter. Za relativně oddělené se dají považovat Bystřec, Jundrov a Kohoutovice, u kterých pak navíc část území zabírají lesy. Nicméně v těchto místních částech jsou velká panelová sídliště, takže do našeho souboru nebudou zahrnuty.

2.3. Charakteristika suburbanizovaného prostoru Brna

Suburbanizovaný prostor v zázemí Brna není homogenní. Nacházejí se zde malá města, velké venkovské obce s určitou vlastní vybaveností a také venkovská sídla, která jsou orientována na dojížděku do Brna ve všech základních potřebách. Předpokládáme, že suburbanizované zázemí města je diferencované. Tato diferenciací může vyplývat s pravděpodobně klesající suburbanizací jednak se vzdáleností od města, jednak se

vzdáleností od hlavních tras veřejné dopravy a významných radiálních dopravních tras. Na druhé straně může být suburbanizace také selektivní. Přitom může hrát úlohu vlastní atraktivita místa, vstřícnost nebo odpor lokálních úřadů a zastupitelstev, územní připravenost pro výstavbu, konkrétní zájmy developerů, rozložení malých měst a významnějších středisek osídlení a podobně.

Sídelní struktura v suburbanizovaném pásu Brna zahrnuje malá města (seřazená podle velikosti) Kuřim, Šlapanice, Rosice, Adamov, Modřice, Újezd u Brna a Rajhrad. První tři jsou středisky svých zázemí (byť částečně překrytých gravitační silou Brna). Adamov je specifickým příkladem průmyslového satelitu, jehož význam upadá spolu s úpadkem obrovského průmyslového závodu, zatímco Modřice jsou rodičím se komerčním a rezidenčním satelitem, jehož význam postupně roste. Zbývající dvě města jsou spíše velkými venkovskými sídly s určitou vlastní vybaveností.

Jim konkurují velké vesnické obce, například Bílovice nad Svitavou, Veverská Bítýška, Střelice a Zastávka u Brna, které mají jen o málo nižší počet obyvatel a rovněž vlastní aktivity ve sféře výroby a služeb. Neměstských obcí přes 2 tisíce obyvatel je v suburbanizovaném prstenci okolo Brna celkem 11. Dalších 19 obcí má mezi jedním a dvěma tisíci obyvatel a lze je ještě považovat za velké venkovské obce. Typická suburbanizovaná obec v zázemí Brna má mezi 500 a 1 000 obyvatel. Takových obcí je zde 32 a lze je považovat za obce střední velikosti. Malých obcí (200–500 obyvatel) jsme napočítali celkem 15 a velmi malých obcí pod 200 obyvatel je pouze pět. Obce v zázemí Brna jsou většinou kompaktní původně venkovská sídla. Pouze malá část z nich (konkrétně dvě) má prostorově odloučené místní části, které mají méně než 200 obyvatel.

Poměrně hustou síť dopravních tras najdeme v relativně rovném terénu na jih a částečně východ od Brna. Dopravní napojení suburbanizovaných obcí včetně rychlostních silnic je zde velmi dobré, což zřejmě převažuje i některé nevýhody tohoto prostoru. V ostatních směrech je dopravní situace složitější. Sídla, která jsou přímo na zatížených silnicích (například Lipůvka na I/43 nebo Telnice na II/380 či Čebín na II/385), mají životní prostředí ovlivněné negativními jevy intenzivní dopravy, což jistě není příliš atraktivní z hlediska lokalizace suburbií. Sídla na vedlejších silnicích nepříliš vzdálená od hlavních komunikací jsou v lepší situaci. Avšak příliš velká vzdálenost nebo složitější dopravní situace se může na lokalizaci suburbií naopak projevit negativně. V takové situaci se nacházejí například sídla v Boskovické brázdě západně od Brna, oddělené od města zalesněným komplexem Bobravské vrchoviny.

Okolí Brna je na jihu a jihovýchodě rovinaté, poměrně bezlesé. V první fázi se sem zaměřila zejména komerční suburbanizace. Rezidenční výstavba je zde levnější a využívá dobrého dopravního spojení, ale kvalita bydlení je zde ovlivněna nejen fádností krajiny, ale i přítomností dopravních a komerčních aktivit. V severním půloblouku je reliéf členitější, lesnatost je vyšší. Bydlení je zde atraktivnější a jsou zde v rámci suburbanizace lokalizovány také bohatší rezidence.

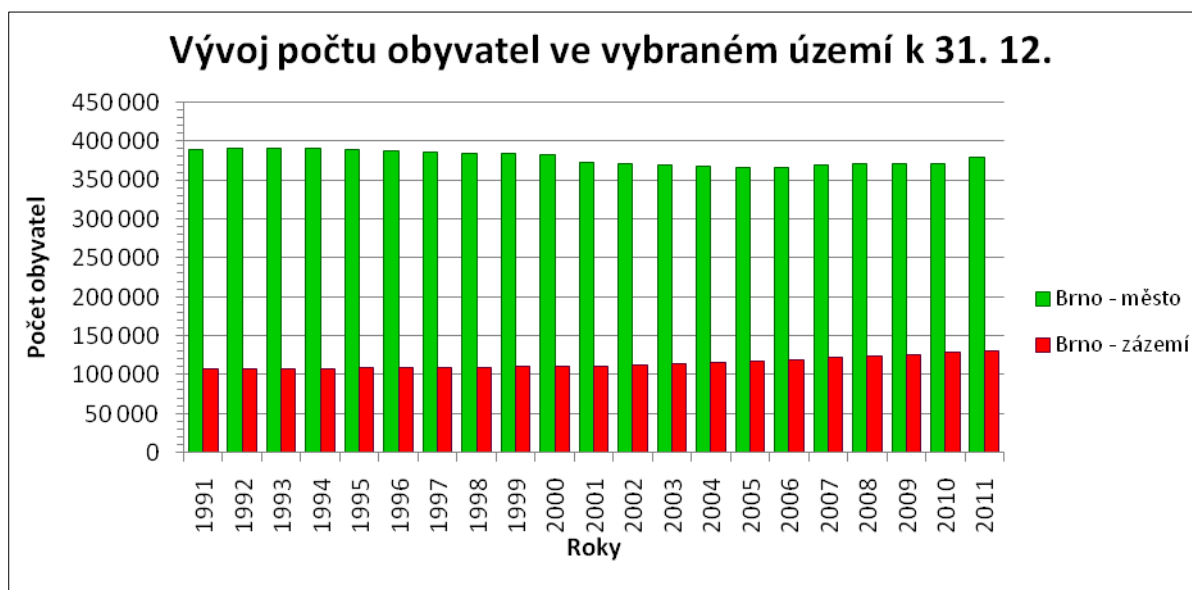
Rozdíly mohou být však také individuální. Nepochybně výraznou úlohu hraje vlastnictví pozemků, které nedovoluje zastavět některé atraktivní lokality nebo ztěžuje přístup k nim. Jiným významným faktorem může být politika místních zastupitelstev. Velká část z nich prodala obecní pozemky developerům a ztratila tak hlavní možnost ovlivňování územního rozvoje svých obcí. Hlavním nástrojem obecních a městských orgánů jsou územní plány, které jsou v současnosti pořízeny pro většinu obcí.

3. HODNOCENÍ SUBURBANIZACE V ZÁZEMÍ BRNA NA ZÁKLADĚ STATISTICKÝCH DAT

Tvrdá statistická data umožní postihnout celou suburbanizovanou zónu v okolí Brna včetně dynamických a diferenčních ukazatelů. Jejich hlavní nevýhodou je, že se vztahují zpravidla k trvalému bydlišti obyvatel³. Trvalé bydliště je však v dnešní době často rozdílné od míst, kde se lidé většinou zdržují. Řada obyvatel suburbií si ponechala trvalé bydliště na původním místě. Na druhé straně řada zejména studentů nebo mladých profesionálů má trvalé bydliště dosud ve venkovských obcích, ale zdržuje se víceméně trvale ve městě. Druhou nevýhodou použití tvrdých dat je skutečnost, že s výjimkou sčítání 1991 a 2001 jsou k dispozici pouze za obce. Nemohou tudíž vypovídat o suburbanizovaných sídlech, která jsou městskými částmi Brna, případně dalších obcí v suburbanizovaném pásmu. Nicméně z hlediska možnosti získání přehledu o celém území jsou statistická data nezastupitelná.

3.1. Demografická struktura a vývoj

Demografický vývoj lze jednoduše postihnout prostým srovnáním počtu obyvatel při jednotlivých sčítáních lidu. Detailnější představu poskytne analýza bilancí obyvatelstva za poslední období, která dovolí oddělit přirozený a mechanický vývoj. Je zřejmé, že u suburbanizovaných sídel lze očekávat zřetelný růst počtu obyvatel. Mechanický přírůstek bývá vzápětí následován přirozeným přírůstkem (pokud by migrovali lidé na konci ekonomicky aktivního období, přirozený přírůstek by se nedostavil).

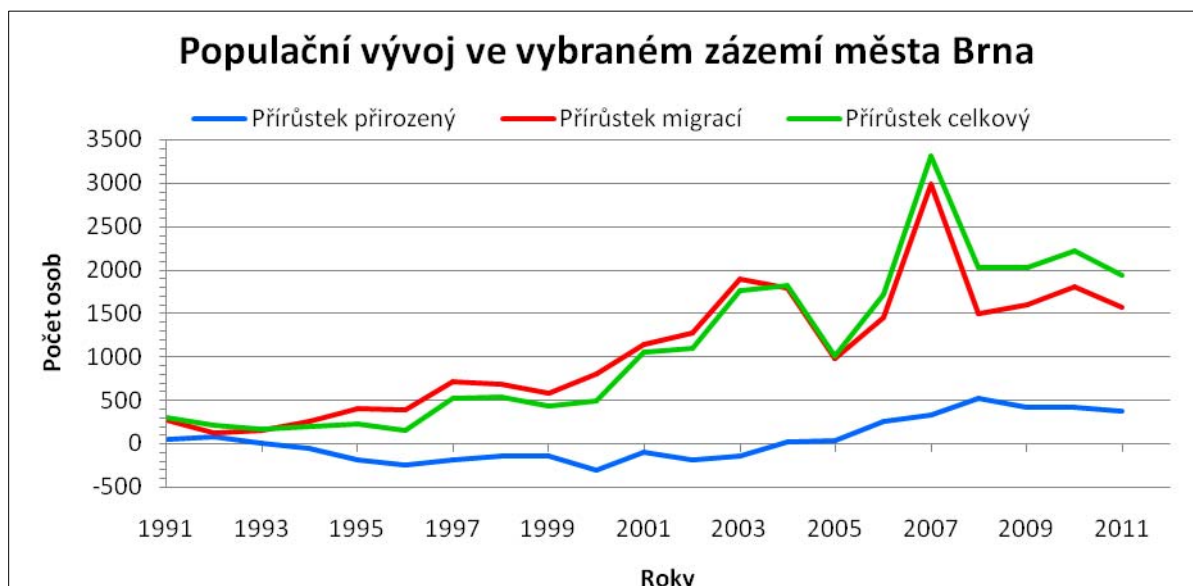

Obr. 7 Vývoj počtu obyvatel ve vybraném území k 31. 12. (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)

K 31. 12. 2011 žilo trvale na území Brna celkem 378 965 obyvatel. Počet obyvatel města se od roku 1969 postupně zvyšoval. V posledních 20 letech však docházelo k postupnému úbytku a to nejen vlivem přirozeného úbytku, ale také záporným saldem

³ Definitivní výsledky sčítání lidu jsou zpracovány podle takzvaného obvyklého bydliště, takže by měly být reálnější. Zatím však s touto kategorií nejsou žádné zkušenosti, takže nelze říci, nakolik tato kategorie odpovídá realitě. V naší studii však pracujeme s předběžnými výsledky sčítání 2011, které jsou spočítány podle trvalého bydliště a jsou tudíž srovnatelné s výsledky sčítání předcházejících.

migrace. Za sledované období 1991–2011 vznikl záporný přirozený přírůstek a tvořila jej hodnota -9 118 osob, přírůstek migrací byl taktéž záporný s hodnotou -3 524 osob. V období 1991–2011 došlo v Brně k celkovému úbytku obyvatel o více než 12 600 osob. Teprve po roce 2007 se trend obrátil a dochází k mírnému zvyšování počtu obyvatel města.

Obr. 8 Graf: Populační vývoj ve vybraném zázemí města Brna (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)

Z hlediska struktury vývoje obyvatelstva zázemí města Brna je rozhodující evidentně migrace. Avšak projevil se i přirozený pohyb, který se v roce 2004 po více než 10 letech dostal do kladných čísel mimo jiné v důsledku skutečnosti, že do reprodukčního procesu vstoupily silné ročníky 70. let minulého století. Tento důvod však je pouze dočasný. Kladné saldo přirozeného pohybu obyvatelstva by mohlo být prodlouženo, pokud by se do suburbii stále stěhovali obyvatelé v první polovině reprodukčního věku.

Tab. 4 Obce s celkovým největším přírůstkem stěhováním na 1000 obyvatel za období 2001–2011 (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)

Obec	Přírůstek na 1000 obyvatel stěhováním za období 2001 – 2011 (v ‰)	Obec	Přírůstek na 1000 obyvatel stěhováním za období 2001 – 2011 (v ‰)
Popůvky	714,8	Syrovice	330,8
Moravany	537,9	Bílovice nad Svitavou	312,2
Rebešovice	495,4	Hostěnice	307,2
Kanice	480,0	Troubsko	302,4
Rozdrojovice	455,5	Zbýšov	293,6
Sokolnice	399,9	Hvozdec	290,1
Bukovinka	365,7	Březina (dříve okres Blansko)	280,1
Česká	356,7	Lelekovice	280,0
Otmarov	354,3	Lesní Hluboké	274,0
Nebovídy	346,3	Želešice	272,7

Popůvky, Moravany, Rebešovice, Kanice a Rozdrojovice patří k obcím, které zaznamenaly největší přírůstek osob stěhování na 1000 obyvatel. Toto pořadí je také shodné s největším celkovým přírůstkem na 1000 obyvatel. Úbytek osob stěhování zaznamenalo Brno (17,6 ‰) a obce Domašov (23,8 ‰), Hajany (43,6 ‰) a Adamov (81,9 ‰). Tyto obce rovněž zaznamenaly celkový úbytek obyvatelstva.

Tab. 5 Obce s největším počtem přistěhovaných osob na 1000 obyvatel za období 2001–2011 (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)

Obec	Přistěhovalí na 1000 obyvatel za období 2001 – 2011 (v ‰)	Obec	Přistěhovalí na 1000 obyvatel za období 2001–2011 (v ‰)
Popovice	1591,8	Nebovidy	607,7
Moravany	962,3	Rozdrojovice	604,3
Bílovice nad Svit.	956,4	Česká	603,2
Popůvky	930,4	Hostěnice	583,8
Modřice	881,2	Otmarov	582,2
Řícmanice	783,5	Troubsko	559,2
Kanice	770,2	Bukovinka	553,1
Rebešovice	747,2	Zbýšov	552,1
Sokolnice	648,3	Chudčice	549,9
Želešice	627,1	Syrovice	544,9

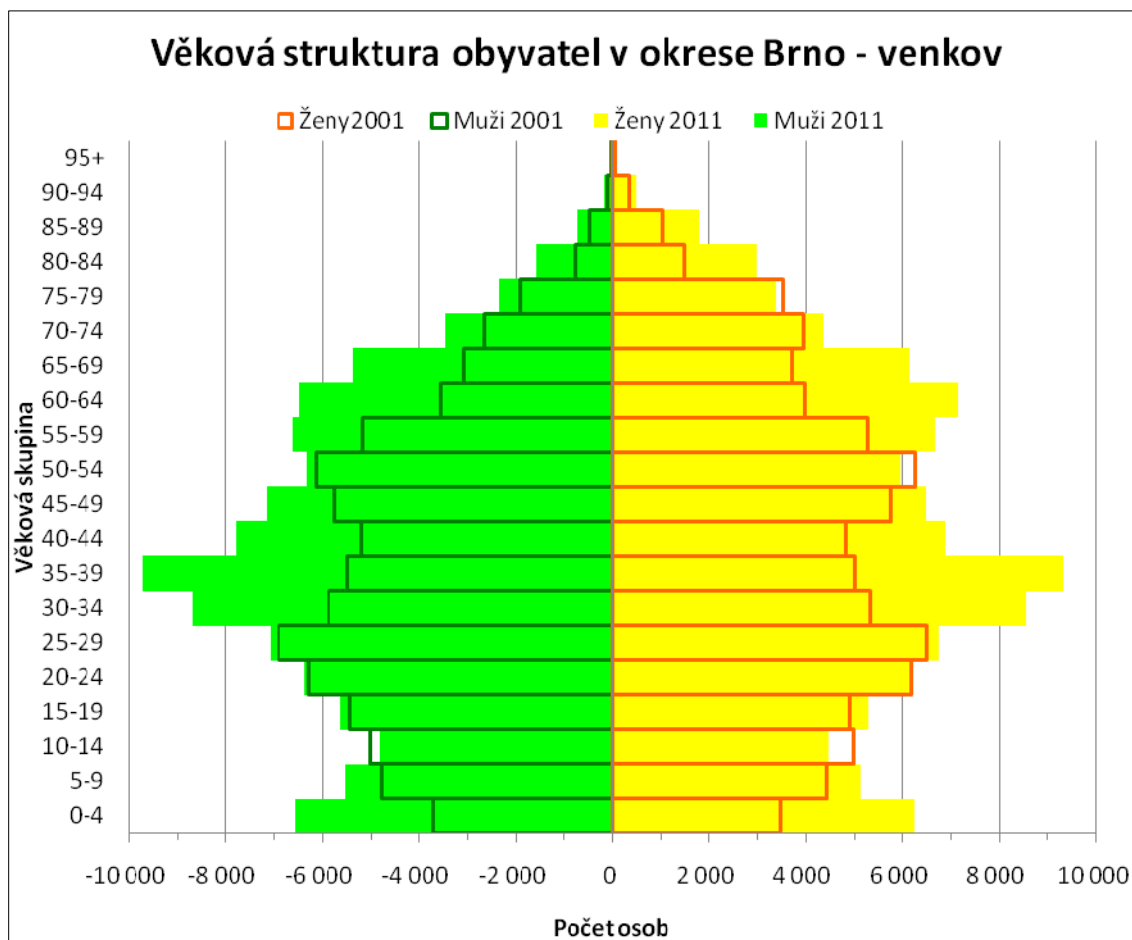
Specifickým rokem, kdy došlo k prudkému vzestupu přírůstku vlivem migrace, je rok 2007. Zároveň došlo také ke zvýšení celkového přírůstku obyvatel. Zdá se pravděpodobné, že tento nárůst souvisí jednak s počtem dokončených bytů, ale také s cenami nemovitostí. V roce 2007 bylo ve sledovaném území dokončeno celkem 1 136 bytů, což je po roce 2009 druhý největší počet ve sledovaném období 2001–2011. Silné ročníky ze 70. let 20. století si začínají pořizovat vlastní bydlení a začíná konkurenční boj mezi bankami o levné a dostupné úvěry na bydlení. V polovině roku 2007 se objevila hrozba ekonomické krize a banky začínají zpřísnovat podmínky pro poskytování hypotečních úvěrů a úrokové sazby. To vše mohlo mít za následek zvýšenou poptávku po nemovitostech a zároveň snížení jejich ceny.

Ke snižování cen nemovitostí začalo v podstatě docházet od roku 2008. V roce 2009 bylo dokončeno 1 153 bytů, ale zájem o ně již nebyl tak velký, neboť se projevil dozvuk recese – pokles příjmů domácností, růst nezaměstnanosti, pokles podnikatelských zisků, větší opatrnost bank při poskytování hypotečních půjček. Následkem bylo, že migrační i celkový přírůstek obyvatel navzdory výhodným podmínkám ke koupi nemovitosti nebyl tak výrazný. Pro podrobnější srovnání nárůstu obyvatelstva v jednotlivých obcích bylo využito přepočtu absolutních hodnot některých demografických faktorů na 1000 obyvatel středního stavu.

Suburbanizace s sebou přináší významné změny v sociálním prostředí obcí v zázemí velkých měst. Nově přichází obyvatelé jsou zpravidla mladší lidé s vyšším sociálním statutem, který představuje vyšší dosažené vzdělání a vyšší příjmy. K novousedlíkům patří často mladí lidé zakládající rodinu, dále také rodiny se staršími dětmi a starší manželské páry. Obecně tedy dochází k omlazování či stagnaci stárnutí věkové struktury obcí.

Následující graf ukazuje změnu počtu obyvatel v jednotlivých věkových skupinách v letech 2001 a 2011 v okrese Brno-venkov. Při srovnání obou lze sledovat trend, kdy se

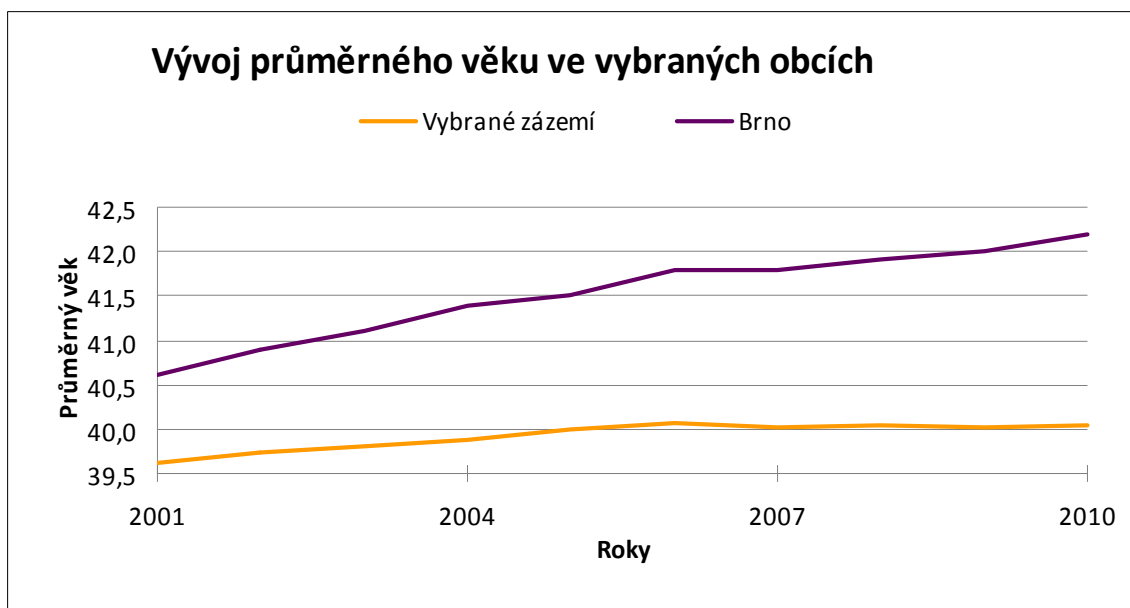
jednotlivé skupiny stále reprodukuje a posunují směrem do vyššího věku. Je možno zaznamenat nárůst osob ve věkových skupinách 30 až 39 let a 0 až 4 roky. Je nutné nezapomínat na silné ročníky 1979–1986, které začínají zakládat rodiny.

Obr. 9 Věková struktura obyvatel okresu Brno–venkov v letech 2001 a 2011 (data ČSÚ, vlastní zpracování)

Nadprůměrné zastoupení určité věkové skupiny obyvatel zpravidla mívá za následek zvýšené nároky na sociální vybavenost obce. Například s příchodem mladých rodin se zvyšuje tlak na kapacitu mateřských a základních škol, ale tato zvýšená poptávka je však pouze dočasná. Z dlouhodobého hlediska pak bude docházet k postupnému stárnutí obyvatelstva v obci, pro které bude taktéž nutné zajistit specifické sociální služby.

Vývoj demografické struktury v Brně a v suburbanizovaných obcích se výrazně liší. V Brně dochází k rychlému stárnutí, když za posledních 10 let se průměrný věk obyvatel města zvýšil ze 40,6 roku na 42,2 roku, zatímco v suburbanizovaných obcích se stárnutí v podstatě zastavilo na hranici 40 let. Zatímco v roce 2001 byly suburbanizované obce v průměru zhruba o rok mladší než Brno, v současnosti to představuje už více než 2 roky.

Obr. 10 Vývoj průměrného věku v Brně a jeho zázemí. Zdroj: Český statistický úřad. Vlastní zpracování

3.2. Sociální struktura

Vzhledem k tomu, že nemáme k dispozici data o příjmové úrovni domácností za obce, použijeme pro charakteristiku sociální struktury obyvatelstva úroveň formálního vzdělání. Obyvatelé suburbí by měli být hypoteticky vzdělanější než starousedlíci. Lze se dokonce domnívat, že tito lidé budou v průměru vzdělanější než obyvatelé vlastního Brna, neboť do suburbí teoreticky odchází vzdělanější část obyvatel. Dalším faktorem sociální problematiky může být míra nezaměstnanosti. I zde platí, že nezaměstnanost v suburbiích by měla být nejen menší než v jiných venkovských obcích, ale i než v centrálním městě.

Při sčítání lidu v roce 2011 bylo mezi obyvateli Česka staršími 15 let 12,5 % vysokoškoláků, zatímco v Jihomoravském kraji činil tento podíl 14,7 %. V Brně byli vysokoškoláci reprezentováni 23,6 % obyvatel. Vezmeme-li v úvahu jen 10 obcí suburbanizovaného pásu s největší intenzitou imigrace, činí zastoupení vysokoškolsky vzdělaných osob 20,7 %, tedy vysoko nad průměrem kraje i Česka.

3.3. Bytová výstavba ve sledovaném území

Pro účely projektu byla použita definice pro dokončené byty dle Českého statistického úřadu: *Bytem se rozumí soubor místností (popřípadě jednotlivá obytná místnost), které svým stavebně technickým uspořádáním a vybavením splňují požadavky na trvalé bydlení a jsou k tomuto účelu užívání určeny. Dokončené byty jsou ty, k nimž nabyla ve sledovaném roce právní moci vydaná kolaudační rozhodnutí (souhlas s užíváním bytu). Rodinný dům může mít nejvýše 3 samostatné byty, nejvýše dvě nadzemní a jedno podzemní podlaží a podkroví.*

Stavební činnost se řadí k nejviditelnějším projevům suburbánního vývoje. Tato aktivita může být rezidenčního nebo komerčního charakteru. Následující hodnocení se zabývá intenzitou bytové výstavby ve sledovaném území za období 2001–2011.

V letech 2001–2011 bylo ve vybraném území dokončeno celkem 24 500 bytů, z tohoto počtu připadlo 64,4 % na město Brno. Následující tabulka ukazuje nejvyšší

intenzitu bytové výstavby, která byla počítána jako počet dokončených bytů na 1 000 obyvatel.

Tab. 6 *Intenzita bytové výstavby ve vybraných obcích v letech 2001–2011 (Zdroj dat: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková)*

Pořadí	Obec	Dokončené byty v období 2001 - 2011		Pořadí	Obec	Dokončené byty v období 2001 - 2011	
		celkem	na 1000 obyvatel			celkem	na 1000 obyvatel
1.	Popůvky	300	342,1	11.	Lesní Hluboké	25	139,1
2.	Moravany	397	239,7	12.	Syrovice	162	134,6
3.	Rebešovice	147	220,7	13.	Troubsko	236	128,0
4.	Kanice	130	200,6	14.	Otmarov	28	126,2
5.	Česká	153	194,9	15.	Modřice	506	122,8
6.	Bukovinka	64	170,3	16.	Vohančice	18	120,3
7.	Bílovice nad Svitavou	452	165,2	17.	Řícmanice	76	116,7
8.	Březina (dříve okres Blansko)	104	151,5	18.	Ostopovice	164	112,3
9.	Rozdrojovice	106	151,4	19.	Habrůvka	40	112,2
10.	Zbýšov	68	142,1	20.	Sokolnice	214	112,2

Největší intenzita bytové výstavby byla zaznamenána v obcích ležících jižně a severně od Brna. Nejmenší nárůst intenzity bytové výstavby vykazují obce v západní a východní části sledovaného území. K obcím s nejmenší intenzitou patří Hajany (11,9), Chudčice (10,1), Veverská Bítýška (9,8), Braniškov (5,1) a Lažánky (4,4). Město Brno se zařadilo na 64. místo (počítáno od nejvyšší hodnoty) s celkovým počtem 42,6 dokončených bytů na 1000 obyvatel. Z hlediska velikosti obce bylo nejvíce dokončených bytů na 1000 obyvatel v obcích s 499–1000 obyvateli.

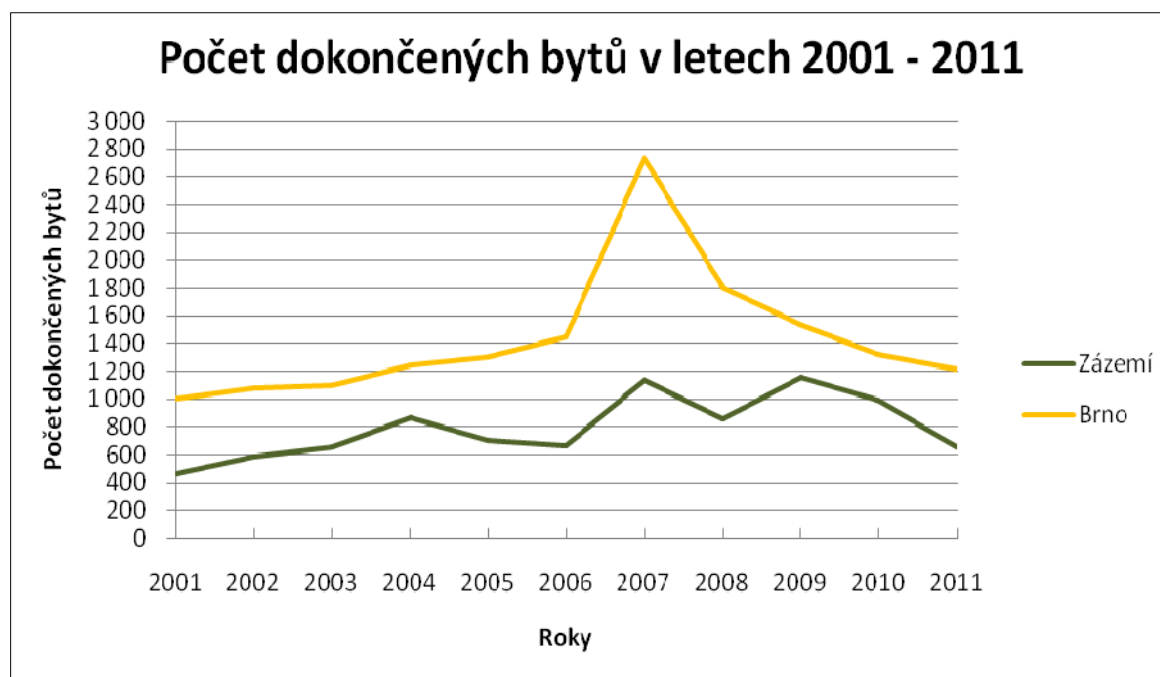
Největší počet dokončených bytů zaznamenalo vybrané zázemí Brna v roce 2009, a to celkem 1 153. Nejmeně dokončených bytů bylo v roce 2001, a to celkem 460 bytů. Město Brno mělo největší počet dokončených bytů v roce 2007, a to celkem 2 736. Oproti všem ostatním rokům je tento počet téměř dvojnásobný. Vysvětlením může být změna hodnoty DPH v roce 2008. Od tohoto roku se DPH stavebních prací změnila z 5 % na 19 %. Hospodářská krize v roce 2009 znamenala mj. útlum ve stavebnictví i na trhu s realitami, avšak v počtu dokončených bytů se projevila s jistým zpožděním.

Největší počet bytů byl dokončen v Brně, největší intenzita bytové výstavby však byla zaznamenána v zázemí města, v okrese Brno–venkov. Město Brno je tedy s celkovým počtem dokončených bytů na prvním místě v rámci sledovaného území a naopak intenzita bytové výstavby dokládá směřování bytové výstavby do jeho zázemí.

Tab. 7 Obce s největším počtem dokončených bytů ve vybraných obcích v letech 2001–2011. Zdroj dat: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková

Pořadí	Obec	Dokončené byty v období 2001 - 2011		Pořadí	Obec	Dokončené byty v období 2001 - 2011	
		celkem	na 1000 obyvatel			celkem	na 1000 obyvatel
1.	Brno město	15774	42,6	11.	Mokrá-Horákov	195	72,9
2.	Kuřim	1048	107,8	12.	Újezd u Brna	185	63,5
3.	Modřice	506	122,8	13.	Ostopovice	164	112,3
4.	Šlapanice	458	68,8	14.	Syrovice	162	134,6
5.	Bílovice nad Svitavou	452	165,2	15.	Česká	153	194,9
6.	Moravany	397	239,7	16.	Rebešovice	147	220,7
7.	Popůvky	300	342,1	17.	Střelice	147	55,8
8.	Rosice	268	49,2	18.	Drásov	134	105,9
9.	Troubsko	236	128,0	19.	Kanice	130	200,6
10.	Sokolnice	214	112,2	20.	Adamov	124	25,5

Z hlediska krajinotvorné činnosti mezi roky 2001–2011 byla intenzifikace zástavby jako dominantní složky zaznamenána ve 31 % obcí z celkového počtu 94 obcí.

Obr. 11 Počet dokončených bytů v Brně a v jeho zázemí v letech 2001-2011. Zdroj: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková

3.4. Úloha suburbanizovaných malých měst v zázemí Brna

Lze se domnívat, že malá města hrají významnou úlohu v procesu suburbanizace. Z logiky věci vyplývá, že značná část předpokládaných nedostatků suburbanizace se v nich neprojevuje. Malá města disponují vlastní sociální infrastrukturou městského charakteru, pracovními příležitostmi, obchody a školami, veřejnými prostory. Bývají výhodně napojena na jádrové město linkami veřejné dopravy. Některá z nich jsou rovněž cíli komerční a průmyslové suburbanizace. Jako příklady lze uvést Modřice (Vaishar a Zapletalová, 2007) nebo Kuřim (Vaishar et al., 2011). K těmto dvěma se pravděpodobně přidružují i Šlapanice a v menší míře Rosice.

Malá města v zázemí Brna jsou v procesu suburbanizace důležitými body. Jejich centrální vliv je sice překryt vlivem velkoměsta, ale malá města přesto soustřeďují základní městskou infrastrukturu, a v řadě případů i pracovní příležitosti. Proto se v nich neprojevují některé významné nevýhody suburbanizace. Není z nich nutno vyjíždět za všemi aktivitami do velkoměsta, ale nároky na základní a střední školství, nákupní příležitosti nelokální úrovně, ale také určité sociální kontakty lze uspokojit v místě. Malá města mohou v některých případech dokonce odlehčit velkoměstu v zajišťování některých potřeb. Na druhé straně stále ještě vytvářejí do značné míry rurální atmosféru, která může uspokojit imigranty hledající rurální prostředí s městskou infrastrukturou.

Největším malým městem v zázemí Brna je Kuřim. Kromě suburbánní rezidenční výstavby má i významné pracovní příležitosti v průmyslu (TOS, Slévárna Kuřim, Tyco Electronics). Je střediskem nevelkého zázemí a přestupním uzlem Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje. Navíc poskytuje určité volnočasové aktivity i pro obyvatele Brna (wellness centrum, golfové hřiště na katastru). Kromě toho se zde nachází věznice. Má jednu střední školu.

Obr. 12 Šlapanice – náměstí. Foto A. Vaishar

Šlapanice mají městský úřad s rozšířenou působností pro 40 obcí okresu Brno-venkov. Paradoxem je, že některé obce jejich spádového obvodu mají lepší spojení s Brnem, proto se v Brně nachází detašované pracoviště městského úřadu Šlapanice. Město má výhodnou polohu poblíž mezinárodního letiště Brno–Tuřany. Roste zde rozsáhlá rezidenční a průmyslová zóna Brněnská pole. Šlapanice mají gymnázium, Muzeum Brněnska a výukové centrum Masarykovy univerzity. Jsou jedním ze středisek památkové zóny Slavkovského bojiště a každoročně jedním z míst vzpomínkových akcí. S Brnem je spojuje trolejbusová linka a železnice. Město má i noční spojení s Brnem veřejnou dopravou.

Rosice jsou po odloučení významného dopravního uzlu Zastávky méně výrazným malým městem v suburbanizované zóně Brna. Veřejná doprava operuje na jedné železniční a pěti autobusových linkách. Město je vzdáleno jen 6 km od nájezdu na dálnici D1. Dominantou a hlavní atraktivitou je zámek. Rosice jsou obcí s rozšířenou působností, v jejímž spádovém obvodu se nacházejí 23 obce.

Modřice vyrostly z venkovského městečka ve významný suburbanizovaný bod jižně od Brna mezi rychlostními komunikacemi D2 a R52. Probíhá zde intenzivní rezidenční i komerční suburbanizace. Komerční suburbanizace je reprezentována druhým největším hypermarketem v Česku Olympií, na niž se váže několik dalších aktivit. Druhým významným faktorem je průmyslová zóna Modřice nizozemského developera, která je významnou koncentrací pracovních příležitostí. Průmyslová zóna nahradila dřívější podniky Frutu, Kovolit a cihelnu. Dopravu zajišťuje Integrovaný dopravní systém Jihomoravského kraje prostřednictvím vlakové linky (dosažitelnost brněnského hlavního nádraží za 8 minut), tramvajové linky Dopravního podniku města Brna a několika autobusových linek včetně nočního spojení. Existuje poměrně značná dojíždka za prací z Brna do Modřic, která výrazně převyšuje opačný směr. Kromě toho se na území Modřic nachází brněnská čistírna odpadních vod.

Rajhrad, i když je podstatně starším městem než Kuřim nebo Modřice, je dnes spíše venkovským městečkem na železnici Brno – Břeclav a rychlostní komunikaci R52 Brno – Vídeň. Dopravní spojení s Brnem je výborné. Rajhrad má dva kláštery, Státní okresní archiv Brno–venkov a Památník národního písemnictví na Moravě. Známa je střední odborná škola zahradnická.

Újezd u Brna se stal městem teprve nedávno právě díky zvýšenému počtu obyvatel v důsledku suburbanizace. Městské funkce mu však prakticky chybí. S Brnem je spojen železnicí i autobusy, ale spojení není ve srovnání s okolními neměstskými obci exkluzivnější.

Problémem malých měst v suburbanizovaném zázemí velkoměsta může být nebezpečí ztráty identity. Pro návštěvníky splývají tato malá města s velkoměstem. Ale i místní podnikatelé inzerují své nabídky pod hlavičkou velkoměsta (např. Brno – Modřice nebo Brno – Šlapanice), protože jejich případní zákazníci mohou lépe identifikovat jejich sídlo. Proti tomu musí radnice suburbanizovaných malých měst postavit aktivity, zdůrazňující identitu konkrétních měst. Tyto aktivity mohou čerpat z historických (nebo umělých) tradic nebo současných aktivit v nejrůznějších oborech činnosti.

3.5. Případové studie

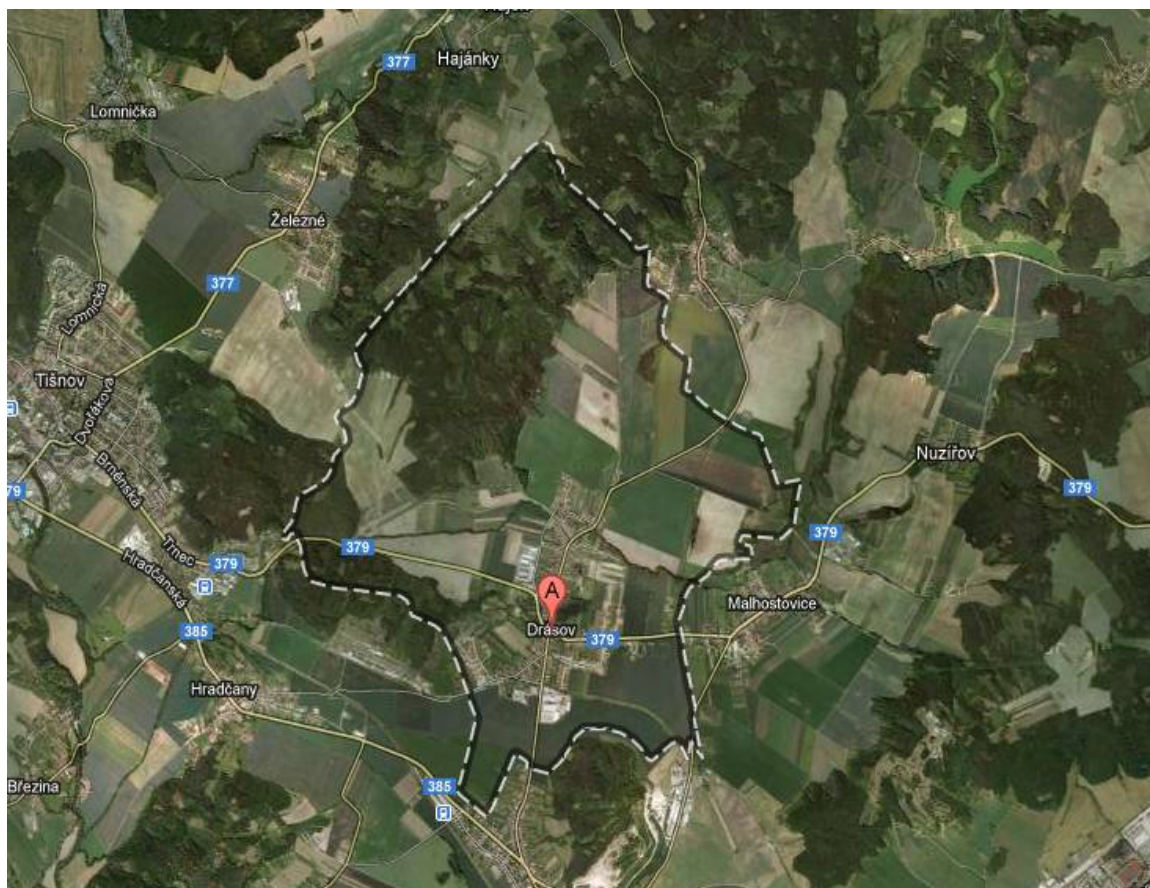
Pro lepší ilustraci a hlubší analýzu byly zpracovány čtyři případové studie. Kritéria výběru případových studií byla následující:

- a) hodnoty indexů změny a s tím související dominantní krajinnotvorná funkce
- b) srovnání výsledků terénního průzkumu, zejména rozhovorů se starosty navštívených obcí a pořízené fotodokumentace

Použití obou zvolených kritérií bylo při výběru konkrétních obcí pečlivě zvažováno a lze říci, že se více přihlíželo a o výběru případových studií rozhodlo spíše kritérium druhé, čili terénní průzkum. Cílem bylo vybrat jednu případovou studii pro každou zájmovou oblast, tedy oblast Sever, Jih, Východ a Západ. Zvolené obce se nám na základě terénního průzkumu jeví jako velice zajímavé pro hlubší analýzu, a to zejména z těchto důvodů:

Oblast Sever: městys Drásov

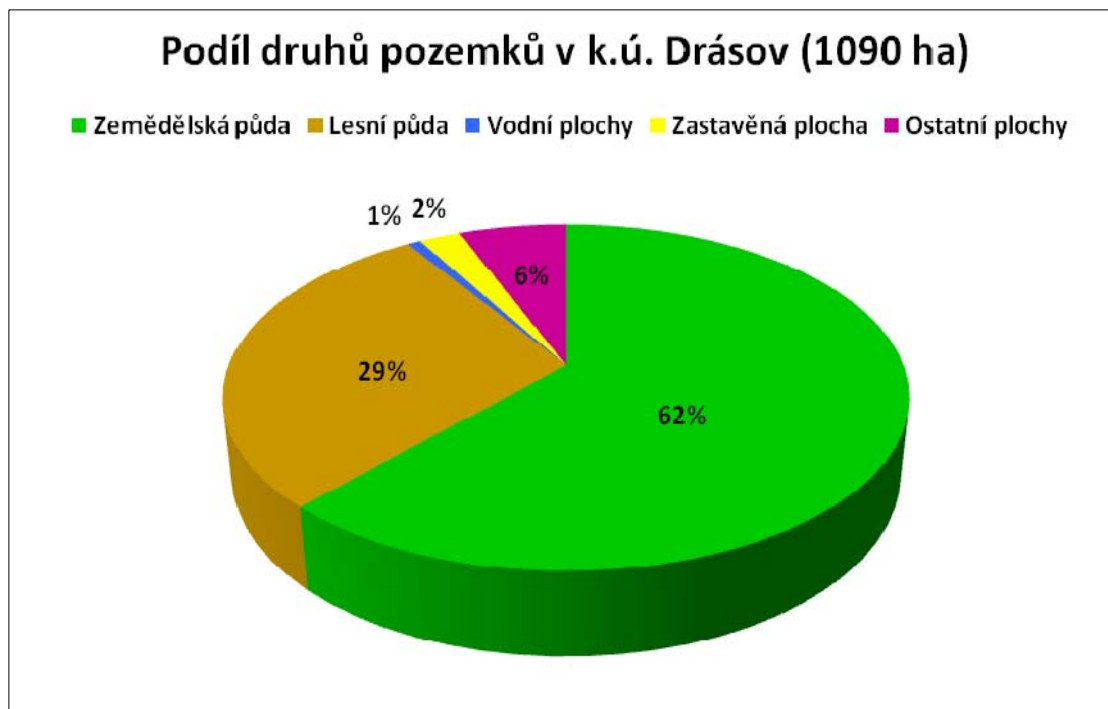
Městys Drásov se nachází ve sníženině Boskovické brázdy cca 22 km severozápadním směrem od Brna. Severozápadně od obce se zvedají svahy Českomoravské vrchoviny s vrcholem Vinohrad (372 m), jihovýchodním směrem leží vrch Čebínka (429 m), na kterém byla vybudována rozhledna. Z hlediska geomorfologického se jedná o střední část Boskovické brázdy. Geologický podklad brázdy, v níž leží drásovský katastr, je tvořen načervenalými permskými pískovci, jejichž zvětváním získala půda na zdejších polích podobnou barvu. Překrývají se zde čtvrtohorní spraše, které představují hnědozemě a degradované černozemě. Celé území odvodňuje řeka Svratka, přičemž Drásovem protéká její levostranný přítok Lubě. Městys Drásov leží v mírně teplé klimatické oblasti. Roční průměrná teplota se pohybuje okolo 8 °C a roční průměrné srážky představují 600 mm.

Obr. 13 Katastrální území městyse Drásova. Zdroj: googlemaps.cz.

První písemná zmínka o obci je z roku 1240. Území dnešní obce bylo osídleno ve starší době kamenné, což dokazují předměty objevené v okolí obce. V minulosti se v okolí nacházelo několik pískovcových lomů, ve kterých se těžil červený pískovec. Drásov byl vinařskou obcí a vinice se zde nacházely ještě v 19. století. Ulice v obci jsou podobné ulicím v hanáckých vesnicích, a do konce 40. let 20. století se zde uchovávala typická

selská usedlost s vystupujícím žudrem. Při severozápadním okraji Drásova byl koncem 19. století vysazen lesopark s upraveným pramenem kvalitní pitné vody.

Obr. 14 Podíl druhů pozemků v k. ú. Drásov. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.

Dominantou obce je raně gotický kostel, jenž je chráněn jako kulturní památka a pochází z poloviny 13. století. V jeho okolí se nachází několik památných lip. Další významnou stavbou je starý mlýn a soukromé muzeum zahradní železnice, jehož expozici tvoří repliky lokomotiv a vozíků úzkorozchodné dlužní i průmyslové železnice a 350 metrů dlouhá trasa železnice.

Dlouhodobou tradici má zdejší elektrotechnický závod, který od roku 2001 patří do koncernu Siemens. Vyrábí elektromotory a generátory. Zaměstnává 730 zaměstnanců a hodlá přijmout 60 dalších⁴. V městysi působí 349 podnikatelských subjektů, z velké většiny živnostníků, kteří zajišťují celou řadu výrobních i nevýrobních služeb pro obyvatele městyse. Nejvíce je jich aktivních v obchodních činnostech (77), v průmyslu (56), profesních, vědeckých a technických činnostech (35), stavebnictví (33) a zemědělství, lesnictví a rybářství (23). Drásov patří k několika málo obcím v suburbanizované zóně Brna, kde počet pracovních příležitostí převyšuje počet ekonomicky aktivních obyvatel a je tedy jedním z cílů vyjížděky za prací.

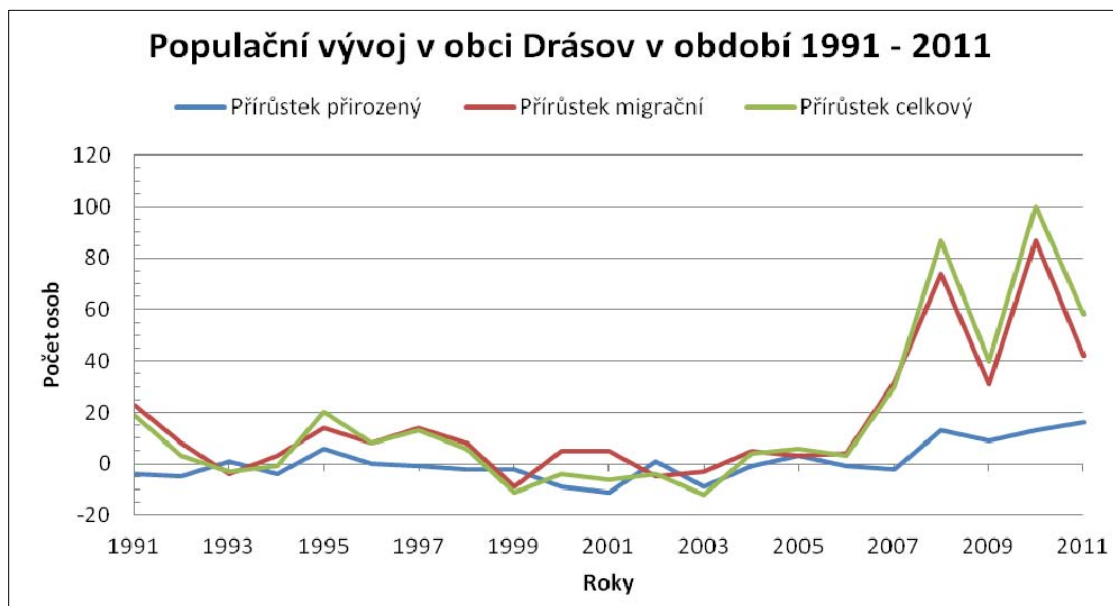
Drásovem prochází silnice II/379 spojující Tišnov s Blanskem přes Lipůvku. Po silnici projíždí denně 3 187 jednotkových vozidel od Tišnova a 1 707 jednotkových vozidel od Lipůvky. Veřejnou dopravu zajišťují tři linky Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje, které zajišťují v pracovních dnech 24 spojení do střediskového města Tišnova, 23 spojení do Kuřimi, kde je přestupní uzel ve směru na Brno, 20 spojení do sousední obce Čebín a dále 11 spojení do obce Skalička a 9 spojení do Lipůvky – tedy celkem 87 spojení ve všední dny. O víkendech spojuj výrazně ubude – je jich pouze 27. Obcí vede rovněž dálková a značená lokální cyklostezka.

⁴ Česká tisková kancelář 19. března 2013

Sociální infrastrukturu představuje galerie, kostel, hřbitov, úplná základní škola s mateřskou školou a veřejnou knihovnou, 4 zařízení pro tělovýchovu, úřadovna České pošty. Drásov má zdravotní středisko, kde ordinují dva lékaři pro dospělé, dětský lékař, 2 stomatologové a rehabilitační lékař. Je zde i lékárna.

Spolková činnost je provozována Sokolem Drásov, Klubem seniorů, Spolkem dobrovolných hasičů, Mysliveckým sdružením, organizací Českého svazu včelařů. Městys je sídlem římskokatolické farnosti s působností i pro Vsechovice a Malhostovice.

K 31. 12. 2011 žilo na území obce 1 479 obyvatel, z toho bylo 751 mužů. Hustota zalidnění tvoří 136 obyvatel/km². Za období 2001–2011 bylo v obci vystavěno 134 bytů. Dominantním krajinotvorným procesem za posledních 10 let je v obci zatravňování.

Obr. 15 Populační vývoj v obci Drásov v období 1991-2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ

Městys Drásov je příkladem obce v suburbanizovaném zázemí města Brna s nevhodnou lokalizací satelitu a z toho plynoucími těžkostmi v období přivalových srážek, i v zimním období, protože zámková dlažba zde klouže a tím zhoršuje dostupnost pro techniku na posyp cest. V současnosti se v obci nachází hned tři satelity a počítá se s další výstavbou. Bývalý starosta Drásova rozprodal, podle slov paní starostky, Mgr. Martiny Bočkové, téměř veškeré obecní pozemky na jejich výstavbu. Asi nejméně přijatelný z nich je již zmiňovaný satelit v lokalitě *Nivky na Stráži*. Druhý se postupně rozrůstá za obcí směrem na Vsechovice (v pěkném údolí) a třetí se nachází ve směru na Malhostovice.

V důsledku nové výstavby vzrostl za posledních 5 let počet obyvatel o 500 nově příchozích, s čímž je spojeno mnoho těžkostí, protože obec na takový nárůst počtu obyvatel v tak krátké době nebyla připravena. Například nedostatek míst v mateřské škole a tudíž nutnost odmítnout některé děti podněcuje rivalitu mezi maminkami. Nově přistěhovalí, které tvoří především lidé z Brna, navíc o obec Drásov až na výjimky nemají zájem, nezapojují se do života obce, často píšou i stížnosti na radnici. Mají městské manýry - vadí jim, že je ráno budí kokrhání kohouta nebo že obcí projíždí traktory, že se jim radlicí v zimě nahází sníh ke vchodu, stěžují si, že tady není parkoviště. Mysleli si, že budou mít klid. Tito noví obyvatelé obce škodí Drásovu i tím, že si jen málokterý z nich napíše trvalé bydliště v Drásově – tím pádem veškerá daňová výtěžnost proudí do Brna. Starostka podle svých slov zdělila po bývalém vedení obce pouze rozprodanou

a rozkradenou dědinu a začínající výstavbu kanalizace, na kterou ovšem chybí peníze. „Jsme vesnice obestavená městem, je to nezvratný proces,“ říká pani starostka, ale vzápětí dodává další charakteristiku obce: „Nám se nelíbí, že jsme městys. My jsme dědina, kde zazvoní kostelíček, a lidé se seběhnou na pohřeb.“

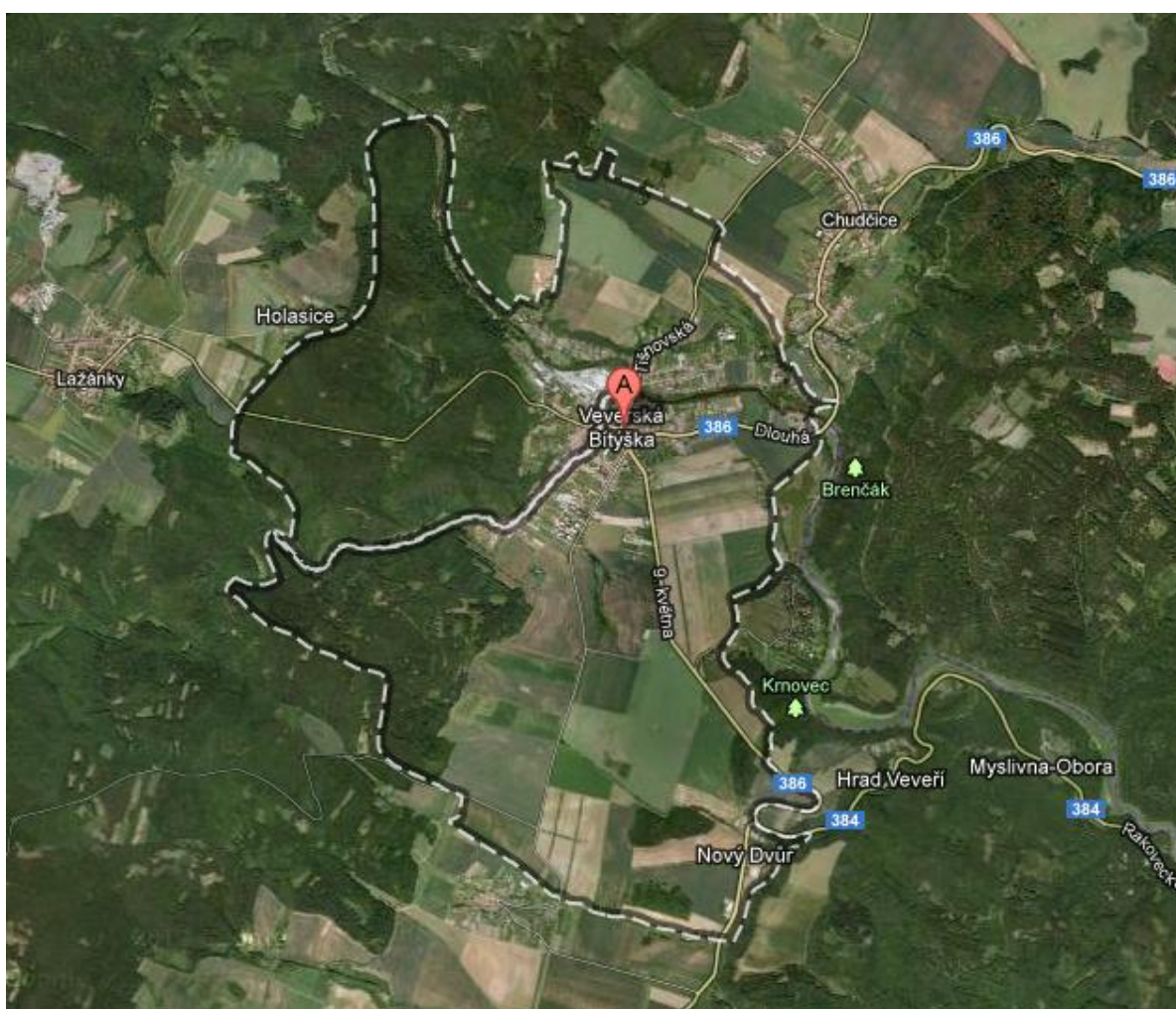
Obr. 16 Komerční suburbanizace Drásov. Foto M. Pákozdiová

Oblast Západ: městys Veverská Bítýška

Městys Veverská Bítýška leží na soutoku řeky Svatky a Bílého potoka cca 23 km severozápadně od Brna. Směrem na západ se rozprostírají lesy přírodního parku Údolí Bílého potoka, směrem na východ leží přírodní park Podkomorské lesy. Z hlediska geomorfologie spadá městys do provincie České vysočiny, podsoustavy Českomoravské vrchoviny. V okolí se rozkládají vrchy Křižanovské vrchoviny a nížiny Boskovické brázdy. Území je odvodňováno řekou Svatkou a jihovýchodním směrem od obce se nachází Brněnská přehrada. Průměrná roční teplota vzduchu je 8 °C a průměrné roční srážky se pohybují okolo 550 mm. Převládající proudění vzduchu je severozápadní, v zimě též jihovýchodní.

Veverská Bítýška byla součástí majetku panství hradu Veveří, jehož hlavním úkolem bylo střežit obchodní cesty. První písemná zmínka o hradu pochází z roku 1213 a první písemná zmínka o Veverské Bítýšce je z roku 1376 a pak z roku 1446. Roku 1645 byla Bítýška zcela vypálena při obléhání švédskými vojsky a většina gruntů pak zůstala opuštěná a chátrala. Veverský hejtman, ve snaze grunty znova obydlet, vyhlásil, že tomu, kdo si je opětně postaví, budou dědičně připsány. Obec během staletí trápily mnohé pohromy, především požáry a povodně. Veverská Bítýška bývala převážně zemědělskou obcí. Dřevo zpracovávala místní pila, v provozu byly tři mlýny, výroba střelného prachu a hamry. V roce 1911 zažila obec svůj největší rozmach. Do provozu zde byla zavedena nejmodernější plavárna kaolinu ve střední Evropě, která zpracovávala surovinu z povrchového dolu u Lažánek. Pro tuto továrnu byla zbudována železnice do Kuřimi. Celosvětová hospodářská krize ve třicátých letech znamenala zánik plavárny kaolinu, jakož i železnice. Bývalou kaolínku koupila firma Ráček a.s. a zavedla zde výrobu vaty a ob vazů.

V současné době patří mezi prosperující podniky Hartmann – Rico (výroba zdravotnických a hygienických potřeb) a Kovo v. d. (výroba školního nábytku). Společnost Hartmann – Rico, Veverská Bítýška, a.s. (založená v roce 1991) je součástí koncernu Paul Hartmann, AG. Specializuje se na výrobu zdravotnických potřeb a hygienických výrobků. Má zhruba 1 200 zaměstnanců. V roce 2011 zaznamenala tržby ve výši 3,1 mld. Kč, zisk před zdaněním 276 milionů Kč. Vlastní kapitál činil 1,45 mld. Kč⁵. Podobný výrobní program má firma Bioster, a.s., navazující na Centrum radičních technologií (1972). Vyrábí vojenské obvazy, autolékárničky, hemostatika a další potřeby pro krytí ran. Ve Veverské Bítýšce také sídlí jeden ze dvou závodů výrobního družstva Kovo Brno. Specializuje se na výrobu školního nábytku, výfuků pro automobily AVIA a další produkty a služby. V městysi působí 729 podnikatelských subjektů, z toho nejvíce v obchodě (167), průmyslu (108), stavebnictví (90), profesních, vědeckých a technických činnostech (88).

Obr. 17 K. ú. městyse Veverská Bítýška. Zdroj: googlemaps.cz.

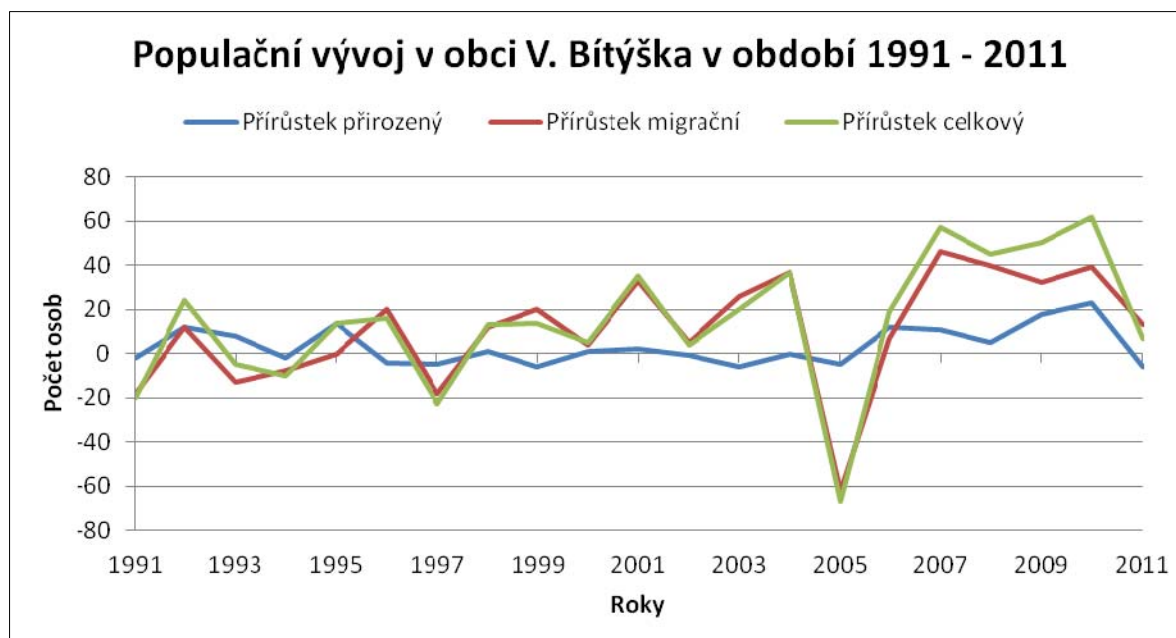
Městys má výhodnou polohu u Brněnské přehrady, díky níž se stal rekreačním centrem. Z Bítýšky vychází několik značených turistických cest a je zde konečná zastávka lodní dopravy na Brněnské přehradě. K významným turistickým cílům patří hrad Veveří, Šmelcovna, Jarošův mlýn a okolí Brněnské přehrady. K 31. 12. 2011 žilo na území obce

⁵ Hartmann – Rico, a.s.: Výroční zpráva za rok 2011

3 084 obyvatel, z toho bylo 1 506 mužů. Hustota zalidnění tvoří 227 obyvatel/km². Za období 2001-2011 bylo v obci vystavěno 134 bytů. Dominantním krajinotvorným procesem za posledních 10 let je zatravňování.

Veverskou Bítýškou prochází silnice II. třídy číslo 386 Kuřim – Veverská Bítýška – dálnice D1, z níž se v městysi odděluje několik vedlejších silnic, z nichž nejvýznamnější je III/3865 do Osové Bítýšky. Nejfrekventovanější je silnice ve směru na Brno a k dálnici (4 026 jednotkových vozidel (2010), dále do Kuřimi (2 696 jednotkových vozidel) a do Osové Bítýšky (1 707 jednotkových vozidel).

Veverská Bítýška má velmi dobré dopravní spojení s okolními obcemi prostřednictvím kvalitní sítě autobusových linek Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje. Tyto linky zajišťují v pracovních dnech 31 spojů do Kuřimi, 26 spojů do Tišnova, 21 spojů do Brna – Bystrce, kde navazují na tramvajovou dopravu a 11 spojů do Zastávky. O víkendech je naopak hlavním směrem Brno se 14 spoji, následují Kuřim s 11 a Tišov s 9 spoji. Lodní doprava disponuje od května do září 11 spoji do Brna – Bystrce denně, a to i o víkendech. Je využívána nejen jako rekreační prostředek, ale také pro dopravu do rekreačních objektů na březích přehrady. V obci se křížuje několik lokálních cyklotras s páteří cyklotrasou Pražskou stezkou.

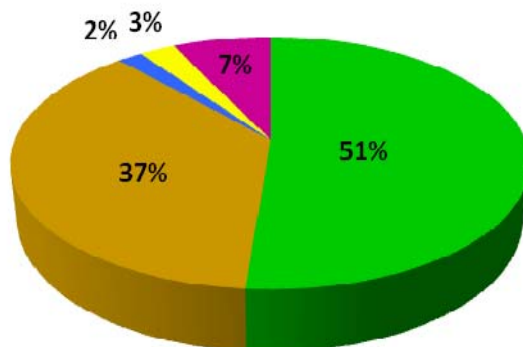

Obr. 17 Populační vývoj ve Veverské Bítýšce v období 1991–2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ

Školství je ve Veverské Bítýšce reprezentováno úplnou základní školou s 272 žáky a 29 učiteli, dále mateřskou školou s kapacitou 100 dětí a s 13 pracovníky a pobočkou základní umělecké školy z Kuřimi. Zdravotnictví nabízí 3 místa praktických lékařů, 1 dorostového lékaře, 1 stomatologa, detašované gynekologické pracoviště a lékárnu. Městys má obecní knihovnu s 21 000 svazků. Zvláštností je muzeum mlynářského řemesla Jarošův mlýn. V kulturním domě sídlí ochotnické divadlo Prkno, které pořádá každoroční festivaly a hostuje v dalších místech Moravy a výtvarná a keramická dílna Veverka. Sbor dobrovolných hasičů je aktivní od roku 1879. Veverská Bítýška je sídlem farnosti, k níž jsou přifařeny Chudčice.

Podíl druhů pozemků v k. ú. Veverská Bítýška (1360 ha)

■ Zemědělská půda
 ■ Lesní půda
 ■ Vodní plochy
 ■ Zastavěná plocha
 ■ Ostatní plochy

Obr. 18 Podíl druhů pozemků v k. ú. Veverská Bítýška. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.

Co se týče přímo suburbanizace, byla zde zahájena výstavba unifikované katalogové řadové zástavby na jihozápadním okraji katastrálního území. Vyskytují se však problémy s prodejem těchto objektů, jejichž výstavba byla zahájena již v roce 2004, ale pořád zůstávají neobydlené. Kromě toho bylo asi 6 nových rodinných domů dostavěno v roce 2009 v lokalitě *Pod Horkou* a předtím 8 rodinných domů v lokalitě *Na Trhovici*. Většina nově přichozích si však kupuje a přestavuje starší rodinné domy.

Obr. 19 Unifikovaná katalogová řadová zástavba v městysi Veverské Bítýšce. Foto: I. Křenovská.

Obec má na svém katastru tři chatové oblasti. Zde se kromě původní rekreační funkce objevuje i funkce rezidenční, protože lze v těchto oblastech pozorovat, že dochází k přestavbě chatových objektů na rodinné domy, a to zejména v posledních 10 letech. Zákon o trvalém pobytu platící od roku 2000, umožňuje obyvatelům přihlásit si trvalý pobyt i v chatovém objektu. Zákon už ale nezkontroluje, jestli si v těchto rekreačních lokalitách lidé přestavují chaty na klasické rodinné domky, či nikoliv. Obec se takovému vývoji tudíž nemůže bránit. Od začátku platnosti tohoto zákona si přihlásilo 8 obyvatel z chatových oblastí trvalý pobyt v obci.

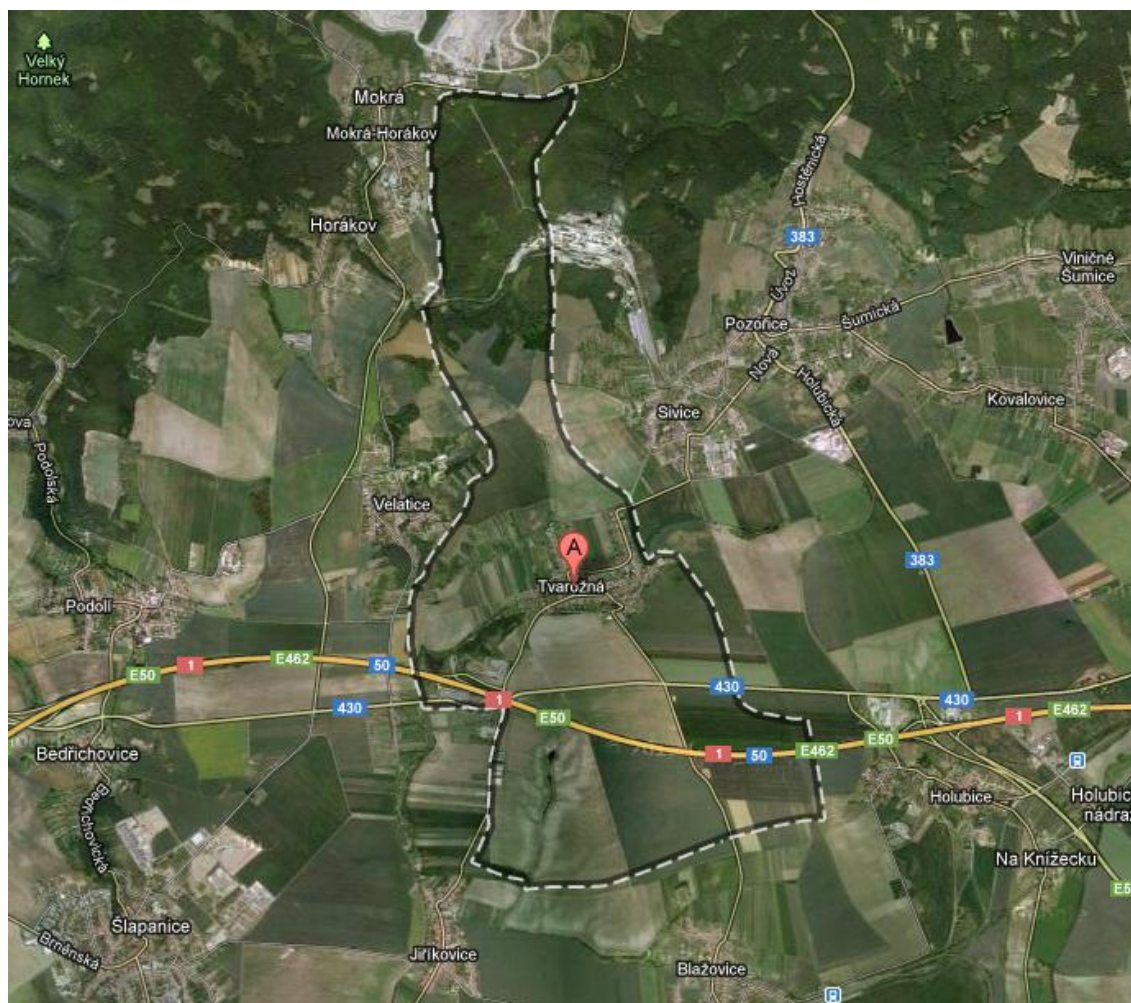
Komerční zástavba se rozšířila naposledy v roce 2005, kdy byl vybudován objekt společnosti AVAR-YACHT, s.r.o., která se zabývá konstrukcí a prodejem lodí, v lokalitě *Za řekou*, nedaleko čistírny odpadních vod.

Oblast Východ: obec Tvarožná

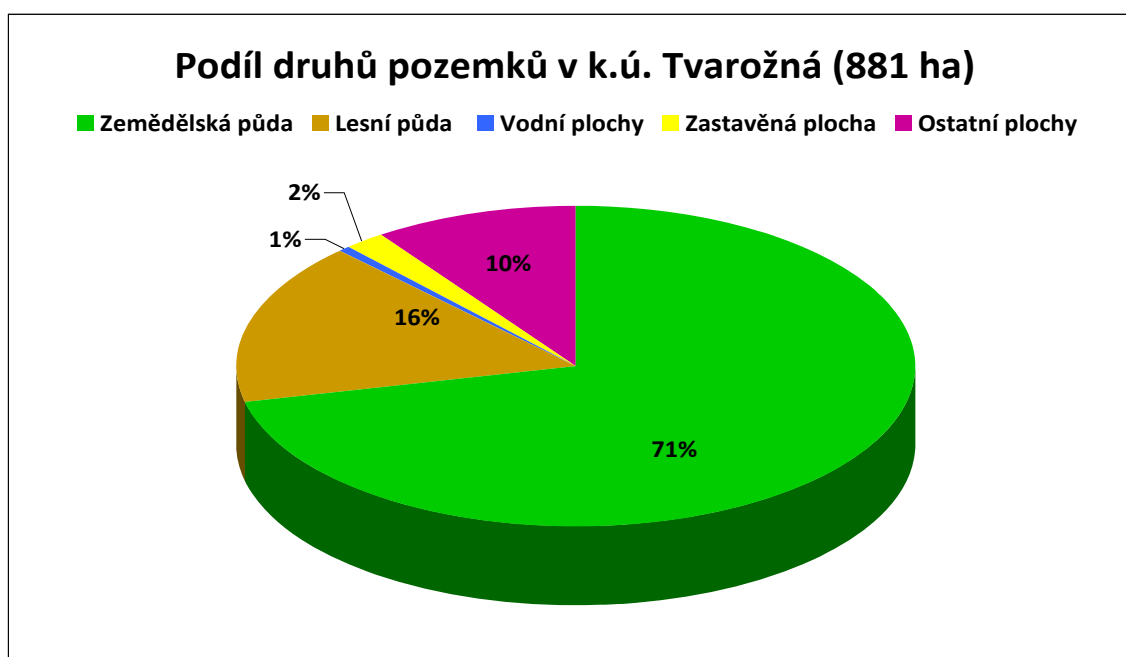
Obec Tvarožná leží přibližně 19 km východním směrem od města Brna na okraji historické oblasti Slavkovského bojiště. Severně od obce se rozkládají kopce Dražanské vrchoviny, na jihu jsou úrodné jihomoravské nížiny. Z geomorfologického hlediska náleží oblast k provincii Západních Karpat, celku Dyjsko-svrateckého úvalu a okrsku Šlapanické pahorkatiny. Jihozápadním směrem od Tvarožné se nachází významný krajinný prvek vrch Santon (296 m.n.m.), který byl významným strategickým bodem francouzského ležení v bitvě tří císařů v roce 1805. V okolí obce Tvarožná se rozprostírají úrodné černoze, které se vyznačují vyšším až vysokým obsahem humusu, neutrální reakcí a velmi dobrými sorpčními vlastnostmi. Tyto půdy jsou využívány k pěstování nejnáročnějších plodin. Obec Tvarožná se rozprostírá podél Tvaroženského potoka, který protéká návsí. Západně od obce teče potok Roketnice. Tvarožná leží v teplé klimatické oblasti s dlouhým vegetačním obdobím, průměrná roční teplota je více než 8 °C a průměrný roční úhrn atmosférických srážek se pohybuje okolo 475 mm.

Obec Tvarožná ležela již od nejstarších časů na významné dálkové komunikaci nadregionálního významu, na kterou později navázala tzv. Olomoucká cesta a poté Měninská cesta. Na rozvoj obce a postupné změny ve způsobu života měl dominantní vliv průmyslový rozvoj v blízkém Brně, a v zemědělské obci s několika řemeslníky začalo koncem 19. století přibývat továrních dělníků. Tito lidé však postupně začali přivádět do obce to, co viděli v Brně. V roce 1921 byla obec elektrifikována. V roce 1925 byla postavena kruhová cihelna. Od roku 1920 do roku 1936 se Tvarožná zvětšila o 55 domů. Od roku 1926 byla v obci zřízena autobusová doprava do Brna a odpadlo tak docházení na vlak do 3 km vzdálených Blažovic. V období socializace vesnice bylo založeno zemědělské družstvo, jehož budování se projevilo zásadními změnami v životě i vzhledu obce. V roce 1974 byla zahájena plynofikace obce. V červnu 1994 byla obec postižena povodní, která způsobila velké škody na soukromém i obecním majetku. Tato pohroma byla podnětem pro revitalizaci potoka v letech 1995 – 1996. Každý rok vkládá obec značné finanční prostředky do údržby zeleně a na péči o přírodní památku – vrch Santon. Obec se také úspěšně účastnila soutěže Vesnice roku. V roce 1997 se v celostátním vyhodnocení Tvarožná umístila na 2. místě za obcí Svatý Jan nad Malší.

Jižní část katastru obce Tvarožná protíná dálnice D1, po níž projede v průměru 50 900 jednotkových vozidel za den; v obci se kříží dvě silnice III. třídy s relativně malým provozem mírně přesahujícím 2 tisíce jednotkových vozidel za den. Tvarožnou prochází trasa naučné stezky Bitva u Slavkova a žlutá turistická značka. Kromě turistických tras se v obci kříží i značené trasy lokálních cyklostezek s tematickou náplní vinařských stezek a Slavkovského bojiště. U obce se nachází motorest Rohlenka, který byl postaven na místě původního zájezdního hostince a nyní poskytuje kompletní servis pro motoristy.

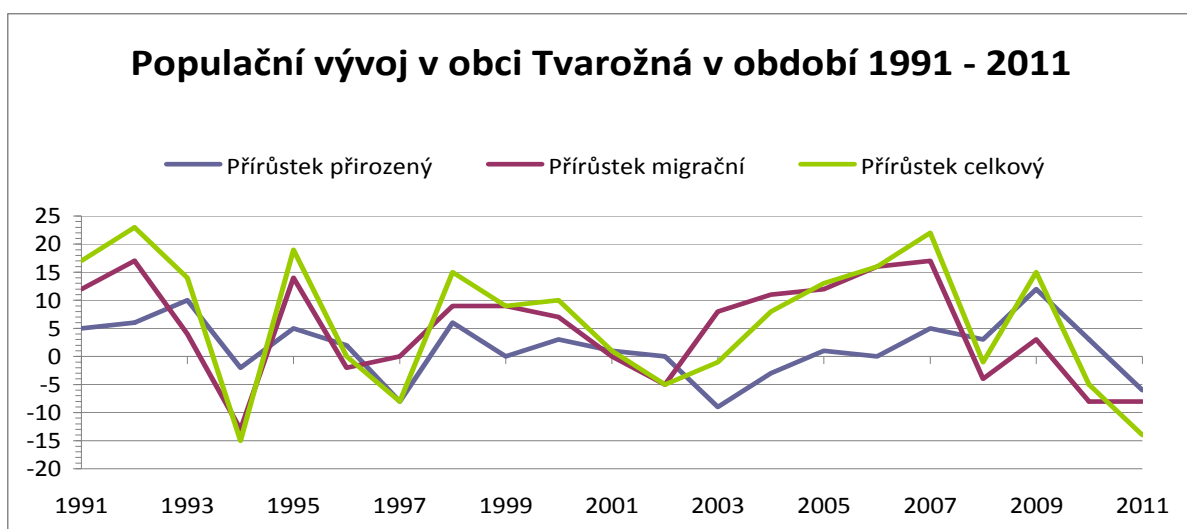
Obr. 20 Katastrální území obce Tvarožná. Zdroj: googlemaps.cz.

Obr. 21 Graf Podíl druhů pozemků v k. ú. Tvarožná. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.

K nejzajímavějším turistickým atrakcím patří rekonstrukce bitvy u Slavkova, která se tradičně koná každý rok na úpatí vrchu Santon začátkem prosince. Tato událost jako úcta k padlým vojákům a na následky bitvy zemřelým obyvatelům obcí a měst mezi Brnem a Slavkovem se stala součástí života lidí z této části Moravy.

K 31. 12. 2011 žilo na území obce 1 222 obyvatel, z toho bylo 592 mužů. Hustota zalidnění tvoří 138,7 obyvatel/km². V období 1991 – 2011 bylo v obci vystavěno 42 nových bytů. V areálu bývalé cihelny se od roku 2008 realizuje plánovaná výstavba 35 rodinných domů, z toho 12 domů bylo již dokončeno na klíč a další výstavba probíhá soukromými subjekty.

Obr. 22 Graf Populační vývoj v obci Tvarožná v období 1991–2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ

Zemědělskou výrobu na území obce provozuje firma Bonagro Blažovice, a.s., která zde má středisko. V menší míře zde hospodaří Agrosouhň Sívce. Středisko živočišné výroby v jihozápadní části katastru provozuje výkrmnu prasat. Tvarožná patří mezi vinařské obce Velkopavlovické vinařské podoblasti. Na část katastrálního území zasahují provozy Českomoravského cementu, a.s., Cementárny Mokrý. V obci se nachází celkem 282 podnikatelské subjekty. Nejvíce jich podniká v obchodě (65 firem), průmyslu (48), stavebnictví (35), profesních, vědeckých a technických činnostech (27) a v primárních odvětvích (21).

Tvarožná má základní školu prvního stupně, mateřskou školu s kapacitou 40 dětí, ordinaci praktického lékaře a stomatologa. Obec má veřejnou knihovnu a v budově obecního úřadu dioramu Bitvy tří císařů. Infrastrukturu doplňují 3 obchody s potravinami, 3 restaurace a poštovní úřad.

Veřejná doprava je reprezentována jedinou autobusovou linkou Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje, která uskuteční ve všední dny 55 spojení a o víkendech 19 spojení do Brna a stejný počet spojů do městyse Pozoříce (2 200 obyvatel).

Mezi spolky lze uvést chrámový sbor (35 členů), hudební skupiny Lehká noha (rythm & blues) a Tamburáši (folk), Sbor dobrovolných hasičů (od roku 1891), Myslivecké sdružení, oddíl skautingu Mokrý-Tvarožná, TJ Sokol. Spolky pořádají každoročně řadu kulturních a sportovních akcí a lidových slavností. Specifickou akcí je každoroční Tvaroženské hudební slavnosti Julia Antoše. K farnosti Tvarožná jsou přičleněny Velatice

a Mokrá – Horákov. Tvarožná je součástí sdružení obcí Mohyla míru Austerlitz a Rokytnice.

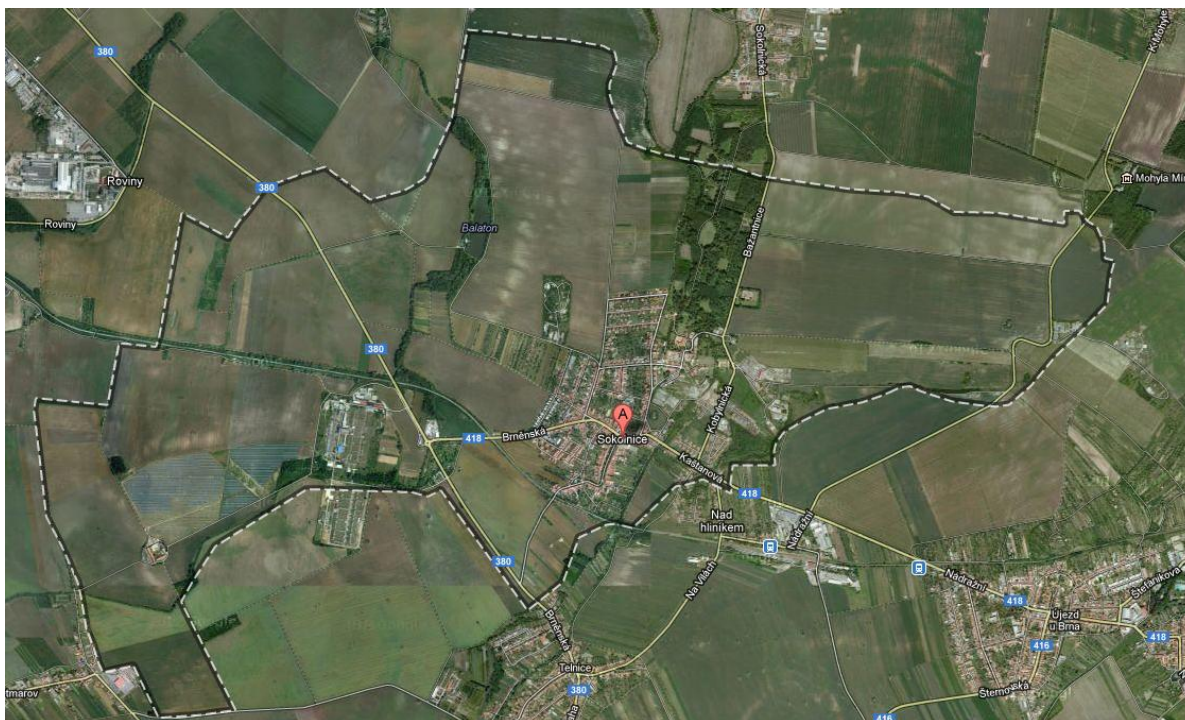
Starosta obce se k otázce případné výstavby satelitu ve Tvarožné vyjádřil zásadně negativně. Svůj postoj opírá o tvrzení, související s problémy s takovouto výstavbou spojenými. I když rychlý nárůst obyvatel obci přináší peníze z daňových výnosů, musí se pak na druhou stranu v krátké době řešit nastalé problémy, kterými mohou být např. nedostatečné kapacity zdrojů (voda, plyn), nedostatečná kapacita kanalizace a čistírny odpadních vod, sběrného dvora, mateřské a základní školy apod. Dalšími výdaji obce jsou pak finance na údržbu komunikací a veřejného prostranství v nových lokalitách, svoz odpadu, veřejné osvětlení atd. Noví obyvatelé satelitní výstavby jsou většinou lidé z města, kterým je život na venkově dosti vzdálený. Často mají jen požadavky. Požadují solidní občanské vybavení, množství různých služeb, sportovní vyžití, kvalitní školku a školu s množstvím nejrozličnějších kroužků fungujících pokud možno až do večera. Vůbec si přitom neuvědomují, že třeba kultura nebo sport závisí v obci především na ochotě a dobrovolnosti jednotlivců, kteří se snaží dělat něco pro druhé. Dalším negativem je také chybějící veřejná zeleň i klasická zahradní výsadba v satelitních sídlištích, kde je primárním požadavkem developera maximální množství stavebních parcel. Už nevidíme v předzahrádkách hrušky a za domem další ovocné stromy a keře. Většinou jde (i vzhledem k velikosti parcel a těsné zástavbě) jen o nízkou okrasnou výsadbu většinou venkovu cizích jehličnanů, jelikož spadané listy se považuje za něco "nepěkného".

Oblast Jih: Sokolnice

Obec Sokolnice leží na okraji slavkovského bojiště asi 17 km jihovýchodně od města Brna. Nadmořská výška Sokolnic je 207 m n. m. Sokolnický katastr se rozkládá na území geomorfologického okresu Šlapanická pahorkatina a Tuřanská plošina, jež jsou součástí Dyjsko - Svrateckého úvalu. Převažujícími horninami jsou třetihorní písky a jíly. Severně od obce se rozprostírá komplex lužních a nížinných lesů a parkově upravených ploch (les zvláštního určení) nazývaný Sokolnická bažantnice. Bažantnice je významným biocentrem. U východního okraje obce byl vybudován rybník a severozápadním směrem leží zavlažovací nádrž Balaton, kolem které byla vyhlášena přírodní rezervace Žabárník. Severovýchodním směrem od obce se zvedá Pratecký kopec (324 m.n.m.) s Mohylou míru a památníkem Bitvy u Slavkova. Katastrem Sokolnic protékají dva vodní toky – Zlatý potok a Dunávka. Sokolnice leží v teplé podnebné oblasti. Dominantní krajinotvornou funkcí za posledních 10 let je v katastru obce Sokolnice zatravňování.

Sokolnice jsou vzdáleny necelé 3 km od nejbližšího malého města, kterým je Újezd u Brna. Katastrem obce procházejí dvě nepřilíhající frekventované silnice II. třídy a značená lokální cyklostezka. Kolem jižního okraje Sokolnice vede železniční trať na trase Brno - Kyjov. Významným prvkem v Sokolnicích je prohlášení území bitvy u Slavkova za památkovou zónu v roce 1992. Hranice území zóny probíhá přes západní část obce. Na katastrálním území obce jsou situována významná místa bojiště tří císařů. Obcí prochází trasa naučné stezky Bitva u Slavkova.

První písemná zmínka o obci pochází z roku 1350, kdy patřila Třebíčskému klášteru. Posledními majiteli Sokolnic byl hraběcí rod Mitrovských. V roce 1750 ke zdejšímu panství patřily vesnice Horákov, Kobylnice, Ponětovice, Sokolnice, Telnice a část Jiříkovic. U západního okraje obce stávala tvrz zvaná Stráž, ze které se dochovaly pouze terénní nerovnosti a zbytky příkopu. V roce 1560 byla v severní části obce postavena nová renesanční tvrz. V roce 1761 byla tato tvrz přestavěna na dvoupatrový barokní zámek, ke kterému byla přistavěna kaple. Důležitou úlohu sehrál zámek v bitvě tří císařů. Byla tu svedena velká bitva, především o zámeckou sýpku. Dnes zámek slouží jako domov duchodců. Od roku 1990 byla v obci opravena základní škola, postaven plynovod a vodovod, vybudována nová splašková kanalizace s čistírnou odpadních vod, cyklostezka k rozvodně a řada dalších staveb.

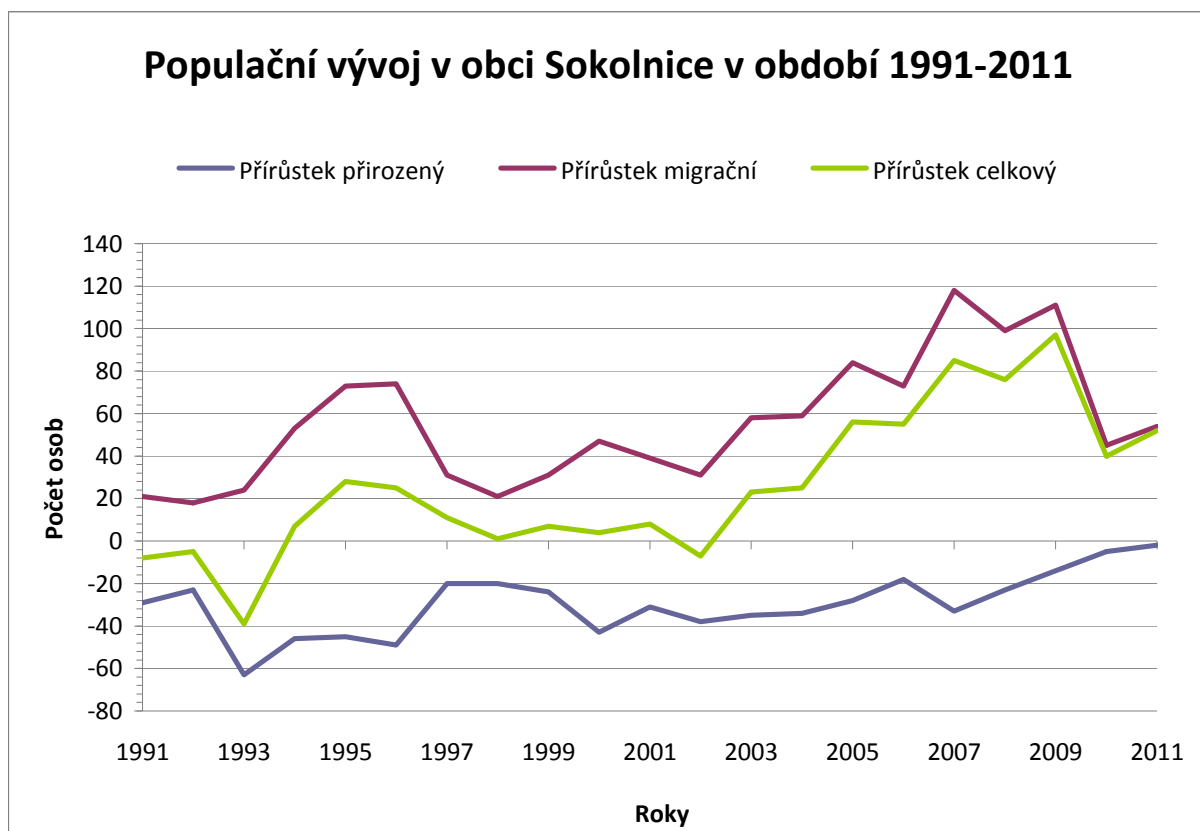

Obr. 23 Katastrální území obce Sokolnice. Zdroj: googlemaps.cz.

Obr. 24 Podíl druhů pozemků v k. ú. Sokolnice. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.

K 31. 12. 2011 žilo na území obce 2 220 obyvatel z toho bylo 1 089 mužů. Hustota zalidnění tvoří 195,6 obyvatel/km².

Obr. 25 Populační vývoj v obci Sokolnice v období 1991-2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ

Zemědělskou výrobu v obci zajišťuje z větší části Zemědělské družstvo Sokolnice ve velikostní kategorii 25 – 49 zaměstnanců. V obci se nachází celkem 464 podnikatelské subjekty, nejvíce v kategoriích obchod (100 subjektů), průmysl (75), stavebnictví (63), profesní, vědecké a technické činnosti (56).

Sokolnice spadají do území, obsluhovaného Dopravním podnikem města Brna. Kromě toho leží na železnici, jejíž stanice se však nachází asi 1 600 m od centra vesnice. Kromě toho do Sokolnic zajišťují ještě dvě regionální linky Integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje. Celkem je ve všední dny zajištěno 140 spojení a o víkendech 50 spojení veřejnou dopravou, především do Brna a Újezdu u Brna, ale i do dalších malých měst v okolí – Šlapanic, Židlochovic, Modřic, ale i do venkovských obcí v nejbližším okolí. Tato obsluha je poměrně komfortní, i když v okolí Brna není zvláště výjimečná. Široké spektrum destinací veřejné dopravy umožňuje diverzifikaci cílů vyjíždky za prací i službami, případně i dojížděky do Sokolnic, které mají řadu pracovních příležitostí.

Sokolnice mají mateřskou školu, úplnou základní školu se 178 žáky a integrovanou střední školu se 7 studijními a 6 učebními obory, zaměřenými převážně na elektrotechnické směry. Škola má 329 studentů (2011/2012), 67 pracovníků, domov mládeže s kapacitou 146 lůžek a školní jídelnu s kapacitou 350 míst. V Sokolnicích ordinuje praktický, dorostový lékař a stomatolog. Specializované služby a lékárnu najdeme v Újezdu u Brna. Na zámku a v areálu zámeckého parku je umístěn Domov pro seniory Sokolnice, který funguje z poloviny jako zařízení pro osoby se sníženou soběstačností. Zařízení má kapacitu 120 klientů, o něž pečují 73 zaměstnanci. Místní knihovna má 9 300 svazků. V obci jsou 3 obchody s potravinami a 3 gastronomické provozovny. Nachází se zde i úřadovna České pošty a některé další služby.

Mezi spolky lze jmenovat občanské sdružení Sokolnický dům, které vzniklo v roce 2010 s cílem podporovat mezilidské vztahy ve společenské, kulturní a mezilidské oblasti a předávat je budoucím generacím. Nejstarším spolkem je Sbor dobrovolných hasičů (od roku 1892), největším asi TJ Sokol (361 člen), zájmovými spolky jsou Myslivecké sdružení, Svaz rybářů Sokolnice a organizace Svazu včelařů. Sokolnice jsou členem sdružení obcí Cezava, které vzniklo s cílem rozvoje venkova v zázemí Brna, udržení identity obcí, ochrany venkovské krajiny narušené intenzivním zemědělstvím a ochrany území před povodněmi.

Za období 2001 – 2011 bylo v obci vystavěno 214 bytů. Obec se rozrůstá na všechny světové strany vyjma jihu. Dle pana Jiřího Životského, starosty obce, je zde velký zájem o stavební pozemky, ale přílišnou výstavbu je zapotřebí brzdit. Část novostaveb vzniká i "na zelené louce", ale i na místě bývalých brownfields – např. v areálu bývalého cukrovaru je plánována výstavba asi 130 bytů. Dále je plánovaná výstavba asi 70 nových domů kolem bývalých kasáren ve vlastnictví obce. Novousedlíci se, podle slov pana starosty, téměř vůbec nezapojují do života obce, neudržují si prostory před domem, neustále si na něco stěžují, například že jim před domem roste plevel, že nemají okamžitě upravené komunikace atp. Dalším problémem je i to, že si nově přistěhovalí nepřepisují trvalé bydliště do obce. Teď je v obci přihlášených 2 163 obyvatel, ale skutečný stav je údajně vyšší, protože přibližně 200 obyvatel vůbec nebylo přihlášeno.

4. HODNOCENÍ ZMĚN KRAJINY V ZÁZEMÍ BRNA POD VLIVEM SUBURBANIZACE

4.1. Přírodní potenciál pro vznik a rozvoj suburbanizace, diferenciacie fyzickogeografického prostředí v suburbanizované zóně Brna

Zázemí města Brna je ve svém suburbánním vývoji velmi specifické. Zejména vlivem fyzicko-geografických předpokladů dochází k polarizaci zázemí města Brna (severozápadní a jihovýchodní část) a přerozdelení dominantních funkcí mezi nimi (rezidenční a komerční výstavba).

Jedním z významných faktorů rozvoje a lokalizace rezidenční suburbanizace je bezesporu přírodní prostředí a jeho kvalita. V tomto směru je v zázemí města Brna nejvíce atraktivní severní půloblouk. Tento prostor je tvořen převážně členitou krajinou s vyšším podílem lesní půdy a zahrnuje též rekreační plochu Brněnské přehrady a chráněnou krajinnou oblast Moravský kras. Jižní strana, otevřená do roviny a obklopená převážně zemědělskou půdou, byla původně v kontextu fyzicko-geografických předpokladů primárně využívána spíše pro výstavbu komerčního charakteru.

Geologické a geomorfologické poměry

Brnem prochází významná geologická hranice mezi dvěmi nejvýznamnějšími geologickými jednotkami – českým masivem a karpatskou soustavou. Karpatská soustava je charakterizována horninami karpatské předhlubně, jako jsou písky, jíly, vápnité jíly. Terciární sedimentární pokryv karpatské předhlubně je typický zejména pro zájmová území Jih a Východ.

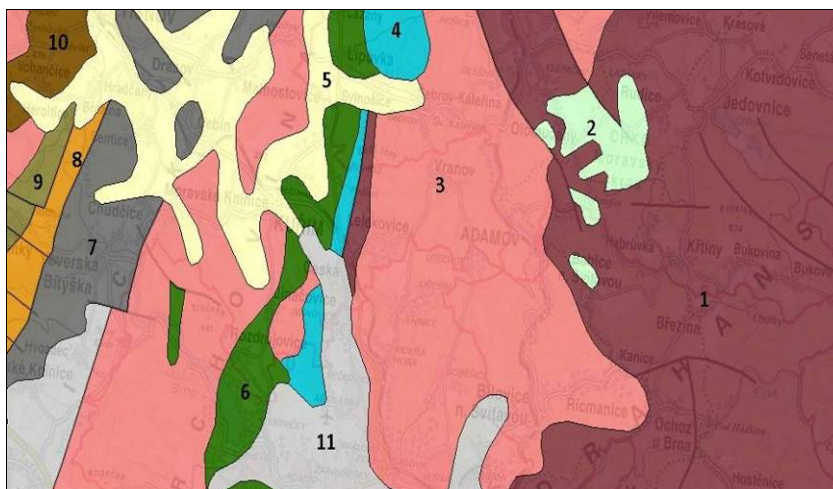
Horniny českého masivu jsou reprezentovány zejména granity a granodiority brněnského masivu. Dále je zde pestrá skupina moravika, skládající se z fylitů, rul, svorů, kvarcitů či mramorů, která dominuje v zájmovém území Západ. Sever je z velké části tvořen horninami Moravského krasu (vápence, slepence, pískovce), které přecházejí dále do břidlic a drob kulmu Dražanské vrchoviny.

Významnou terénní depresi, která se táhne mezi Dražanskou a Českomoravskou vrchovinou od Městečka Trnávky na severu jihozápadním směrem až k Moravskému Krumlovu na jihu představuje Boskovická brázda. Její výplň je tvořena permokarbonskými usazeninami, zejména karbonskými sedimenty (slepence, pískovce, prachovce a jílovce), na které jsou vázány významné uhelné sloje.

Značná část území je pokryta kvartérními horninami – deluviálními hlinitopísčitými až hlinito-kamenitými usazeninami, fluvialními sedimenty, sprašemi až sprašovými hlínami. Spraše převládají zejména v jižní a jihovýchodní části území.

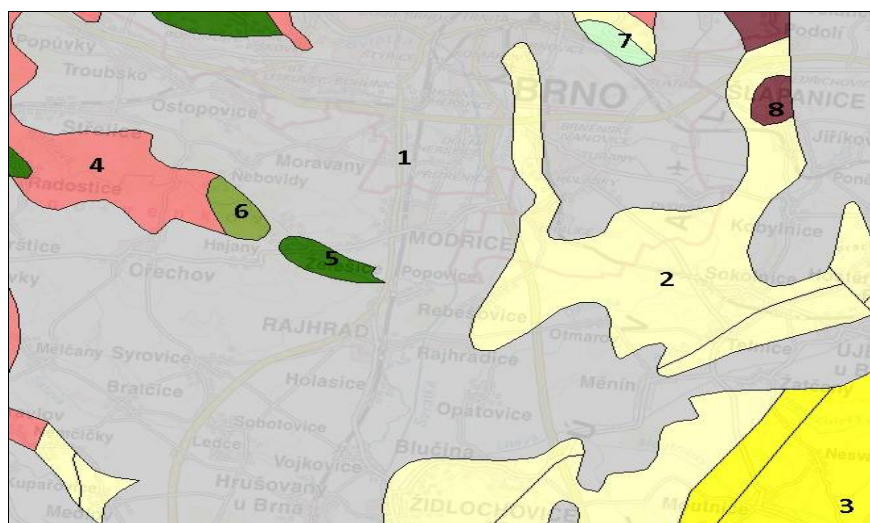
Z nerostných surovin měla v minulosti značný význam ložiska černého uhlí v Rosicko-oslavanské pánvi – součásti Boskovické brázdy. Těžba je v současné době již zastavena. Neméně významná jsou ložiska nerudných surovin – vápenců, v zájmovém území Sever. Jedná se o ložiska vápenců středního až svrchního devonu Moravského krasu. Vápence slouží převážně pro výrobu cementu (Ochoz u Brna, Líšeň 2), méně pak pro potřeby zemědělství (Holštejn – Malá Dohoda). Důležitá jsou ložiska vysokoprocenního vápence (Čebín, Mokrý u Brna). Vápencové lomy jsou vázány na CHKO Moravský kras, proto zde často dochází ke střetům těžební činnosti a ochrany životního prostředí. Množství zásob je ale již vytěženo. V současné době se dotěžují ložiska Čebín a Holštejn – Malá Dohoda. Životnost ložiska Ochoz u Brna je kolem 30 let. Jediným ložiskem s vysokou životností (stovky let) je ložisko Mokrý u Brna. V Moravském krasu jsou dále významná ložiska mramorů.

Geologická skladba zájmových území

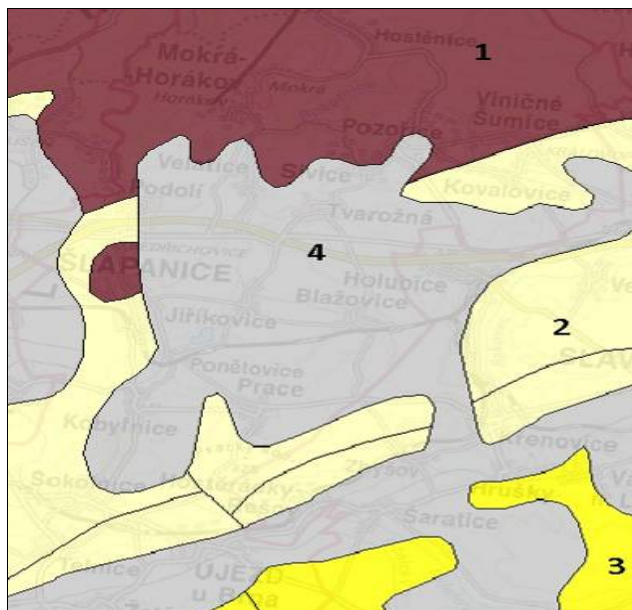
Obr. 26 Geologie zájmového území Sever. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.

1 paleozoické horniny zvrásněné, nemetamorfované (břidlice, droby, křemence, vápence); 2 mezozoické horniny (pískovce, jílovce); 3 granitoidy assyntské (granity, granodiority); 4 vulkanické horniny zčásti metamorfované, proterozoické až paleozoické (amfibolity, diabasy, melafyry, porfyry); 5 terciární horniny (písky, jíly); 6 diority, gabra, assyntské a variské; 7 permokarbonské horniny (pískovce, slepence, jílovce); 8 ortonuly, granulity a velmi pokročilé migmatity v moldanubiku a proterozoiku; 9 proterozoické horniny assyntsky zvrásněné s různě silným variským přepracováním (břidlice, fylity, svory až pararuly); 10 paleozoické horniny zvrásněné a metamorfované (fylity, svory); 11 kvartér (hlíny, spraše, písky, štěrky).

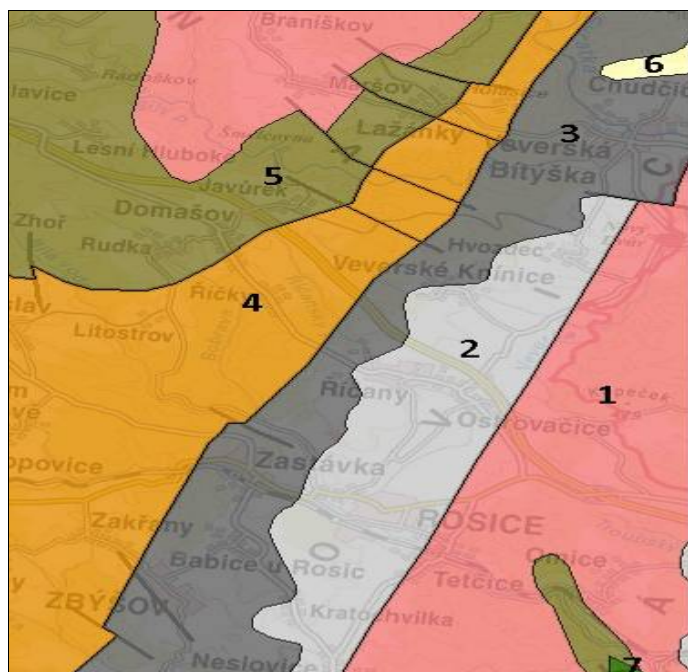
Obr. 27 Geologie zájmového území Jih. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.

1 kvartér (hlíny, spraše, písky, štěrky); 2 terciární horniny (písky, jíly); 3 terciární horniny alpsky zvrásněné (pískovce, břidlice); 4 granitoidy assyntské (granity, granodiority); 5 diority, gabra, assyntské a variské; 6 ultrabazity v moldanubiku a proterozoiku; 7 mezozoické horniny (pískovce, jílovce); 8 paleozoické horniny zvrásněné, nemetamorfované (břidlice, droby, křemence, vápence).

Obr. 28 Geologie zájmového území Východ. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.

1 paleozoické horniny zvrásněné, nemetamorfované (břidlice, droby, křemence, vápence); 2 terciární horniny (písky, jíly); 3 terciární horniny alpsky zvrásněné (pískovce, břidlice); 4 kvartér (hlíny, spraše, písky, štěrky).

Obr. 29 Geologie zájmového území Západ. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.

1 granitoidy assytské (granity, granodiority); 2 kvartér (hlíny, spraše, písky, štěrky); 3 permokarbonské horniny (pískovce, slepence, jílovce); 4 ortoruly, granulity a velmi pokročilé migmatity v moldanubiku a proterozoiku; 5 proterozoické horniny assytsky zvrásněné s různě silným variským přepracováním (břidlice, fylity, svory až pararuly); 6 terciární horniny (písky, jíly); 7 diority, gabra, assytské a variské.

Další významnou surovinu představují štěrkopísky, které jsou vázány na fluvialní náplavy větších řek. Terasové sedimenty řeky Svatky jsou spolu s podložními neogenními písky těženy na sucho na jihovýchodním okraji Brna (Černovice – Jenišova jáma). Ložiska stavebního kamene jsou roztroušena po celém území s výjimkou pokryvů karpatské předhlubně. Příkladem mohou být ložiska rul a krystalických vápenců svratecké klenby, případně pláště brněnského masívu (Lažánky, Omice aj.). V celém Jihomoravském kraji jsou významné cihlářské suroviny. Příkladem může být cihelna ve Šlapanicích, kde životnost bilančních volných zásob přesahuje 100 let.

Z geomorfologického hlediska se ve sledovaném území nacházejí dvě orografické provincie – Česká vysočina a Západní Karpaty. Česká vysočina se rozkládá v zájmových územích Sever a Západ. Konkrétně se jedná o Brněnskou vrchovinu, tvořenou Bobravskou vrchovinou na jihozápadě a Dražanskou vrchovinou na severovýchod od Brna. Bobravská vrchovina představuje zalesněný hřeben s nadmořskými výškami kolem 450 m n.m., který je v zájmovém území přerušen údolím řeky Svatky s Brněnskou přehradou. Sníženinou řeckovicko-kuřimského prolomu je Bobravská vrchovina oddělena od Dražanské vrchoviny. Západní část Dražanské vrchoviny – Adamovská vrchovina je složena stejně jako Bobravská vrchovina z hornin brněnského plutonu, zatímco východní část Dražanské vrchoviny – Konická vrchovina je složena z kulmských břidlic a drob. Nejvýznamnějším chráněným územím sledované oblasti je Moravský kras – pás devonských vápenců s bohatstvím krasových jevů, který je vklíněn mezi Adamovskou a Konickou vrchovinu.

Součástí Brněnské vrchoviny je významná terénní deprese směru severovýchod - jihozápad – Boskovická brázda. Boskovická brázda odděluje Brněnskou vrchovinu od Českomoravské vrchoviny, která představuje severozápadní pás zájmových území Sever a Západ. Na Východě a Jihu území jsou dominantní orografickou provincií Západní Karpaty, reprezentované plochou sníženinou Dyjsko-svrateckého úvalu, vyplněnou třetihorními a čtvrtohorními usazeninami.

Klimatologické poměry

Zájmové území Západ a Sever náleží dle Quitta (1971) do nejteplejší mírně teplé oblasti MT 11, hřbety spadají do mírně teplé oblasti MT 7, okraje směrem k úvalům patří do teplé oblasti T2. Variabilnější je oblast Moravského krasu, která vykazuje výrazný gradient, který postupuje z okolí Brna s teplým a poměrně suchým podnebím do severnějších oblastí, které jsou chladnější a vlhčí. V rámci terénních depresí a horních hran je patrný ostrý kontrast již na malé vzdálenosti – chladné inverzní dno kaňonů se výrazně odlišuje od suchých a teplých elevací.

Východ a Jih, reprezentovaný Dyjsko-svrateckým úvalem, leží v teplé oblasti T4 (nejteplejší v ČR). Podnebí je zde výrazně teplé a nejsušší na Moravě v důsledku srážkového stínu Českomoravské vrchoviny.

Hydrologické poměry

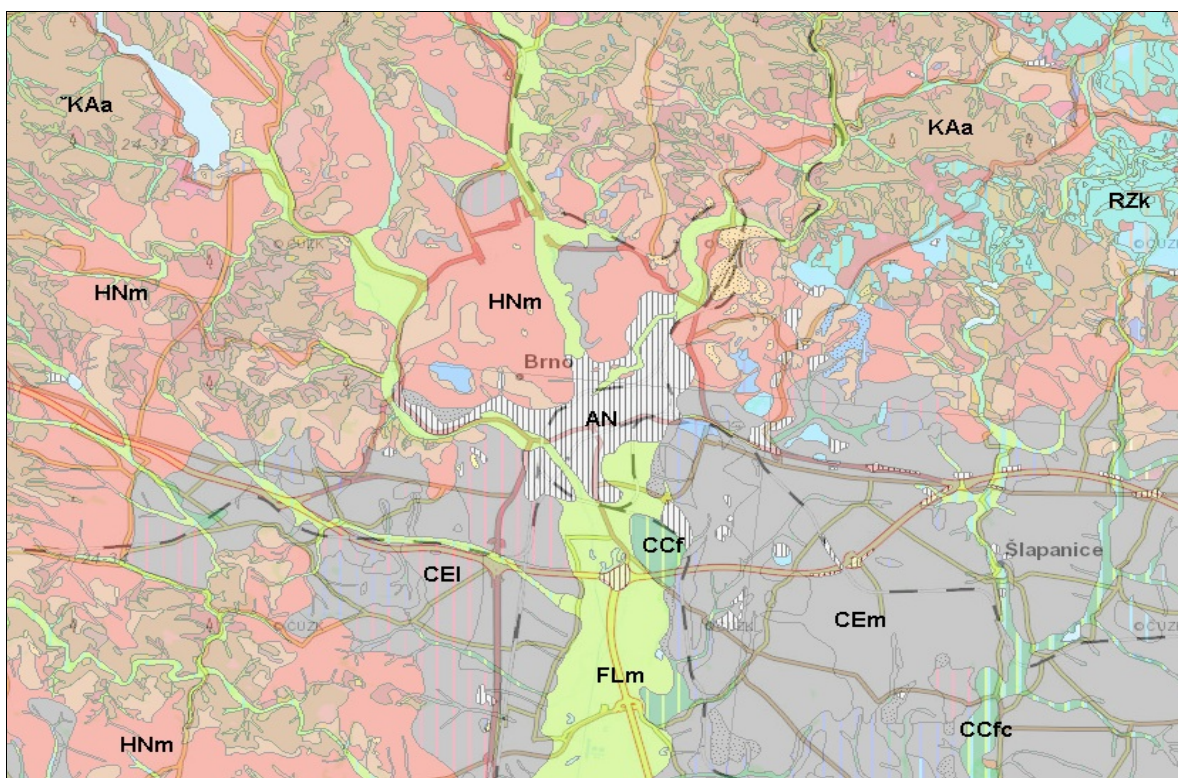
Celý Jihomoravský kraj náleží ke střední a dolní části povodí řeky Moravy, která se svými přítoky odvádí vodu do Dunaje a dále do Černého moře. Nejvýznamnější řekou zájmového území je Svatka. Do Jihomoravského kraje přitéká mezi Boračí a Štěpánovicemi, protéká vodní nádrží Brněnská přehrada a na jižním okraji Brna přibírá zleva největší levostranný přítok Svitavu. U Popovic přitéká do Svatky zprava Bobrava. Průměrný průtok Svatky ve Veverské Bítýšce činí $7,96 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$, v Brně na Poříčí se mírně snížil na $7,68 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$. Svitava přidává k tomuto průtoku dalších $5,22 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$. Na obou řekách bylo v posledních letech zaznamenáno několik povodní (zejména v letech 1997 a 2006). Ohroženější je okolí Svitavy, protože velkou vodu na Svatce může částečně zachytit

Brněnská přehrada. Nicméně i zde existuje jisté riziko. Nejohroženější může být městská část Komárov, kde se obě hlavní řeky k sobě přibližují.

Brněnská přehrada byla dokončena v roce 1940. Její hráz se nachází na říčním kilometru 56. Vodní nádrž se vzdouvá od brněnské městské části Bystrce 17 km proti proudu až k Tejkalovu mlýnu na katastru Veverské Bítýšky (Hýlová 2011). Plocha nádrže činí 259 ha, objem vody zhruba 21 milionů m³.

Pedogeografické poměry

Na severu území dominují hnědozemě, konkrétně hnědozemě modální, dále pak naše nejběžnější půdy – kambizemě. Na zvětralinách vápence jsou typickými půdami rendziny, které pokrývají velkou část území Moravského krasu. Na západě území se střídají hnědozemě a typické kambizemě, pokrývající zejména svahy hřbetů a jejich úpatí. V nivách řek jsou běžné fluvizemě. Východ a jih území leží v černozemní oblasti s převahou typických černozemí na spraších. Ve sníženinách najdeme černice, ojediněle se objevuje i slabé solončakování. V nivách převažují fluvizemě, méně významné jsou černice na karbonátových sedimentech. Zájmová území Východ a Jih jsou oblasti, kde se nacházejí naše nejúrodnější půdy. Intenzivní kultivaci však často dochází k jejich znehodnocení.

Obr. 30 Pedogeografická charakteristika sledovaného území. Zdroj: Česká geologická služba

KAa – kambizem mesobazická; HNm – hnědozem modální; CEm – černozem modální; CEI – černozem luvická; FLm – fluvizem modální; RZk – rendzina kambická; AN – antropozem; CCf – černice fluvická; CCfc – černice fluvická karbonátová. .

Biogeografické poměry

Z hlediska biogeografie spadá sledovaná oblast do tří hlavních biogeografických regionů. Velká část zájmového území Sever spadá do Macošského bioregionu. Jedná se o úzký pruh vápencového území Moravského krasu, tvořený vápencovými plošinami prořezanými skalnatými žleby. V současné době zde převažují lesy s přirozenou skladbou se zastoupením bohatých dřínových doubrav, dubohabřin, bučin a suťových lesů. Vzhledem ke střetům zemědělské činnosti se zájmy ochrany přírody je orná půda postupně převáděna na travní porosty. Fauna regionu sice nese znaky hercynské podprovincie, je však silně ovlivněna karpatským prvkem, a to zejména v bučinách na vápenci. Tento vliv se projevuje především na měkkýších společenstvech nebo na společenstvech masařek a střevlíků. Zvláštností regionu jsou významná stanoviště netopýrů.

Zbylá část zájmového území Sever a většina zájmového území Západ náleží do Brněnského bioregionu. Brněnský bioregion zahrnuje geomorfologické celky Bobravskou vrchovinu, střední část Boskovické brázdy, západní okraj Dražanské vrchoviny a východní okraj Křižanovské vrchoviny. Bioregion je tvořen soustavou granodioritových hřbetů a prolomy se sprašemi. Převažuje 3. vegetační stupeň (dubovo-bukový) – dodnes se zachovaly rozsáhlé dubohabřiny a bučiny v údolí Svitavy a řada travnatých lad. Velké plochy tvoří též orná půda. Co se fauny týče, bioregion tvoří přechod mezi třemi podprovinciemi – ze severu a severozápadu hercynskou, z jihu panonskou a východu doznívají vlivy karpatské. Důležitou roli zde hraje přítomnost aglomerace Brna – běžné jsou synantropní druhy.

Jih a Východ území představuje Lechovický bioregion, který je tvořen štěrkopískovými terasami s pokryvy spraší a s ostrůvky krystalinika. Klima je výrazně ovlivněno srážkovým stínem Českomoravské vrchoviny. Převažuje zde 1. dubový vegetační stupeň, na severních svazích poté 2. bukovo-dubový stupeň. V současnosti v bioregionu dominují výrazně pole, lesíky jsou téměř výhradně akátové, v luzích vrbové a topolové. Fauna bioregionu je součástí panonské části Moravy.

Typologie krajiny

Pro území je typická kontrastní linie ve směru severovýchod - jihozápad, která vytváří předpoklady pro sekundární strukturu krajiny. Sever území je tvořen zejména zalesněnou krajinou, východní a jižní část území skládá zejména zemědělská krajina, západní část území je tvořena mozaikou lesozemědělské, lesní a zemědělské krajiny (s převahou lesozemědělského typu).

Jihovýchodní část představuje z hlediska historie osídlení starou sídelní oblast, severozápadní část území byla osidlována vzhledem k charakteristice primární struktury krajiny v pozdějším období (v rámci tzv. středověké kolonizace).

Dominantním typem reliéfu je v jihovýchodní části území krajina plošin a pahorkatin, která je obohacena pouze v prostoru vodních toků o typ krajiny širokých říčních niv lemovaný typem krajiny rovin. Severovýchodní část území je tvořena zejména krajinou vrchovin s minoritním zastoupením krajin zaříznutých údolí, opominout však nelze ani krasové území severovýchodně od Brna (Moravský kras).⁶

Ochrana přírody

Nejvýznamnější chráněnou plochu sledovaného území představuje Chráněná krajinná oblast Moravský kras, ležící v zájmovém území Sever. Jedná se o unikátní krasový fenomén, tvořený vápenci devonského stáří, který zahrnuje množství významných

⁶ Podrobněji viz oddíl Geologie a geomorfologie této podkapitoly.

(2010), na Slovensku např. Švéda (2010). Bičík (2010) ve své souhrnné monografii uvádí suburbanizaci mezi faktory změny využití ploch po roce 1990, a to pochopitelně ve prospěch zastavěných ploch. Jeho vývojová datová řada však končí v roce 2000, přičemž suburbanizace v zázemí Brna se plně rozvinula až po tomto roce, takže výsledky dokumentují spíše zřetelný rozvoj zastavěných ploch v zázemí Prahy.

Soubor obcí, které lze zahrnout do suburbánní zóny města Brna je poněkud heterogenní – velikost obcí dle počtu obyvatel se pohybuje mezi minimem 123 obyvatel a maximem 10 833 obyvatel (medián souboru 916 obyvatel). Nárůst počtu obyvatel v poslední dekádě se pohybuje mezi 11 až 1 829 obyvateli (medián souboru je 108 obyvatel). Při srovnání s vývojem počtu obyvatel v předchozí dekádě je patrnější depopulace obcí či měst postižených změnami na trhu práce (Rosice, Adamov, Mokrý-Horákov). Nárůst počtu obyvatel v ostatních obcích je pozvolný a naznačuje trend následující dekády (maximální nárůst dosahuje hodnoty 325 obyvatel, medián souboru je 25). Tyto charakteristiky a trendy významně ovlivňují intenzitu a podobu změn krajiny a podílejí se na lokální prostorové diferenciaci.

Následující úvahy vycházejí z obecně používaných kategorií využití země: půda zemědělská, lesní, zastavěná, vodní plochy, ostatní. Zemědělská půda se člení na ornou půdu, trvalé travní porosty, zahrady, sady, vinice, chmelnice (tyto poslední nepřípadají v Jihomoravském kraji v úvahu). Vstupními hodnotami pro výpočet směrných ukazatelů byla data Českého statistického úřadu (druhy využití pozemků v letech 2001 a 2011 na úrovni obcí). Pro suburbanizované území v zázemí města Brna byly počítány následující ukazatele:

- a) **Index změny** – podávající základní informaci o intenzitě změn v daném území v daném období.

Obecný vztah pro výpočet indexu změn (*IZ*; Antrop, 2004):

$$IZ_{(a-b)} = \frac{\sum_{i=1}^n |r_{ib} - r_{ia}|}{2c} * 100 [\%]$$

$IZ_{(a-b)}$ – index změny v období *a* (2001) až *b* (2011),

n – počet kategorií využití území (tj. 9),

r_{ia} – rozloha kategorie využití území *i* v roce *a* (počátek sledovaného období),

r_{ib} – rozloha kategorie využití území *i* v roce *b* (konec sledovaného období),

c – celková rozloha územní jednotky.

- b) **Relativní změna vybraných druhů využití území** (s ohledem na charakter suburbanizace byla sledována poměrná změna zejména u výměry orné půdy, TTP a zástavby). Obecný vztah pro výpočet relativní změny (*ZP*, Švéda, 2010):

$$ZP_{k(a-b)} = \left(\left(\frac{r_{ib} \div c_{ib}}{r_{ia} \div c_{ia}} \right) \times 100 \right) - 100 [\%]$$

$ZP_{k(a-b)}$ – změna rozlohy dané kategorie využití území

r_{ia} – rozloha kategorie využití území *i* v roce *a* (počátek sledovaného období),

c_{jb} – celková rozloha územní jednotky v roce b (konec sledovaného období).

Metoda stanovení dominantní krajinné funkce determinující charakter změn v území je založena na vyhodnocení absolutní změny výměry daného druhu využití území. Na základě takovýchto hodnot jsou pak definovány následující determinanty krajinných změn: odlesnění/intenzifikace zástavby/zatravňování/ rozšiřování vodních ploch/intenzifikace zemědělství.

Rozsah hodnot tohoto ukazatele vztažených k předmětnému souboru obcí a měst se pohybuje v rozmezí 0,1-10,3 %, pouze u třetiny obcí a měst dosahuje hodnota alespoň 1 % (medián souboru je 0,7 %). Pouze pět měst vykazuje hodnotu nad 5 % a jediné z nich nepatrně přesahuje hranici 10 %. Výsledky analýzy naznačují, že změny zaznamenané v poslední dekádě nedosahují výraznější intenzity a dochází ke zpomalování suburbanizačního trendu v zázemí města Brna.

[illegible]

Zdroj: vlastní zpracování (Jana Pokorná)

Významnější změny byly zaznamenány v obcích Chudčice (3 %), Malhostovice (3,1 %), Sokolnice (3,3 %), Syrovice (3,9 %), Česká (4,2 %), Kratochvilka (4,2 %), Zbýšov (5,2 %), Modřice (5,4 %), Rudka (5,9 %), Říčky (6,0 %), Řícmanice (10,3 %). Většinou se

jedná o obce ve velikostní kategorii do 1000 obyvatel a významnější změny v počtu obyvatel byly zaznamenány právě až v období let 2001-2011 (v předchozí dekádě byl zaznamenáván spíše úbytek či jen nepatrný nárůst počtu obyvatel – s výjimkou České a Modřic).

Významné proměny krajiny (a charakter změn) dokumentuje 33. Tyto změny jsou z velké části způsobeny právě zvýšenou intenzitou zástavby na území obcí. Zpravidla je pojící linkou těchto území frekventovaná dopravní komunikace, velikost katastru není pro intenzitu změn determinující.

Kuřim

Moravany u Brna

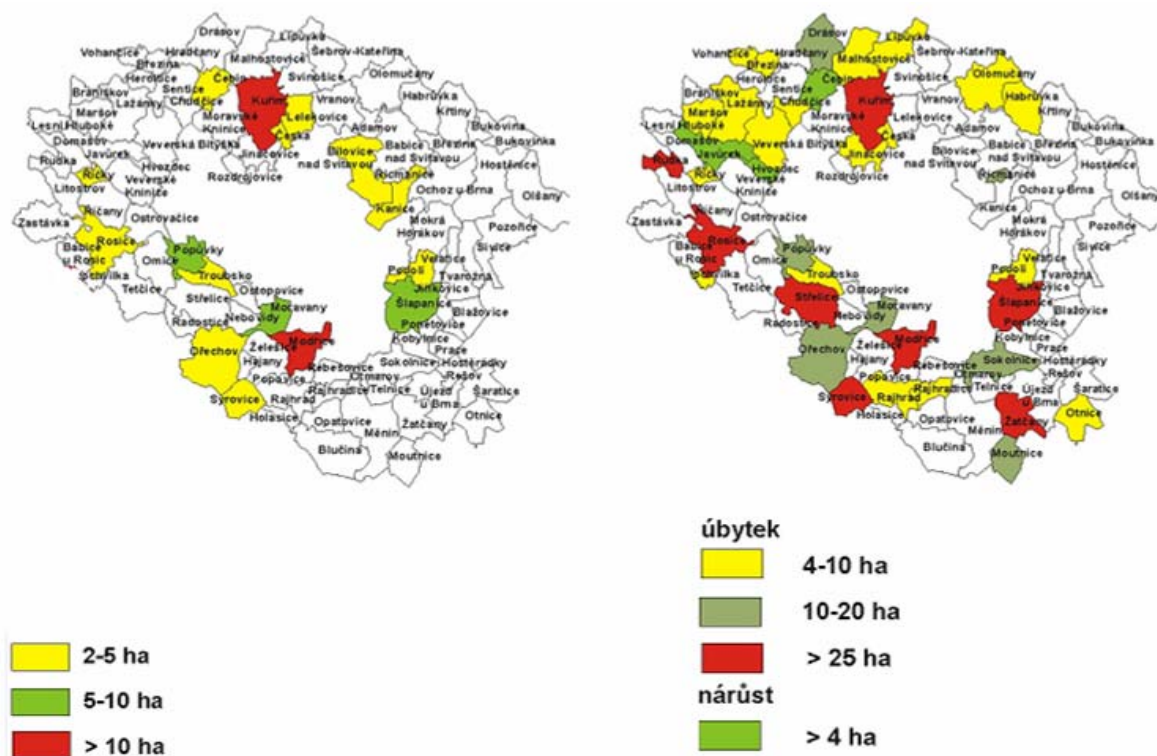

Obr. 33 Ortofotomapa – časový průřez (rok 2003 a aktuální snímek). Zdroj: www.mapy.cz

Na třetině území dochází též v poslední dekádě k poklesu výměry trvalých travních porostů. K největšímu poklesu došlo ve východním prostoru, nicméně obecně lze rovnoměrnou distribuci tohoto jevu zaznamenat v celém sledovaném území. Většinou jde o území obcí s identifikovanou dominantní funkcí *intenzifikace výstavby* (viz níže). K zatravňování dochází naopak na území cca pětiny sledovaných obcí, ve významnějším podílu zejména v okrajových obcích zájmového území.

Nárůst zástavby mezi lety 2001 a 2011

Úbytek/nárůst orné půdy mezi lety 2001 a 2011

Obr. 35 Absolutní změna výměry zastavěné a orné půdy v zájmovém území města Brna mezi lety 2001 a 2011. Zdroj: vlastní zpracování (Jana Pokorná)

Ad c) Stanovení dominantní krajinné funkce

K růstu výměry zastavěné plochy dochází u velké většiny sledovaných obcí, pouze u třetiny obcí (resp. 34 obcí) lze však hodnotit výstavbu jako dominantní krajinnou funkci. Tyto obce jsou (až na výjimky) lokalizovány v těsné blízkosti města Brna. Velmi výrazným trendem v území je však výrazný útlum zemědělské činnosti. V 95 % případů došlo v období let 2001-2011 k redukci zemědělského půdního fondu, zejména pak půdy orné. K nejvýznamnějšímu rozšiřování zástavby docházelo v obcích souhrnné velikostní kategorie 750-1500 obyvatel. Téměř u třetiny obcí nebyly zaznamenány významnější změny krajinné makrostruktury.

V konkrétním případě analýzy změn krajiny v zázemí města Brna lze konstatovat následující:

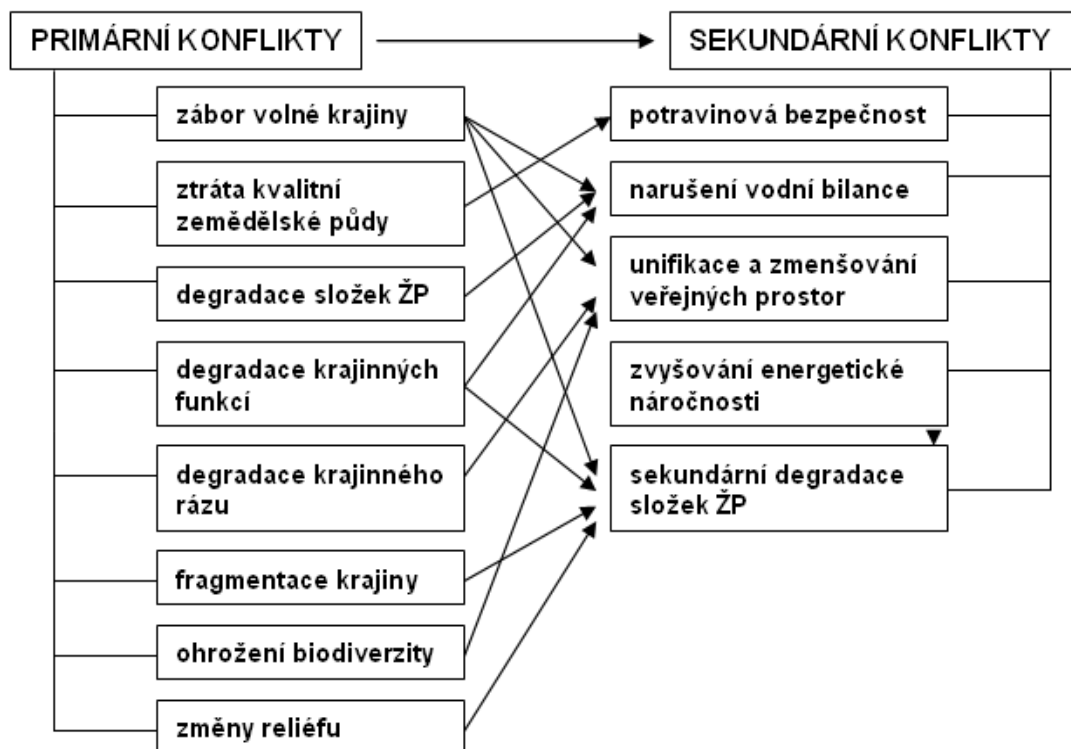
Dynamiku změn krajiny v okolí jihomoravské metropole lze v poslední dekádě hodnotit jako méně intenzivní, zejména ve srovnání s vývojem v jiných metropolích – např. Praha (Bičík, Kupková, 2006), Bratislava (Seidenglanz, Mulíček, 2008). Tento logický vývoj je podtržen specifickými fyzicko-geografickými předpoklady území, které jsou pro další rozvoj limitní (specifický reliéf v severní a západní části území, ochranný režim v severovýchodní části ad.) a signalizují jistou nasycenost kapacity analyzovaného prostoru. Vývoj poslední dekády navíc naznačuje změnu trendů v preferencích bydlení, nabídce pozemků a designu developerských projektů. V posledním desetiletí je možné sledovat širší nabídku bytových domů v obcích za hranicí města Brna, celkový vliv na strukturu a funkčnost krajiny se tak samozřejmě v důsledku menší koncentrace zástavby zmenšuje. Lze též předpokládat, že intenzita změn krajiny je v městských částech (jejich území nebylo do této kapitoly zahrnuto) vyšší než v obcích navazujících na periferie Brna.

Největší změny byly ve sledovaném území zaznamenány v rámci zemědělského půdního fondu. Pokud bychom vzali v úvahu sledované území jako celek – mezi lety 2001 a 2011 došlo k úbytku orné půdy cca o 1 % a o srovnatelnou hodnotu se zvýšil podíl zastavěné plochy. Největší změny logicky zaznamenávali obce v těsné blízkosti hranic krajského města Brna.

Velké developerské projekty pro komerční či residenční výstavbu mají velmi často negativní dopad na životní prostředí, přesto nebývají předmětem zákonného posouzení. Prvky racionalizace výstavby lze nalézt ve stavebním zákoně, který obsahuje řadu mechanismů omezujících nekontrolovatelný rozvoj zástavby (povinné odůvodnění nově vymezených zastavitelných ploch, koncepce veřejné infrastruktury jako součást územního plánu, provázanost zásad územního rozvoje s územními plány ad.). Nicméně vždy bude územní plán silně subjektivizovaným dokumentem a je potřeba též brát v potaz setrvačnost platných územních plánů s vysokým podílem zastavitelných ploch. Nově plánovaná suburbia by však vedle nepovinného strategického posouzení územních plánů (SEA) měla podléhat i posouzení na projektové úrovni (EIA). Při plánování rozsáhlejší výstavby by pak měla být povinně uplatňována procedura SIA (Social Impact Assessment) či rozvíjející se procedura TIA (Territorial Impact Assessment) jako komplement stávajících procedur.

4.3. Konflikty přírodního prostředí a suburbanizace v zázemí města Brna

Konverze přírodě blízkých ekosystémů či agroekosystémů na zastavěnou půdu je spojena s řadou konfliktů. Tyto konflikty lze obecně rozdělit do následujícího schématu:

Obr. 37 Konflikty suburbanizace a přírodního prostředí a jejich vzájemné vazby. Zdroj: vlastní zpracování

1) PRIMÁRNÍ KONFLIKTY

Zábor volné krajiny

Záborem volné krajiny dochází ke změně krajinné struktury a krajinného typu. Problémem mohou být též ostré přechody mezi jednotlivými složkami krajiny a mizení ekotonů, což se negativně projevuje na energo-materiálové distribuci v území.

Pro počátky současné vlny suburbanizace v zázemí města Brna byl symptomatický nekontrolovatelný prodej rozsáhlých souborů pozemků developerským subjektům. V posledním období lze ovšem konstatovat proměnu přístupu decisní sféry k prodeji obecních pozemků. Je preferováno obecní vlastnictví, které dovoluje ovlivňovat stávající urbanistickou koncepci, chránit a rozvíjet hodnoty území.

Závazným nástrojem ochrany volné krajiny je mimo chráněná území územní plán. Dle současné právní úpravy je nutné doložit potřebu pro vymezení dalších zastavitelných ploch (součást odůvodnění územního plánu), což může rozvoj suburbií významně omezit. Dalším limitujícím opatřením je zvýšení poplatku za vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu. Za další efektivní nástroj lze považovat proceduru posuzování vlivů na životní prostředí, prozatím jen na strategické úrovni (fakultativní posouzení územního plánu procedurou SEA).

Obr. 38 Rozptýlení zástavby do okolní krajiny – aktuální snímek obce Lelekovice. Zdroj: googlemaps.cz.

Na příkladu Sivic lze demonstrovat racionální přístup k organizaci prostoru. Nad výstavbou nových domů dominují opravy či přestavby stávajících domů a zastavování menších proluk v intravilánu. Charakter nové výstavby se zde přizpůsobuje původní vesnické architektuře a nenarušuje tak venkovský ráz obce. Návaznostem na původní uspořádání obce odpovídá i charakter sociálních vazeb v lokalitě (dobré sousedské vztahy). Jako další příklad lze uvést obec Otnice, kde byl využit zemědělský brownfield pro rozšíření komerční zástavby.

Cílek a Baše (2005) pracovali s pojmem noční hustota zástavby a konstatovali, že obecně v suburbii (v jejich případě okolí Prahy, nicméně vzhledem k unifikaci tohoto způsobu výstavby se čísla pro Brno zřejmě nebudou lišit) připadá 15 – 40 osob na hektar, zatímco v průměrné české obci 50 – 70 osob na hektar. Z toho vyplývá, že suburbánní zástavba je neefektivní.

Zábor kvalitní zemědělské půdy (kvalitativní proměna a snížení produkční schopnosti celku)

Suburbanizace je obecně spojena se zábojem zemědělského půdního fondu, mnohdy umocněným ztrátou kvalitní zemědělské půdy. Tento konflikt je v zázemí města Brna nejvíce patrný v sektoru Jih (výskyt půd I. a II. kategorie ochrany). Podobnou situaci v okolí Varšavy popisují Wasilewski a Krukowski (2002), kde jednotlivci, ale i vlastníci půdy (sedláci) v prvním období z prodeje půdy profitovali.

Tato půda je využívána především pro účely komerční výstavby, ale je zde lokalizována i výstavba rezidenční. Zdá se však, že kapacita nákupních, zábavních a logistických center na periferiích města Brna je již vyčerpána a pozornost investorů se přenáší spíše do centrálních oblastí (jistě také v souvislosti se zvýšením poplatků za vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu).

Obr. 39 Změna krajinného typu překryvem
komerční suburbanizací – komerční zóna Modřice.
Zdroj: googlemaps.cz

Obr. 40 Nová výstavba v Rajhradě. Foto:
H. Vavrouchová

Degradace složek životního prostředí

Kromě ztráty kvalitní zemědělské půdy dochází ke zhutňování a znečištění půd (například prachem a těžkými kovy) nebo k zasolování. Dále dochází ke zvýšené produkci odpadních vod, se kterou je potřeba při plánování výstavby počítat a uzpůsobit či modernizovat stávající technickou infrastrukturu.

V zastavěných územích také dochází k fenoménu známému jako *urban heat island* (městský tepelný ostrov), který je charakteristický zvýšením teploty daného území (ve městech to bývá průměrně o 3 °C oproti okolní krajině), zvýšeným výparem a větším suchem v porovnání s volnou krajinou.

Dále pak, jak uvádí Chuman a Romportl (2008), “opomíjeným dopadem suburbanizace je rostoucí míra světelného znečištění.” Autoři dále uvádějí některé konkrétní vlivy světelného znečištění: „Světelné znečištění vede u živočichů k narušení přirozených biorytmů, člověk v noci nemůže spát, noční dravci mají ztížené podmínky lovu.“

V této souvislosti se hodí připomenout, že i subúrbání výstavbu by bylo vhodné posuzovat v procesu EIA. Změna zákona (integrace činnosti do přílohy zákona 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a veřejné zdraví mezi záměry Kategorie II) by samozřejmě musela být podepřena i na metodické úrovni zaměřené na determinaci rizikových lokalizací, souhrnných velikostí ploch apod.

Degradace krajinných funkcí

Nevhodnou lokalizací nové výstavby dochází k významnému narušování ekologické stability a omezování ekologických funkcí krajiny. V území narůstá podíl nestabilních ploch, což má za následek například omezení retenční schopnosti krajiny nebo narušení přirozené protierozní a protipovodňové ochrany.

Problém lze demonstrovat na příkladu městyse Drásov. K nové výstavbě zde došlo na kopci v lokalitě *Nívky na Stráži*, směrem k Tišnovu (na poměrně příkrém srázu). Důsledkem omezené retenční schopnosti území dochází v průběhu přívalových dešťů k náhlému zatopení níže položené části obce.

Degradace krajinného rázu

Degradace krajinného rázu je nejčastěji spojena s různorodostí architektury staveb, použitých materiálů, s narušením tradiční urbanistické koncepce obce, prostorovým umístěním stavby na pozemku, se změnou reliéfu a proměnou pohledových dominant.

Velmi výraznou proměnu lze však zaznamenat i v běžné údržbě okolí domů dokreslující typický ráz obce (např. chybějící předzahrádky, neudržované zahrady či městský styl zahrad).

Obr. 41 Nová zástavba – obec Rajhrad. Foto: H. Vavrouchová.

„Nová zástavba se rozlévá do příměstské krajiny a kdysi ostrá a jasně vymezená hranice sídla se rozostřuje. Prostorové plánování suburbánních celků většinou vychází z ekonomických předpokladů a právních podmínek lokality, často ovšem opomíjí nejen přírodní charakteristiky, ale i tradiční kompoziční prvky krajiny.“ (Romportl, Chuman, 2008). Nosným nástrojem ochrany – pokud nechybí vůle zastupitelstva a zpracovatele – je územní plán (na úrovni koncepce uspořádání krajiny, koncepce veřejné infrastruktury a urbanistické koncepce) a regulační plán.

Fragmentace krajiny

Krajina je stále méně prostupná – pro živočichy i člověka. Důvodem jsou zejména zvyšující se nároky na půdu pro výstavbu komunikací a samotná výstavba velkoplošného charakteru či s oplocením (tzv. *gated communities*). Například na katastru Brna-Ivanovic existují tři *gated communities*. Jejich existence nejen vyvolává nevraživost mezi místními obyvateli a přistěhovalci, ale působí vážné problémy při průjezdu vozidel záchranných sborů.

S fragmentací je spojeno zmenšování a mizení biotopů původní biocenózy, extinkcí druhů, které je navíc komplementárně doplňováno introdukcí nepůvodních druhů. Pro fragmenty pak platí následující zákonitosti: čím menší plocha, tím menší populace; čím větší vzdálenost od jiné stabilní složky krajiny, tím menší početnost druhů a větší náchylnost k extinkci (analogie teorie ostrovní biogeografie).

Obr. 42 Gated community – Brno-Ivanovice. Foto: H. Vavrouchová

Obr. 43 Příklad fragmentované krajiny v zázemí města Brna – obec Popůvky. Zdroj: googlemaps.cz.

Ohrožení biodiverzity

K ohrožení biodiverzity dochází na druhové i krajinné úrovni. Výsledkem na druhové úrovni je homogenizace vegetačního krytu (s převahou teplomilných rostlin). Na krajinné úrovni dochází k unifikaci krajinných typů, stírání regionálních specifik a ztrátě historické informace.

Změny reliéfu

Výstavba je spojena s rozsáhlými terénními úpravami – přemísťuje se velké množství zeminy, terénní nerovnosti bývají zarovnávány. Nezřídka není prováděna skrývka ornice. Vodní toky mohou být zatrubněny.

Obr. 44 Změna reliéfu v důsledku suburbanizace – obec Tvarožná. Foto: M. Pákozdiová.

2) SEKUNDÁRNÍ KONFLIKTY

Potravinová bezpečnost a soběstačnost

Ohrožení potravinové bezpečnosti a soběstačnosti je dáno zmenšujícím se podílem kvalitní zemědělské půdy (pro brněnské zázemí symptomatické) a rostoucím znečištěním složek životního prostředí. I když v současné době není zajištění výroby potravin v centru pozornosti tržních ekonomů a výroba potravin je nahrazována i v ostatních územích pěstováním energetických plodin nebo zatravňováním, situace se může poměrně rychle změnit v souvislosti s rychle rostoucím potravinovým trhem řady dříve rozvojových zemí, ale i vzhledem ke klimatickým změnám. Proto je plýtvání úrodnou půdou jako neobnovitelným přírodním zdrojem na pováženou.

Narušení vodní bilance

Se skokovým nárůstem počtu obyvatel je logicky spojena zvýšená spotřeba pitné vody. Použití vody nejen pro pitné účely, ale i pro zavlažovací systémy či napouštění bazénů na nově zastavěných pozemcích způsobuje kolísání hladiny podzemní vody a dochází tak k omezování přístupu residentů ke zdrojům pitné vody. Dle výpovědi starostů se s tímto jevem konfrontovali například v obci Šebrově-Kateřině a v městyse Pozořicích. Problematická je v této souvislosti samozřejmě také protipovodňová ochrana.

Unifikace a zmenšování veřejných prostor

Pro počátky současné vlny suburbanizace byl charakteristický tlak developerů na maximalizaci využití pozemků, často chyběla veřejná infrastruktura a občanská vybavenost. Neexistovala návaznost na stávající zástavbu. V současné době lze sledovat zmírnění tohoto trendu, zejména v souvislosti s legislativními změnami a změnou poptávky. Úpravy stavebního práva nebyly však zařazeny dostatečně flexibilně, řada obcí tak bude trvale zatížena mnoha problémy (chybějící chodníky, minimální podíl veřejné zeleně, problematické řešení dopravní obslužnosti suburbia apod.). Pojistkou komplexního řešení nové výstavby je koncepce veřejné infrastruktury jako součást územního plánu a povinnost vymezit „pro každé dva hektary zastavitelné plochy bydlení, rekreace, občanského vybavení anebo smíšené obytné plochy související plochu veřejného prostranství o výměře nejméně 1000 m² (vyhláška 501/2006 Sb., o obecných

požadavcích na využívání území). Požadavek zlepšení veřejné infrastruktury může vedení obce též požadovat prostřednictvím plánovací smlouvy (uzavřené mezi investorem a obecním úřadem na základě stavebního zákona) navázané na schválení regulačního plánu vydávaného na žádost. Vzhledem ke zvyšující se konkurenci může o prodeji nových domů rozhodovat nejen kvalita a cena vlastního objektu, ale i uspořádání okolí, takže prosté novostavby bez veřejných prostorů, veřejné zeleně a infrastruktury se mohou stát obtížně prodejnými.

Zvyšování energetické náročnosti domácností a automobilového provozu a související znečištění složek životního prostředí

Suburbanizace je spojena s větší energetickou náročností domácností (větší energetická náročnost na provoz rodinných domů oproti bytům, přídatná technická zařízení vázaná výhradně na rodinný dům). Dochází rovněž ke zvýšení exhalátů z dopravy, zvýšené prašnosti a hluku. V rámci brněnské aglomerace jde především o oblast Jih, kterou procházejí dálnice D1 a D2 a pak oblast Sever, kudy prochází rychlostní silnice R 43.

Nástroje řešení:

Uvedeným konfliktům je možné předcházet kvalitně zpracovaným krajinným plánem (či strategickým plánem krajiny – Salašová, 2009). Úloha takového dokumentu je však na úrovni preventivní ochrany krajiny s omezenou možností retroaktivity. Obdobným dokumentem je také strategický plán obce. Problémem je ale v obou případech fakultativní možnost zpracování. Zásadním dokumentem fakultativně obligatorním je na úrovni obce pak územní a regulační plán. Role územního plánu byla popsána výše. Většina sledovaných obcí je momentálně postavena před nutností aktualizovat starý územní plán (pouze 3 obce nový územní plán zpracovávat nemusejí). Aktualizace musí být provedena v souvislosti se změnou stavebního zákona⁷.

V regulačním plánu mohou být promítnuty koncepční požadavky ochrany území různého charakteru vedoucí k efektivizaci zástavby (důraz na využívání brownfieldů a podkroví, ustanovení architektonické podoby staveb apod.).

⁷ Nový stavební zákon platí od 1. 1. 2007 a přinesl řadu koncepčních změn. Z tohoto důvodu je potřeba územní plány obcí vzniklé dle starého zákona 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu aktualizovat a to do konce roku 2020. Pokud by územní plány aktualizovány nebyly, pozbyly by platnosti a nadále by bylo pro obce vymezené pouze zastavěné území obce.

5. HODNOCENÍ SUBURBANIZACE A JEJÍCH DŮSLEDKŮ JAKO SOCIÁLNÍHO PROCESU

Suburbanizace poměrně výrazně mění sídelní strukturu v zázemí velkých měst. Tyto změny spočívají ve změně velikosti sídel a změnách jejich vzájemných vztahů. Vliv velkoměsta zpravidla přemazává centrální význam původních středisek. Zkušenosti z USA naznačují, že se mohou měnit i směry vyjížďky za prací, když se nové pracovní příležitosti a nákupní možnosti koncentrují spíše na obvodu velkoměsta než v jeho centru.

Neméně významné jsou urbanistické a architektonické změny, které spočívají ve vzniku nových suburbií specifického charakteru (čtvrtí, ulic), změně funkce domů z obytné hospodářské na čistě rezidenční, v problému veřejných prostranství, v pronikání nerurálních nerezidenčních objektů do původní zástavby a podobně.

5.1. Suburbanizace a pracovní příležitosti, vyjížďka za prací

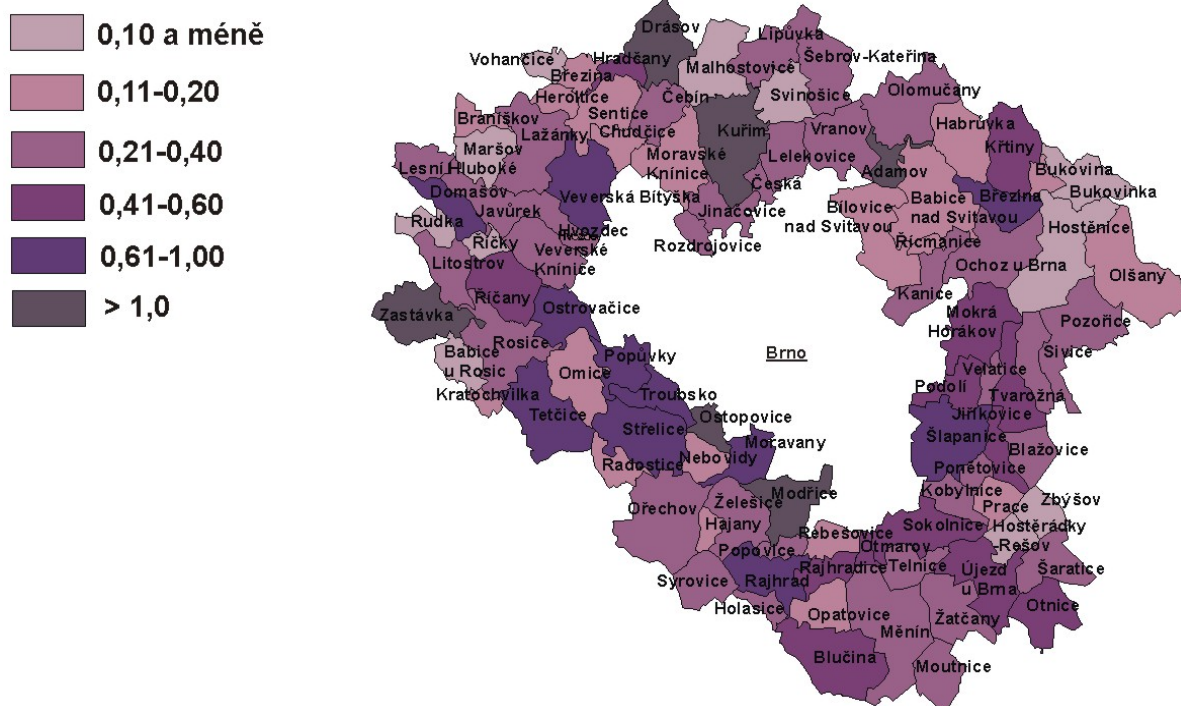
Za jeden z významných rysů suburbanizace je považován předpoklad, že většina obyvatel vyjíždí za prací do jádrového města. Tím dochází k podobnému jevu jako u sídlišť, z nichž rovněž směřují ráno proudy obyvatel do práce a do škol, zatímco opačné proudy jsou téměř zanedbatelné. Odpoledne se situace opakuje v opačném gardu, i když tento „návratový“ proud je více časově rozložen. V případě suburbií ovšem připadá větší podíl této dopravy na individuální automobilovou dopravu, zatímco u sídlišť se prosazuje rovněž hromadná doprava.

To ovšem nemusí být vždy reálný obraz. V řadě případů jsou předmětem suburbanizace i pracovní příležitosti, takže se může dokonce stát, že proti rannímu proudu ze suburbií do města může směřovat i poměrně silný opačný proud. V případě Brna a Modřice je dokonce protisměrný proud silnější než směr ze suburbia do města. Také se může stát, že vyjížďka za prací může směřovat do více cílů a může se realizovat rovněž v tangenciálních směrech po obvodu aglomerace.

Vzhledem k tomu, že data o vyjížďce za prací z roku 2001 jsou zastaralá a data za rok 2011 ještě nejsou k dispozici, můžeme situaci pouze odhadnout z počtu pracovních příležitostí v jednotlivých obcích a ze směřování linek veřejné dopravy. Počet zaměstnanců v jednotlivých obcích udává příslušná vyhláška Ministerstva financí ČR. Vztáhneme-li počet zaměstnanců k počtu ekonomicky aktivních obyvatel, získáme představu o úrovni soběstačnosti jednotlivých obcí v zajištění pracovních příležitostí a z nich můžeme odvodit, které obce jsou spíše cíli dojížďky a které závisí na vyjížďce za prací a na jaké úrovni. Z absolutního hlediska je samozřejmě hlavním cílem dojížďky Brno, které mělo podle daného pramene téměř 269 tisíc zaměstnanců. Relativně jsou však nejvýznamnějším cílem dojížďky za prací Modřice, kde počet zaměstnaných přesáhl počet obyvatel 1,72krát.

Významnými středisky pracovních příležitostí jsou i další města, mezi nimi zejména Kuřim nebo Adamov, ale i některá větší venkovská sídla, například Veverská Bítýška, Drásov, Střelice, Zastávka u Brna. Jiné venkovské obce však vykazují výraznou závislost na vyjížďce svých obyvatel za prací, neboť poskytují pracovní příležitosti i méně než 10 % svých ekonomicky aktivních obyvatel. Vyjížďka za prací je v Česku běžným jevem již téměř sto let. Proto sama o sobě nepředstavuje negativní faktor. Otázkou je dosažitelnost míst koncentrace pracovních příležitostí, která je v suburbanizovaném zázemí města Brna relativně dobrá, a to jak individuální, tak veřejnou dopravou.

Podíl obsazených pracovních příležitostí k počtu ekonomicky činných obyvatel

Obr. 45 Podíl obsazených pracovních příležitostí k počtu ekonomicky činných obyvatel. Zdroj: Příloha číslo 1 k vyhlášce č. 281/2012 Sb. - Podíl jednotlivých obcí na stanovených procentních částech celostátního hrubého výnosu daně z přidané hodnoty a daní z příjmů.

5.2. Suburbanizace a služby, vyjíždka za službami

Vyjíždka za službami může mít do určité míry obdobný charakter. Základním problémem je vybavenost suburbií službami. V typických suburbiích většina služeb zcela chybí. Úloha původních jádrových obcí je v tomto směru složitá. Většina obyvatel suburbií zřejmě uspokojuje své nároky na služby tak jako tak ve městě. Místní služby by novousedlíci přivítali jako alternativu. Ale pouze alternativní využívání tyto služby neužívají. V tomto směru na tom budou zřejmě lépe malá města a významnější vesnice v suburbanizovaném pásu. Specifickým prvkem v bezprostředním okolí velkoměst jsou hypermarkety. Lze předpokládat, že obyvatelé suburbií často neuspokojují své potřeby služeb v jádrovém městě, ale právě v těchto areálech a zařízeních, která dnes již nemají zdaleka jen obchodní funkci.

Nicméně existují služby, které jsou i nadále umístěny převážně v jádrových městech. Jde především o služby kvartérního sektoru, které mají jednak charakter sociálních služeb (nemocnice, vysoké školy), kultury (divadla, muzea, galerie, koncertní sály), administrativních služeb (státní správa a samospráva, policie a záchranné sbory) nebo charakteru podnikatelského (finanční služby, služby pro podnikatele vyššího řádu). Dojíždka za těmito službami do jádrových měst nepochybně bude pokračovat.

Pokud jde o dojíždku „na druhou stranu“, to znamená do konkurenčních středních měst v okolí Brna, přicházejí v úvahu především Blansko a Vyškov, neboť Břeclav, Hodonín a Znojmo jsou příliš vzdáleny. Rozhovory se starosty potvrdily spíše vyjíždku do Vyškova, ke které dochází ve východní části suburbanizovaného území.

Ve sféře školství jsou vysoké a většina středních škol umístěny v Brně. Gymnázia jsou ve Šlapanicích a v Zastávce u Brna. Střední odborné nebo integrované školy jsou v Kuřimi, Rajhradu a Sokolnicích.

V suburbanizovaných obcích není žádná nemocnice. Z dalších zdravotnických zařízení lze jmenovat Dům zdraví v Zastávce u Brna a Dům léčby bolesti s hospicem sv. Josefa v Rajhradě. Zajímavé je, že taková zařízení nejsou v největších městech suburbanizovaného prostoru – Kuřimi, Šlapanicích, Rosicích, Modřicích. Lékařských míst je více. Například v Kuřimi má ordinace 28 lékařů (5 praktických, 4 dětských, 6 zubních, 13 specialistů). Podobně ve Šlapanicích ordinuje 17 lékařů, Rosice (obsluhované patrně poliklinikou v Zastávce) pouhých 7 lékařů atd. Lékařská služba první pomoci a výjezdová stanoviště lékařské záchranné služby jsou pouze v Brně. Kromě Brna existuje v suburbanizovaném obvodu ještě 14 lékáren, které se nacházejí ve městech a dále v Troubsku, Veverské Bítýšce, Lipůvce, Říčanech a Těšanech.

Domy pro seniory jsou v Sokolnicích, Zastávce, Modřicích, Rosicích, Nelepečí-Žernůvce, Adamově, Kuřimi. Speciální zařízení sociální péče pro osoby s mentálním a kombinovaným postižením se nachází v zámečku ve Střelicích. Zařízení tohoto typu však nejsou příliš typická pro suburbanizovaný venkov. Jejich lokalizaci bychom hledali spíše na venkově periferním nebo mezilehlém.

Obchodní infrastruktura Brna, využívaná obyvateli suburbií, zahrnuje nejen hypermarkety na okrajích města, ale i nákupní střediska přímo ve městě. Jde například o galerii Vaňkovka mezi vlakovým a autobusovým nádražím, nákupní centrum Královo Pole při významné dopravní křižovatce vnějšího dopravního okruhu, nákupní centrum Campus Square v Bohunicích a supermarkety v okrajových sídlištích, dostupných z okolních obcí i vnitřních částech města, kde mohou návštěvníci spojit dojíždku za prací nebo za úřady s nákupy. Tato dojíždka je spojena se zvýšenou dopravní intenzitou.

Zatímco kulturní služby jsou soustředěny především v Brně, sportovní a rekreační zařízení jsou více rozložena v prostoru.

V suburbanizovaném okolí Brna se také nachází řada atraktivit cestovního ruchu s příslušnou (i když v řadě případů ne zcela dostatečnou) infrastrukturou. Nejvýznamnější přírodní lokalitou je zřejmě Moravský kras s atraktivními jeskyněmi a propastí Macochou. Rovněž rekreační areál Brněnské přehrady spadá částečně do suburbanizovaného prostoru. Z historických atraktivit je nejvýznamnější patrně areál Bitvy tří císařů s Mohylou míru nad obcí Prace a řadou dalších památek v celém prostoru. Tyto a další zajímavosti cestovního ruchu vhodně doplňují brněnské atraktivity a v nabídce cestovního ruchu mohou tvořit jednotný balíček. Brněnské okolí naopak vypomáhá brněnským ubytovacím kapacitám v době nejvýznamnějších veletrhů a Velké ceny ČR motocyklů.

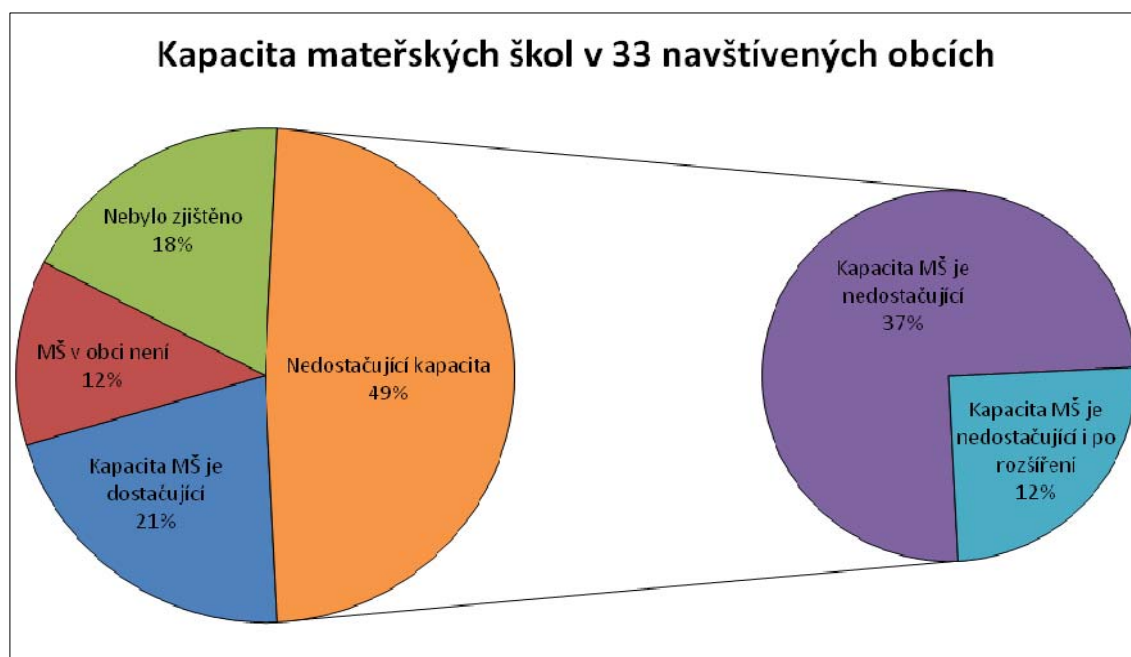
5.3. Suburbanizace a občanská společnost v suburbiích, vztahy k původnímu obyvatelstvu, vize zastupitelstev

Dalším problémem často vytýkaným suburbiím je nedostatečná tvorba občanské společnosti. Hypoteticky se občané, kteří jsou svázáni spíše s místy svého zaměstnání, školy nebo zájmové činnosti příliš nezajímají o společenské dění v místě (pokud se ovšem přímo netýká jejich konkrétních osobních zájmů). Objektivně pro to ani nebývají podmínky, neboť chybí příležitosti pro setkávání se obyvatel suburbií. To samozřejmě může vést k anonymitě, lhostejnosti a nezájmu o veřejné záležitosti suburbia. Opět se tedy setkáváme s problémem, připomínajícím sídliště.

Řešení tohoto problému v mnohém závisí na vztahu mezi novo a starousedlíky, tedy obyvateli původního sídla. Příčiny vzájemného nepochopení často spočívají v rozdílné sociální, věkové a vzdělanostní struktuře obyvatel suburbií a původního sídla. Na druhé

straně nepochybně existují potenciály vzájemného pozitivního ovlivnění. O tom, zda budou tyto potenciály využity, rozhoduje často vize zastupitelstev a její realizace.

Již bylo zmíněno, že do suburbanizovaných obcí se stěhují specifické skupiny obyvatel, jejichž většinové zastoupení pak mnohdy zapříčiní zvýšenou potřebu využití sociální infrastruktury obce. V případě stěhování mladých rodin s dětmi se jedná zejména o tlak na kapacitu mateřské školky, popřípadě základní školy v obci. V rámci našeho terénního výzkumu jsme navštívili 33 obcí, z nichž 16 má v současné době problémy s nedostatečnou kapacitou mateřské školky. Z těchto obcí se dále 4 obce potýkají s přeplněnými prostory i po rekonstrukci i navýšení kapacity budov MŠ.

Obr. 46 Kapacita mateřských škol v 33 navštívených obcích. Zdroj: vlastní šetření

Každá obec, která se s takovýmto problémem potýká, by měla mít na paměti, že zvýšený zájem po tomto druhu sociálního zařízení je relativně krátkodobý. Proto by nová zařízení měla být adaptabilní na jiný způsob využití po odeznění zájmu. Na druhou stranu se v našem zájmovém území nachází obce, ve kterých je mateřská školka i základní škola s dostatečnou kapacitou, přesto rodiče raději vozí své děti do školek, škol a kroužků v Brně. Příkladem jsou obce Ochoz u Brna či Babice nad Svitavou. Podle starostů tito rodiče zřejmě nevěří kvalitě místních škol, a to i přesto, že například babická základní škola vyhrála regionální kolo soutěže Nejlepší česká škola (2. místo ze 150 přihlášených škol). Děti, které jezdí do škol do města, pak nemají pozitivní vztah k místu bydlení, protože většina jejich kamarádů je právě z města a městskými zvyklostmi jsou hodně ovlivněny.

Noví obyvatelé přicházejí do obcí s odlišnými postoji a názory, které mohou v některých případech vyvolat negativní vztahy mezi nimi a starousedlíky. V následujícím odstavci jsou v bodech popsány konkrétní problémové situace, na které jsme narazili při rozhovorech se starosty.

1. Novousedlíci si většinou v obci nepřihlašují ani trvalé bydliště, což znamená, že obec na ně nemá žádný příjem: ani od státu za obyvatele a ani za popelnici, když v obci nemají trvalé bydliště. Konkrétně obec Svinošice už nezvládala platit náklady za vývoz odpadu kvůli zvýšené produkci odpadu v důsledku nově přistěhovaných obyvatel a vydala obecní vyhlášku, že za popelnici musí platit každý, kdo se v obci zdržuje.

2. Přistěhovalci se až na výjimky vůbec nezapojují do života obce. Starostka obce Hvozdec se k této problematice ve své obci vyjádřila následovně: „*Minimum novousedlíků se zapojuje do života obce. Budťo v obci fyzicky vůbec nejsou, nebo si hledí svého na zahradě, kde si grilují a co se děje za jejich ploty, tak to je nezajímá.*“ „*Některé lidi nepřinutíte, aby se zapojovali do života obce, přicházejí sem jenom přespávat,*“ říká starosta obce Čebín.

Jsou však i pozitivní příklady, kde se novousedlíci dokonce možná i více zajímají o život obce než starousedlíci, nebo kde se zapojují lidé z obou stran obyvatel, či už z řad staro- nebo novousedlíků (Rudka, Podolí, Říčany, Otnice, Javůrek, Březina u Tišnova, Zbýšov u Slavkova). „Nemáme žádný problém s novousedlíky, mají zájem o obecní dění a účastní se kulturních akcí, dokonce i zasedání,“ říká starosta obce Březina (u Tišnova). Starosta obce Říčany, říká dokonce, že „jako starosta se mnohdy s novousedlíkem dohodnu lépe než se starousedlíkem“. Dále upozorňuje, že „problémy s novousedlíky vznikají i kvůli nevlídnému přijetí starousedlíky. Novousedlíci často přicházejí s ideály o venkově, a když potkají zlého souseda (starousedlíka), tak všechny ideály padly a vztahy jsou již od začátku narušeny.“

3. I nakupovat jezdí do Brna a dokonce i děti vozí (do školky, do školy a do zájmových kroužků: umělecké, či sportovní) do Brna, i když některé obce disponují dobrými službami i pro tyto účely.

4. Stěžují si na mnohé aspekty venkovského života: štěkot psů, zvonění kostelních zvonů, kokrhání kohouta, bučí krávy. Zapáchá jim kanalizace, hnůj, vadí jim kouř z komínů, hluk traktoru, obtěžuje je rozhlas, protože je z něj bolí hlava, že se na zahradě pálí, že jim z pole lezou housenky do zahrady a o 6. hodině ráno v zimě není posypaný chodník, bzučení a pouhá přítomnost bodavého hmyzu (včel, vos atd.), že jim na chodníku roste tráva, práší se jim před domem, že obcí projíždějí traktory, že se jim radlicí v zimě nahází sníh ke vchodu, že tady není parkoviště... Výstižná je citace starosty obce Prace, která tuto problematiku shrnuje: „Psi štěkají, kohouti kokrhají a lidi nadávají.“ V obci Drásov údajně píšou novousedlíci často stížnosti na radnici.

5. Venkovský život si idealizují: představují si ho bez jakýchkoli doprovodných zvuků, jako klidný a bezstarostný.

6. Chtějí ale kromě „venkovského klidu“ na venkově (v obci) všechny vymoženosti a služby jako ve městě (nejlépe velkoměstě, v Brně): lezeckou stěnu, fitness centra, hypermarkety, prostě všechno, co si zamlou. „Novousedlíci mají jiné zájmy než původní obyvatelé,“ říká starostka městyse Drásov.

7. Přistěhovalci si chtějí stavět dům svých snů zcela dle svých vlastních představ. Tím však často nerespektují vzhled původní zástavby v obci. Nebo v satelitech, lokalizovaných většinou mimo původní sídlo obce, jsou k vidění „architektonické skvosty“ navržené přímo developery, tzv. „paneláky naležato“ (tento pojem použil např. starosta obce Podolí). A tak mnoho nově postavených budov do původní venkovské zástavby nezapadá, jak lokalizací (Drásov, Kanice), tak vzhledem (Babice nad Svitavou, Kanice). I když některé obce mají regulovaný vzhled nově stavěných domů, i samotný výběr použitelných materiálů na výstavbu rodinných domů, či už například orgánem ochrany přírody (Babice nad Svitavou), nebo přímo územním plánem (Podolí), nebo jiným dokumentem, tato pravidla, a tím i venkovský ráz se porušují a vznikají nehodící se stavby (Babice nad Svitavou – srub, Podolí, Hvozdec - srub). Jsou ale i opačné snahy, například ve Zbýšově (u Slavkova) se zástavba drží v intravilánu a je snaha při výstavbě dodržovat venkovský ráz.

8. Novousedlíci si v některých případech představují rekreační objekty v obci (v chatových oblastech) na rodinné domky, které trvale obývají, jako je tomu v případě Březiny (u Tišnova), kde se nachází 340 chatových objektů a již bylo podobným způsobem rekonstruováno asi 50 objektů, a to zejména lidmi přicházejícími z Brna (podle výpovědi starosty). Takovéto rekreační oblasti často nejsou zasíťované a s tím jsou

spojeny komplikace například z hlediska odvozu domovního odpadu nebo údržby příjezdových komunikací, které v mnoha případech v těchto oblastech zcela chybí (myslí se asfaltky, protože komunikace s jiným typem povrchu zde pravděpodobně jsou, aby se rekreanti mohli dostat na místo své rekreace).

9. I když vztah mezi staro- a novousedlíky není v některých obcích ideální, někde jsou dokonce spory velice silné, převažuje spíše vztah indiferentní, že o sobě (často sousedé, ať už novousedlíci navzájem nebo staro- a novousedlíci) ani nevědí. Častokrát jsou problémy vytvářeny v důsledku přílivu novousedlíků spíše výjimečně. Například podle slov starosty obce Podolí, si „starousedlíci na příliv přistěhovalců zvykli“. Místostarostka obce Podolí podotýká důležitý poznatek (vyplývající i z rozhovorů v jiných obcích), že „kdo si postaví dům ve stávající zástavbě, ten zapadne většinou lépe. Ten, kdo si postaví dům někde na vršku za obcí, vyčnívá stejně jako ten dům.“ Starosta obce Maršov, rozhořčeně o novousedlících říká: „Ti, co přišli z města do vesnice, nezapadli, ba naopak, snažili se ten původní život pomluvit a narušit. Společenský život obce tedy i příchodem „měšťáků“ začal upadat.“

Vzhledem ke specifické struktuře obyvatel suburbií lze očekávat i specifické volební preference a volební chování. Tímto problémem se u nás zabýval například Kostecký (2005). Konstatoval vyšší volební účast v brněnských suburbiích než v jádrovém městě – zejména ve volbách do obecních zastupitelstev. Zatímco v suburbiích Brna se volební účast pohybuje okolo 15 procentních bodů nad celostátním průměrem, v Brně je tato účast pod celostátním průměrem; v roce 2002 až o 10 procentních bodů. Ale to platí zřejmě obecně: volební účast stoupá se snižující se velikostí obce stejně jako se vzděláním obyvatel, které bývá v suburbiích nadprůměrné. Zatímco u parlamentních voleb existují tendence u bohatých suburbií volit konzervativní pravici, u chudých suburbií bývá volena buď levice nebo extrémní pravice. U lokálních voleb závisí volební výsledky na konkrétní schopnosti stran a hnutí postavit v jednotlivých obcích volitelné kandidáty. Nicméně se zatím nepotvrzuje teze, že anonymita suburbií vede k omezení občanské společnosti a demokracie.

5.4. Změny uspořádání suburbánních sídel, návaznost na původní zástavbu, veřejné prostory, architektura suburbií

Uspořádání suburbií je nerurální. Už tím vylučuje představu o přiblížení se venkovskému způsobu života. Vedle typické ulice typových domů zpravidla bez chodníků (neboť s pěší chůzí se příliš nepočítá) a bez jakýchkoliv veřejných prostorů se zřídka objevují i jiné formy jako „gated communities“ (uzavřené areály s vlastní ochrannou službou) nebo rozsáhlé bohaté komplexy s vlastní wellness a sportovní infrastrukturou. Tyto formy často najdeme až po vynaložení určitého úsilí v odlehlých polohách.

Toto stavební uspořádání může mít velmi závažný dopad do sociálního systému. Nepočítá se zde s vytvářením pospolitosti. Obyvatelé nemají kde se scházet, i kdyby chtěli. To se může hypoteticky negativně projevit na formování občanské společnosti takových suburbií. Zajímavou otázkou je estetická kvalita suburbií, respektive její vnímání vlastními obyvateli na straně jedné a návštěvníky na straně druhé. Územní plány obcí však velmi často náležitě nereflktují umístění nové výstavby ve vztahu k původnímu sídlu. Suburbanizovaný venkov v zázemí města Brna má formu individuální výstavby na okrajích zastavěného území obce a kolonie rodinných domků přilehlé k zastavěnému území obce. Specifickým příkladem je uzavřená komunita.

Obr. 47 Stavební pozemky v obci Jinačovice. Zdroj: www.realspectrum.cz

Výše uvedený obrázek představuje rozmístění nových stavebních pozemků v obci Jinačovice ležící asi 13 km severozápadně od města Brna. Pozemky se nacházejí v blízkosti golfového areálu Kaskáda a Brněnské přehrady. Cena nemovitosti podle realitní kanceláře REAL SPECTRUM je 3 200 Kč/m². Velikost jednotlivých pozemků je v rozmezí 695 – 1257 m². Nové pozemky na původní zástavbu nenavazují, jsou odděleny. Nezbytnou součástí je hlavní komunikace, na které se bude odehrávat veškerý život. Ráno tudy budou lidé odjíždět, večer přijíždět a o víkendech si tu budou hrát děti.

Obr. 48 Individuální výstavba na okraji zastavěného území obcí Malhostovice (vlevo) a Bílovice nad Svitavou (vpravo). Foto J. Žitňáková

Obr. 49 Příklad rezidenční zástavby ve formě bytových domů: Šarátice. Foto J. Žitňáková

Obr. 50 Příklad výstavby kolonie rodinných domů v Moravanech. Foto J. Žitňáková

Obr. 51 Kolonie rodinných domů v Kanicích. Foto M. Pákozdiová

Obr. 52 Kolonie rodinných domů v Popůvkách. Foto M. Pákozdiová

Obr. 53 Kolonie rodinných domků v Sokolnicích. Foto J. Žitňáková

Obr. 54 Uzavřená komunita v České. Foto J. Žitňáková

Pro kvalitu života v suburbii je vazba mezi novou a starou zástavbou velmi důležitá stejně tak jako přístupnost krajiny. Zákazy vstupu a závory přes cesty jako v případě obce Česká snižují propustnost území a vzájemnou interakci mezi novousedlíky a starousedlíky.

Soudobá architektura suburbanizovaného venkova se vyznačuje především výstavbou katalogových domů, které mají unifikovaný styl a vytváří monotónní rezidenční zástavbu. V některých obcích je také k vidění stavební styl označovaný jako podnikatelské baroko, který se vyznačuje přehnanou zdobeností a tvarovou pestrostí a barevností. Tyto domy jsou velmi často obehnané vysokými ploty a vnášejí do původně venkovských sídel nevhodné prvky městské až exotické architektury.

Je samozřejmě otázkou diskuse, zda je lepší či horší unifikovaná zástavba katalogových domů nebo soubor různých budov, dodržujících jen základní parametry zástavby. Jedním z možných názorů je, že funkční monotónnost (tedy pouze obytná zástavba bez objektů či prostor jiného využití (hospůdek, obchůdků, parčíků apod.) je horší než monotónnost stavební.

Obr. 55 Unifikovaná výstavba v Tvarožné. Foto J. Žitňáková

Obr. 56 Unifikovaná výstavba v Popůvkách. Foto M. Pákozdiová

Obr. 57 Příklad nové výstavby v rurálním architektonickém stylu v Rudce. Foto M. Pákozdiová

Obr. 58 Cesta do suburbia v Babicích nad Svitavou. Foto M. Pákozdiová

Obr. 59 Barevnosti se meze nekladou: rodinný dům v Moravanech. Foto J. Žitňáková

Obr. 60 Příklad nevhodné „pevnostní“ architektury: garáž v Omicích. Foto M. Pákozdiová

O ekonomickou analýzu provozu suburbí se pokusila Vávrová (2012), která na příkladu Pardubic konstatovala, že při nárůstu počtu obyvatel suburbanizací do 20 % nepřináší suburbanizace téměř žádné hrozby. Naopak při dvojnásobném zvýšení počtu obyvatel jsou příležitosti hrozbami prakticky vytěsněny. Při růstu obyvatel v rozmezí 20 - 100 % se objevují některé hrozby, spojené například se zvýšeným provozem osobních automobilů, rozsáhlým zábořem zemědělských půd, zvýšeným čerpáním rozpočtu (kterému neodpovídá příslušný růst finančních prostředků) nebo neshody mezi staro a novousedlíky. Pokud bychom vztáhli tento poznatek na okolí Brna, tak jedinou obcí, v níž se počet obyvatel v rámci suburbanizace více než zdvojnásobil jsou Popůvky. Existují však další 34 obce, v nichž počet obyvatel vzrostl v období 2001 až 2011 o 20 - 100 %. Mezi nimi lze jmenovat především Moravany (růst o 86 %), Kanice (62 %), Rebešovice (54 %), Bílovice nad Svitavou (53 %) nebo Rozdrojovice (52 %). U těchto obcí lze předpokládat výrazné problémy ekonomického i mimoekonomického charakteru, spojené se suburbanizací.

5.5. Rozvoj výrobní, logistické a komerční suburbanizace v zázemí Brna

Suburbanizace není jen přesun bydlení na okraje měst a do jejich zázemí. Kromě obyvatel se přesunují i pracovní příležitosti, průmyslové zóny, logistické areály, hypermarkety a další aktivity. Motivem tohoto přesunu je především výhodná dopravní obsluha těchto aktivit, která by byla ve vnitřních městech příliš složitá a nákladná. Proto se tato zařízení tlačí především k dálnicím a dálničním křižovatkám. Dalšími důvody je často snazší jednání s místními zastupitelstvy, nižší ceny pozemků a možnost levnější výstavby na zelené louce bez nutnosti asanace původní zástavby. Mezi negativní jevy patří zábor mnohdy cenné zemědělské půdy a nevábna architektura nových objektů. Krejčová (2011) uvádí na příkladu Prahy, že hlavními motivy komerční suburbanizace bývají nižší ceny pozemků a strategická poloha v blízkosti rychlostních komunikací. Za pozitivní přínosy komerční suburbanizace lze označit stabilizaci lokálního trhu práce (zejména využití pracovních sil s nižší kvalifikací a využití firmami vybudované dopravní infrastruktury).

V okolí Brna je největší koncentrace komerční suburbanizace situována do jižní zóny, do prostoru křížení dálnice D1 s dálnicí D2 a rychlostní silnicí R52 převážně na katastrálním území Modřic. Jde především o druhé největší nákupní středisko v Česku Olympia, kterému sekunduje Avion blíže k Brnu a o průmyslovou zónu Modřice.

Nákupní centrum Olympia je se 110 117 m² nákupní plochy druhým největším v Česku (po Praze – Letňanech). Bylo otevřeno v roce 1999 a několikrát rozšířeno, naposled v roce 2009. Jeho autorem je britský architekt Clark Geddes. Centrum obsahuje hypermarket, řadu specializovaných obchodů, multikino Palace Cinemas s deseti sály, čerpací stanici, gastronomické příležitosti, zábavní park Olympia. Parkoviště má 3 200 míst. Z Brna jezdí do Olympie tři linky veřejné dopravy. V dojížděkovém okruhu 30 minut bydlí více než ¾ milionu obyvatel. Plánuje se výstavba další nákupní zóny v tomto prostoru, kterou by měla investovat firma CTP Invest.

Obr. 61 Komerční suburbanizace v Modřicích: vlevo fragment nákupní zóny Olympia, vpravo průmyslová zóna. Foto A. Vaishar

O rok dříve bylo otevřeno na území městské části Brno-jih nákupní středisko Avion Shopping Park Brno, které má 53 500 m² nákupní plochy, hypermarket Tesco, prodejnu nábytku IKEA a řadu dalších obchodů, restaurací a dalších zařízení. Parkoviště má 2 500 míst. Rovněž do tohoto nákupního střediska zajiždějí linky veřejné dopravy.

V ostatních směrech je zastoupení hypermarketů menší, neboť dopravní přístupnost je méně ideální. Severní směr obsluhuje populární nákupní středisko Globus (otevřeno

v roce 1996) na katastru městské části Ivanovic u Brna. Jeho součástí je hypermarket, Baumarkt, čerpací stanice, restaurace a řada dalších obchodů a zařízení služeb. Parkoviště má 1 350 míst. V tomto prostoru však došlo také k prvním snahám o zabránění výstavby hobby-marketu Bauhaus. Přesto, že objekt byl dostavěn, probíhá nyní soudní spor o jeho otevření. Obyvatelstvo je přitom rozděleno na část, která chtěla najít v zařízení práci a na ty, kterým by vadil provoz a s ním spojené dopravní a další problémy.

Motivem budování průmyslových zón v Brně a okolí je relativně levná, ale zkušená pracovní síla, možnost kooperace s univerzitami, dobré napojení na dálniční síť a blízkost Vídně. Hlavním investorem v této sféře je nizozemská společnost CTP Invest (Kunc 2005). Její nejznámější průmyslovou zónou je Central Trade Park na katastru Modřic. Tato zóna byla v roce 2003 agenturou CzechInvest vyhlášena zónou s největším ekonomickým přínosem v Česku. Největším podnikem v zóně je Andrew Telecommunications s více než tisícem zaměstnanců.

Výstavba další průmyslové zóny společnosti CTP Invest ve Šlapanicích (která by měla obsahovat zejména logistické objekty) se však neseťká s pochopením obyvatel, kteří se obávají narušení životního prostředí, enormního zvýšení intenzity dopravy, záboru kvalitních zemědělských půd a dalších negativních jevů. Výsledkem odporu obyvatel bude pravděpodobně zmenšení rozlohy zóny a snížení investované částky nebo odložení investice, k čemuž ovšem nepochybně přispěla ekonomická krize.

5.6. Problémy, spojené s dopravou

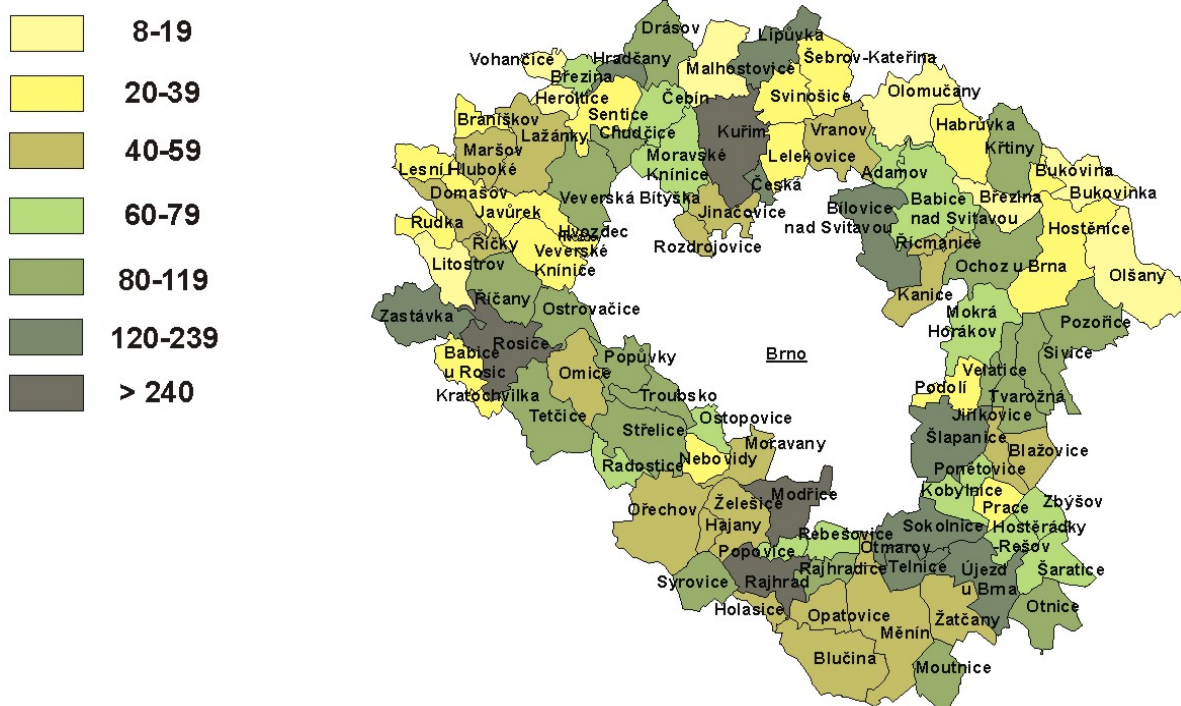
Suburbanizace v Česku navazuje zpravidla na stávající sídla. Urban sprawl se vyskytuje poměrně zřídka. Je to dáno jednak legislativou, jednak ekonomicky - možností navázat na technickou infrastrukturu stávajících sídel. Je třeba říci, že řada místních zastupitelstev vytvářela pro rozvoj suburbanizace podmínky takzvaným zainvestováním pozemků.

Z infrastrukturních problémů je nejmarkantnější doprava. Zde má suburbanizace v Česku další nespornou výhodu v rozvinuté veřejné dopravě osob, která zejména ve venkovském prostoru patrně představuje světovou špičku. V Jihomoravském kraji je tato výhoda ještě umocněna funkčním integrovaným dopravním systémem Jihomoravského kraje. Horší situace může být s parametry a kvalitou jednotlivých pozemních komunikací.

Mapka zobrazuje počet spojů integrovaného dopravního systému Jihomoravského kraje, odjíždějících z jednotlivých obcí v zázemí města Brna v pracovních dnech ve školním roce. Nejde jen o spoje do Brna, ale i do jiných středisek (sousedních okresních měst, malých měst v regionu, sousedních venkovských obcí). Při počtu 120 spojů to znamená, že každých 10 minut v intervalu 4 – 24 hodin (protože noční doprava v intervalu 0 – 4 hodiny operuje pouze na území města Brna a několika málo sousedních obcí) odjíždí z dané obce jeden spoj. Nejsou započítány jiné spoje, například linek dopravců mimo IDS JMK nebo spoje dopravců, svážející obyvatele do nákupních nebo průmyslových zón. Nejvyšší frekvenci vykazují Modřice, odkud každý pracovní den vyjíždí 582 spojů, z toho 388 do Brna.

Veřejná doprava je významná nejen pro nižší cenu, menší exhalace a menší zatížení komunikací zejména v cílovém městě. Senioři, matky s malými dětmi, mládež, kteří nevlastní nebo nemohou řídit osobní auto by byli bez veřejné dopravy ve svých suburbích odříznuti. Přesto řada osob dává přednost individuální dopravě pro pocit svobody a nezávislosti či vyjádření společenského postavení. Otázka pohodlí a času je však sporná, vezmeme-li v úvahu například problémy při hledání místa k zaparkování v Brně.

Počet spojů IDS JMK ve všední dny

Obr. 62 Počet spojů IDS JMK ve všední dny. Zdroj: KORDIS JMK, a.s.

Dopravní zatížení v Brně a okolí nabylo v poslední době na intenzitě. Podle Celostátního sčítání dopravy 2010⁸ je nejzatíženějším úsekem v okolí Brna úsek dálnice D1 mezi křižovatkami s D1 a R52, po němž denně projede 65 tisíc jednotkových vozidel. V tomto případě jde však většinou o tranzit. Nejzatíženější částí vnitroměstského okruhu je úsek silnice II/42 mezi Tomkovým náměstím a vyústěním na Vinohrady, kudy denně projede 42 555 jednotkových vozidel. Tabulka 10 ukazuje zatížení hlavních radiálních příjezdových komunikací do Brna.

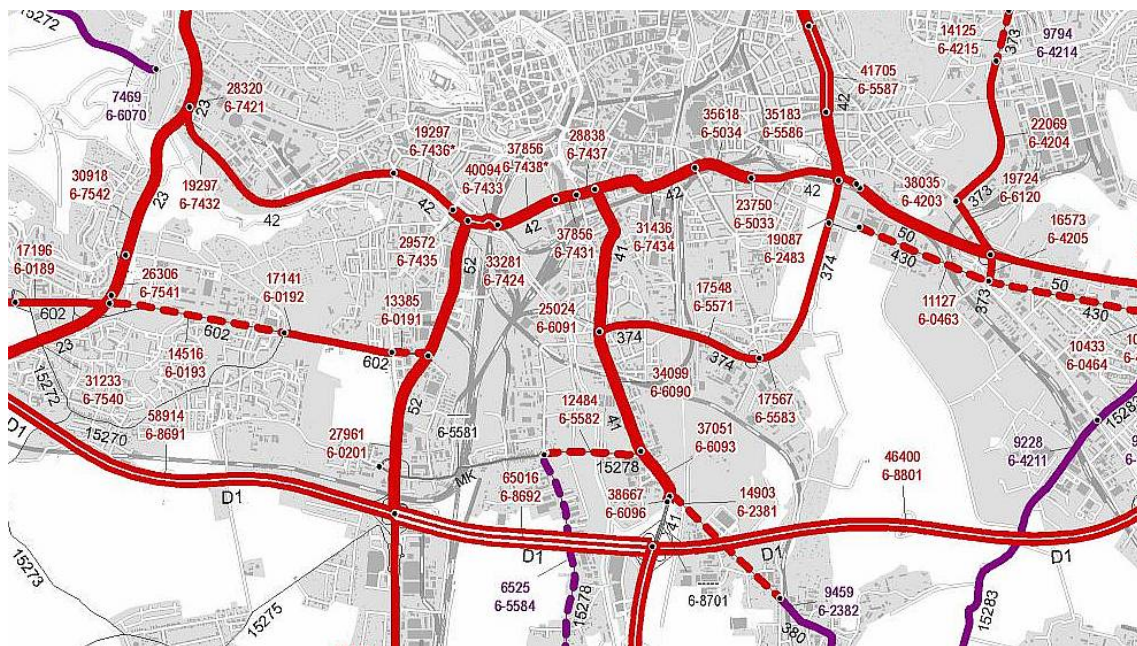
I když i některé další úseky jsou zatíženy tranzitem (zejména I/43), znamená to, že do Brna denně přijede a zase odjede více než 150 tisíc vozidel. K tomu je ještě nutno připočítat dopravu z brněnských sídlišť do vnitřního města. S tím se musí městská infrastruktura nějakým způsobem vyrovnat. Tento negativní dopad suburbanizace se projevuje nikoliv v suburbích, ale v cílovém městě.

⁸ Ředitelství silnic a dálnic ČR

Tab. 9 Intenzita dopravy na jednotlivých silnicích.

Silnice	Ze směru	Jednotkových vozidel
I/23	Rosice - Třebíč ⁹	31 233
I/41	Městská radiála ¹⁰	38 667
I/43	Svitavy	42 804
I/50	Vyškov	38 035
I/52	Mikulov	33 281
II/373	Ochoz u Brna	9 794
II/374	Bílovice nad Svitavou	8 058
II/380	Hodonín	11 497
II/384	Jinačovice - Kuřim	15 718
II/385	Kuřim - Tišnov	17 304
II/417	Tuřany	2 695
II/430	Holubice	11 127
II/602	Popůvky	17 196
III/3846	Troubsko - Střelice	8 810
III/15278	Modřice	3 965
II/15286	Šlapanice	7 144
II/37915	Útěchov	6 984

Zdroj: Celostátní sčítání silniční dopravy 2010. Ředitelství silnic a dálnic ČR

Obr. 63 Intenzita silniční dopravy v nejzatíženějším jižním sektoru Brně. Zdroj: Celostátní sčítání silniční dopravy 2010. Ředitelství silnic a dálnic ČR

Další otázkou je, zda by nebylo možno využít cyklistickou dopravu. Jde o velký paradox, neboť vznik suburbanizace je vlastně neoddělitelně spjat s osobním

⁹ Tato silnice je používána také jako jeden z nájezdů na dálnici D1 ve směru na Prahu

¹⁰ Radiála je využívána také jako dálniční přivaděč ve směru na Prahu a Bratislavu

automobilem. Období dějin, spojených s automobilismem se nazývá fordismem. Nyní však se dostáváme do éry postfordismu. Spolu s Krämer-Badonim (1994) se můžeme zeptat, zda postfordismus nemůže znamenat postupnou změnu dopravních prostředků od individuálního automobilu k veřejné dopravě a jízdnímu kolu.

I když se za optimální považuje vzdálenost 5 km, ani 15kilometrová denní dojíždka na kole není mimo možnosti zdatnějších cyklistů. Avšak zvláště v severním a západním sektoru jsou problémy spojeny s jinými podmínkami, než je prostá vzdálenost. Především jde o členitý reliéf, který podstatně zvyšuje náročnost na fyzickou připravenost cyklistů. Druhým problémem jsou klimatické změny během roku. V zimní sezóně je dojíždění na kole složité.

I síť cyklostezek má daleko k dokonalosti. Cyklistika na přetížených, někdy úzkých silnicích není příliš bezpečná. Bicykl je stále ještě považován spíše za prostředek sportu než dopravy a podle toho byly trasovány cyklostezky. Je ovšem třeba připustit, že vedení cyklostezek vnitřním městem by bylo mimořádně složité a vyžádalo by si zásadní opatření. Cyklotrasy nakreslené na chodníku, přerušované každých 80 metrů a využívané nejen cyklisty, ale i chodci, jezdci na kolečkových bruslích, rodiči s kočárky a psy jsou nebezpečnější než jízda po silnici, kde přece jen vládou určitá pravidla. Navíc cyklista po dojetí stojí před podobným problémem jako automobilista: Kam s ním? Ne všechna pracoviště jsou vybavena místy pro uschování jízdních kol a sprchami a převlékárnami pro cyklisty. Úřady a další zařízení služeb nejsou pro své zákazníky zpravidla vybaveny téměř vůbec. Proto jízdní kolo může být v dopravě mezi suburbii a jádrem města využito spíše jako doplňkový prostředek převážně v letní sezóně (i když existuje řada výjimečných cyklistů, kteří jezdí celoročně).

Obr. 64 Cyklomapa města Brna. Zdroj: OpenStreetMap

<http://www.openstreetmap.org/?lat=49.2035&lon=16.5982&zoom=13&layers=C>

Mapka 64 ukazuje, že souvislé národní cyklotrasy (značené červeně) vnitřní město obcházejí údolími řek Svratky a Svitavy a spojují se až pod městem směrem k Modřicím. Oficiální městské cyklotrasy (tmavě modré) naproti tomu netvoří ucelenou osnovu. Do městského jádra tak lze na kole fakticky proniknout pouze od jihu.

5.7. Suburbia a možnosti seberealizace; problém „zelených vdov“

Vedle příjemného prostředí pro život a podnikání rozhodují o kvalitě života v suburbiích také možnosti seberealizace obyvatel, tedy podmínky pro sebevzdělání, zájmovou činnost, pěstování koníčků, smysluplné využití volného času, případně prosazení se ve společenských aktivitách.

Genderovou problematiku uvádí do projektu otázka takzvaných zelených vdov, to znamená v našem pojetí manželek či partnerek relativně úspěšných obyvatel suburbií, které nepracují a jsou přes den odkázány na osamělý pobyt v suburbiích, která zpravidla disponují jen minimálními podmínkami pro seberealizaci příslušného typu. Ačkoliv tyto osoby žijí v relativním přepychu a zajištěných podmínkách, může mít způsob jejich života negativní dopady na jejich psychické zdraví. Zdá se, že suburbia takovým způsobem do jisté míry podporují návrat k patriarchální organizaci společnosti, kdy muž odjíždí do práce a za dalšími aktivitami, zatímco žena zůstává doma s úkolem pečovat o domácnost.

Problematika zelených vdov se s rozvojem suburbií stává velmi aktuální, avšak doposud nebyla detailně odborně vypracována a charakterizována. Definice zelené vdovy zní: „*lidové označení pro manželky bohatých podnikatelů, kteří žijí v rodinných domech v suburbiích*“ (Ouředníček et al. 2008). Zatímco muž vyjíždí každé ráno za prací často do centrální části města a vrací se až večer, žena zůstává přes den osamocena v zeleni na okraji města.“ Zelenou vdovou je tedy žena, která se stará o domácnost a pečuje o své děti, když manžel odjede za prací. Do této skupiny můžeme zařadit také ženy na mateřské dovolené nebo i ženy dosud bezdětné. Označení zelená je podle idey zeleně obklopující satelitní městečko. Současná moderní společnost považuje zelené vdovy za šťastné ženy žijící v přepychu, které nemusí pracovat a svůj čas mohou trávit s dětmi či nějakou zájmovou činností. Označení vdova však velmi výstižně charakterizuje jejich život. Tyto ženy tráví většinu času samy bez manžela, trpí osamělostí či nějakým druhem závislosti. Prostorová mobilita těchto žen bývá omezena na domov a nejbližší okolí, popřípadě na cesty do obchodů, škol a školek. Přes zpravidla nadstandardní hmotné zajištění u ní může dojít až k vyloučení. Ke všem negativům se nakonec může přidat i nevěra.

Zelené vdovy se stávají objektem psychologů a rodinných poradců, kteří stále častěji musí řešit manželské krize mající původ ve stěhování a bydlení v satelitním městečku. Tématika života v satelitech se v posledních letech začíná popularizovat. Na obrazovkách českých televizí se objevil seriál *Místo nahoře* (2002) pojednávající o životě v moderním satelitním městečku, film *Rodina je základ státu* (2011) je příběhem rodiny žijící v luxusní vile na okraji Prahy inspirovaný skutečností nebo americký seriál *Zoufalé manželky* (2004) ukazuje každodenní život a problémy několika žen v domácnosti bydlících v domcích na předměstí. Kniha *Stepfordské paničky* od spisovatele Iry Levina, jež byla i několikrát zfilmována, ukazuje život v dokonalém moderním městečku Stepford. Všechny tamní ženy jsou krásné a upravené a skvěle se starají o své protějšky, děti, domácnost, a dokonale plní své manželské povinnosti. Svůj čas tráví neustálým uklízením a podobnými domácími pracemi a jejich jedinou starostí a zájmem je péče o domácnost a rodinu. Stepfordští muži přes den pracují a téměř každý večer se scházejí v Mužském klubu. Nakonec se ukáže, že jejich manželky nejsou skutečné, ale jedná se pouze o dokonalé roboty.

V satelitech žijí i další skupiny obyvatel, jejichž každodenní život v satelitu má pro ně jistá omezení. Jedná se především o malé děti a teenagery. Malé děti a dospívající jsou při dojíždění za vzděláním odkázáni na účast rodičů či hromadnou dopravu, což zároveň ovlivňuje jejich možnosti trávení volného času a jiných aktivit. Ráno jsou rodiči odvezeni do města, kde stráví celý den a v odpoledních či večerních hodinách jsou opět rodiči popřípadě veřejnou dopravou dovezeni zpět. Většinu času tedy pobývají ve městě, kde mají na výběr z velké škály volnočasových činností a kde také mají své kamarády a vrstevníky. Z hlediska malých dětí to může znamenat narušení sociálních vazeb s vrstevníky v místě bydliště. Nové kamarády mají ve městě a zde se také učí novým návykům, které si přinášejí domů. Z hlediska teenagerů pak odstěhování znamená přerušování vazeb s jejich vrstevníky žijícími ve městě. Obě tyto skupiny mají odlišný rytmus dne, dobu strávenou doma či na zahradě nebo s kamarády. Aktivita obou skupin a jejich rodičů jsou zaměřeny na jádrové město a lze tedy předpokládat, že nedojde k adaptaci na tradiční denní rytmus života na venkově a způsobu trávení volného času.

6. DISKUSE (ZMĚNY VENKOVA POD VLIVEM SUBURBANIZACE)

Je vcelku zřejmé, že změny venkova pod vlivem suburbanizace jsou podstatné. Projevují se jak ve změnách využití půdy a ovlivnění přírodního prostředí, tak ve vytváření nového vysoce urbanizovaného sociálního prostředí na venkově. Otázka zní, jsou-li tyto změny tak podstatné, že suburbanizovaný venkov přestává být venkovem. Tato otázka není jen teoretická. Při realizaci očekávaných programů na podporu venkova by bylo třeba naléhavě rozlišit různé typy venkovů, aby bylo jasné, kam směřovat primární podporu a v jakých aktivitách.

6.1. Je tedy suburbanizovaný venkov ještě venkovem?

Chceme-li zaujmout podložené stanovisko, musíme vyjít z definice venkova. Potíž je v tom, že definic venkova je celá řada. Některé z nich jsou příliš jednostranné (zdůrazňují jedno nebo několik málo kritérií), jiné jsou zase příliš vágní a obtížně uchopitelné. Diskutujme tedy o problému z pozic jednotlivých definic i s vědomím, že patrně nedojdeme k jednoznačnému závěru.

Nejjednodušší bývá definice statistická, vycházející buď z počtu obyvatel, nebo hustoty obyvatelstva. V Jihomoravském kraji je hranice počtu obyvatel venkovské obce stanovena poměrně vysoko – na 4 tisíce trvale bydlících osob. V poslední době překročily tuto hranici pouze Modřice, které však představují svým potenciálem a specifickou vazbou na Brno zvláštní případ. Z dalších obcí se žádná této hranici ani nepřibližuje (snad s výjimkou Bílovic nad Svitavou). Z hlediska počtu obyvatel jednotlivých obcí tedy zůstává suburbanizovaný venkov (kromě několika málo malých měst) v okolí Brna stále venkovem.

Poněkud složitější je to s hustotou obyvatelstva. Metodika OECD vychází z hranice 150 osob na km². Faktem je, že některé části suburbanizovaného území okolo Brna překračují tuto úroveň. Jde asi o 45 % všech sledovaných obcí. V suburbanizovaném pásu okolo Brna se však nacházejí i jednotlivé obce, jejichž hustota obyvatelstva je velmi hluboko pod celostátním průměrem. V jednotlivých případech závisí hustota obyvatelstva více na rozloze a charakteru katastru než na počtu obyvatel. Otázkou je, zda obce s hustotou obyvatelstva nad 150 osob/km² netvoří v některé části suburbanizovaného pásu souvislejší území.

Takových koncentrací existuje v okolí Brna několik. Jedna z nich se nachází na Šlapanicku v prostoru východně a jihovýchodně od Brna, kde je tvořena více než tuctem navzájem sousedících obcí. Na tento sektor navazuje prostor jižně od Brna, který se táhne západním směrem až po Zastávku u Brna. Posledním menším soustředěním obcí s nevenkovskou hustotou obyvatelstva představují obce, navazující na Brno na severní straně mezi Lelekovicemi a Veverskou Bítýškou a zahrnující i největší město okresu Brno-venkov Kuřim. Pouze na západní straně, kde je Brno odděleno od sousedních obcí přírodní překážkou Bobravské vrchoviny, neexistuje zóna obcí se zvýšenou hustotou obyvatelstva. Bylo by tedy možno konstatovat, že z hlediska evropských parametrů pro identifikaci venkova není nejbližší okolí Brna na třech stranách venkovem.

Řada definic venkova je dnes v našich podmínkách překonaná. Kritérium převahy osob zaměstnaných v primárních odvětvích příliš nefunguje, neboť již při sčítání lidu v roce 2001 jen zřídka překračoval tento podíl 20 %, a to jen v těch nejperifernějších obcích. Český venkov je již dávno z hlediska zaměstnanosti obyvatel spíše průmyslový. Dalším takovým kritériem bývala technická infrastruktura obce. Ale dnes jsou asfaltové silnice, veřejné osvětlení, elektřina, vodovod, kanalizace, plyn, telekomunikace atd. skutečností i ve zcela venkovských mikroregionech (snad s výjimkou těch nejmenších obcí, a to jen v některých ukazatelích, například kanalizace nebo plynofikace). Tato

kritéria dnes fungují spíše v rozvojových zemích, ale v podmínkách jižní Moravy se o ně nelze opřít.

Dalším možným přístupem je funkční definice, podle které město poskytuje pracovní příležitosti, služby, sociální kontakty, dopravní spojení a další služby nadlokálního významu, zatímco venkov je na této funkci měst závislý. V tomto směru je suburbanizovaný venkov ještě více venkovem než řada mikroregionů na periferii. Závislost suburbii na centrálním městě bývá velmi vysoká (ostatně podobně jako na sídlištích). Neplatí to ovšem ve 100 procentech případů. Brněnská suburbia totiž velmi často navazují na původní vesnice, které určité služby poskytují. Celá záležitost bývá ovšem komplikovanější, neboť obyvatelé suburbii v řadě případů využívají především služeb města a pouze v některých případech se obracejí na místní zařízení – která na to zase nebývají dimenzována.

Moderní definice venkova vycházejí ze sociologicko psychologického pojetí, podle něhož je venkov tam, kde se lidé cítí být na venkově. Problémy této definice jsou zřejmé. Především tuto skutečnost nelze objektivně zjistit. Výzkumník je odkázán na analýzu názorů respondentů. Tyto názory se mohou měnit v čase, ale především se mohou lišit podle jednotlivých skupin dotázaných. Rozdílné názory mohou mít obyvatelé suburbii, obyvatelé původních vesnic, místní funkcionáři, návštěvníci, odborníci apod.

V rámci našeho výzkumu jsme mohli zjistit především názory starostů. Dle výpovědí starostů suburbanizovaný venkov pořád zůstává venkovem. Určujícím v tomto případě není zemědělství, ani místo výkonu pracovní činnosti, ale zájem lidí o dění v obci a zachovávání tradic. V posledních letech lze pozorovat zájem o historii a tradice obce (například obnova hodových a dožínkových slavností); některé obce si do dnešních dnů dochovaly svůj vlastní kroj nebo se k němu chtějí vrátit (zjišťují si v archivech jejich původní vzhled). Je samozřejmě otázkou, nakolik je v případech starostů přání otcem myšlenky, nakolik se do procesu zachování tradic zapojují noví obyvatelé a nakonec i to, zda jde o typickou venkovskou záležitost, protože o totéž se snaží i některá města nebo městské části – v Brně například sídliště Vinohrady, které vyrostlo na zelené louce, a veškeré tradice jsou zde umělé. Lze vyslovit domněnku, že názor starostů se vztahuje spíše k původním obyvatelům jejich vesnic.

Názory obyvatel suburbii lze odhadnout. Oni se přece stěhovali na venkov, takže suburbia musí pro ně být venkovem. Přitom ovšem titíž obyvatelé vyžadují, aby jim příslušná obec poskytovala městské podmínky. Aniž by si to uvědomovali, nesou migranti z měst do suburbii svůj městský způsob života s sebou a přispívají tak k přeměně venkova v jinou formu osídlení.

Názory odborníků se mohou lišit podle zaměření - architektonicky-urbanistického (typ budov, neexistence veřejných prostorů), sociologického (způsob života), geografického (funkce suburbii) a podobně. Pesimistické stanovisko může dojít ke zjištění, že suburbanizovaný venkov spojil nevýhody venkova (především výraznou závislost na městě) s nevýhodami města v sociální sféře (nebo alespoň nevedl k přijetí venkovského způsobu života ve smyslu sousedské spolupráce, společenské kontroly a dalších aspektů). Optimistické stanovisko může vyzvednout naopak vyšší osobní bezpečnost nebo možnost rozhodovat o svém způsobu bydlení a tedy do značné míry i života oproti městě.

Klademe-li si otázku, co by suburbanizovaný venkov byl, ne-li venkovem, měli bychom se ptát, zda je ještě aktuální ona dichotomie město – venkov, která znamená, že co není městem, musí být venkovem a naopak. Domníváme se však, že i tento přístup byl vývojem překonán. Ostrá hranice mezi městem a venkovem dnes již neexistuje. Města se rozrostla do okolní krajiny, v níž se míchají městské prvky s venkovskými. Vzniká jakási přechodná zóna mezi městem a venkovem, o níž nelze jednoznačně rozhodnout, ke které z obou forem osídlení náleží. Právě do takovéto zóny podle našeho názoru spadají

suburbia (snad spolu s panelovými prostorově oddělenými sídlišti na okrajích měst, ale to nebylo předmětem této práce).

6.2. Jak dál v procesu suburbanizace

Suburbanizace bude nepochybně ještě nějakou dobu pokračovat. Je však otázkou, nakolik půjde o jev dominantní nebo nakolik se bude odehrávat jako jeden z paralelních urbanizačních procesů, probíhajících na českém venkově. Další otázkou je, nakolik bude suburbanizace řízena respektive usměrňována a nakolik půjde o spontánní proces.

V budoucnosti nás zřejmě očekává několik souběžných urbanizačních procesů: pokračující suburbanizace, návrat do vnitřních měst v rámci gentrifikace a reurbanizace a také deurbanizace u lidí, kteří pochopí, že suburbanizace neznamena vystěhování na venkov, ale rozšíření města. Je pravděpodobné, že motivace lidí ve sféře sídelních preferencí se bude odvíjet od jejich vzdělání, věku, ekonomické a sociální situace a individuálního založení.

Pro pokračování suburbanizačních tendencí hovoří především ideologie individualismu. Mít vlastní domek, v němž a o němž si budou lidé rozhodovat sami, je pravděpodobně dosud snem střední třídy. Tento motiv je tak silný, že přehlazuje všechny nevýhody suburbanizace, které jsou stále více zřejmé. Na druhé straně nelze zapomenout, že střední třída je v naší společnosti stále více oslabována, neboť nese hlavní náklady ekonomické a sociální transformace.

Mezi hlavní bariéry dalšího rozvoje suburbanizace patří klesající podíl úplných rodin ve struktuře domácností. V naší dnešní společnosti dosahuje podíl jedno a dvoučlenných domácností 58 %. Tyto domácnosti si pravděpodobně nebudou pořizovat rodinné domky. Ostatně v okolí Brna máme řadu případů, kdy se v rámci suburbanizace staví domy bytové. To ovšem není typická suburbanizace, neboť neguje hlavní motivaci, tedy individualismus.

Ukazuje se, že další výhody suburbanizace jsou spíše domnělé. Jde o blízkost přírody a venkovského způsobu života. Lze se domnívat, že přeměna přírodního i sociálního prostředí v suburbii je tak výrazná, že spíše přenáší městskou kvalitu a způsob života na venkov, který se pod těmito tlaky výrazně mění. Ostatně obyvatelé suburbií, kteří tráví stále více času v automobilech při dopravě mezi jádrovým městem a suburbii nemají příliš mnoho času konzumovat okolní přírodu ani venkovské prostředí. Určitým řešením by mohla být podpora lokálních center v suburbanizovaném prostoru – tedy malých měst, větších obcí, ale i vybavenosti na lokální úrovni. Otázkou je, kdo a jakými nástroji by takovou podporu realizoval.

V neprospěch suburbanizace hovoří také stoupající provozní náklady. Se zdražujícími se pohonnými hmotami začíná být problematický každý kilometr, o který je bydliště více vzdáleno od pracovišť a dalších atraktivit. Částečným řešením by mohl být přesun části pracovišť rovněž na okraje města. Avšak pracovní pozice v hypermarketech, logistických a výrobních areálech jen velmi málo korespondují s kvalifikační strukturou obyvatel suburbií. V nich najdou místa spíše původní obyvatelé suburbanizovaných obcí.

Některé suburbanizační počiny se začínají setkávat s odporem místních obyvatel. Jde především o objekty komerční suburbanizace (průmyslové zóny nebo nákupní centra). Obyvatelé se v těchto případech dělí zpravidla na dvě skupiny – jedna se obává narušení životního prostředí, druhá spojuje výstavbu s nadějí na získání pracovních příležitostí. Nevraživost se však týká i uzavřených komunit (gated communities) nebo příliš bohatých usedlostí. V českém prostředí je zvyšující se sociální nerovnost vnímána negativně.

Proti suburbanizaci stojí další urbanizační procesy. Gentrifikace a reurbanizace vnitřních měst je zaměřena spíše na mladé, vzdělané a sociálně silné obyvatelstvo. Mladí

městští profesionálové, kteří dosud nejsou plně stabilizováni z hlediska pracovních pozic, dávají přednost vnitřnímu městu nejen pro blízkost pracovišť, ale také pro snadnou dosažitelnost míst kultury a zábavy a lepší sociální kontakty se svými vrstevníky stejné sociální skupiny. V řadě případů upřednostňují i sídlištní byty, které mohou lehce pronajmout, opustit, vyměnit, aniž by byli vázáni na jedno místo. Tento proces může výrazně zpomalit postup suburbanizace.

Řada lidí se naopak stěhuje dál od města. Patří sem senioři po ukončení ekonomické aktivity, kteří se vracejí do svých rodišť nebo míst, kde strávili dětství a mládí, mladí lidé, pro něž je získání bydlení jak ve vnitřním městě, tak i v suburbiích příliš drahé a amenitní migranti, tedy zpravidla vzdělanější lidé (někdy uměleckého zaměření), kteří pochopili, že pokud chtějí do skutečně venkovského prostředí a do přírody, nemohou se zaměřit na suburbia, ale musí dále od měst. Takoví lidé zpravidla nedojíždějí denně, ale pracují buď na svůj účet nebo na dálku on-line. Tento způsob života má jistě také své nevýhody, ale není nijak výjimečný. Existuje řada obcí i v periferních polohách, které zaznamenávají migrační nárůst obyvatelstva. Migrace v rámci deurbanizace není vždy spojena s výstavbou nových domů, ale s využitím, opravou či rekonstrukcí stávajícího bytového fondu. Z tohoto hlediska jde o proces velmi pozitivní, který však má rovněž své nevýhody, spočívající zejména v obtížné dosažitelnosti služeb pro děti a pro seniory.

Budoucí suburbanizace se tedy zřejmě bude vyvíjet v interakci uvedených urbanizačních procesů. Je otázkou, jaké budou proporce mezi nimi. To není jen otázkou sídelních preferencí, ale i subjektivní politiky developerů, obcí a dalších aktérů.

V současné době se světové ekonomiky vyrovnávají s důsledky světové hospodářské krize. Bankovní podmínky značně přitvrdily podmínky financování projektů, i když úroky z hypoték jsou naopak na minimu. Jednou z prvních obětí jsou i čeští developéři. Situaci zhoršuje pokles poptávky. V českých podmínkách navíc existuje silná nevyváženost smluv mezi developery a zájemci o byt. Tato nevyváženost, která měla zajistit developerům co nejsilnější právní postavení vůči zákazníkům, se může obrátit proti nim. Smlouvy jsou totiž někdy tak zjevně jednostranné, že zákazníci mohou s úspěchem žalovat jejich neplatnost. Pokud by k tomu došlo v masovém měřítku, mohla by se zhroutit celá myšlenka developerské výstavby.

Další otázkou je, zda se bude suburbanizace vyvíjet jako plánovitý nebo živelný proces. Nástrojem obcí pro usměrnění suburbanizace je územní plán. Je otázkou jeho existence a kvality jeho zpracování, zda lze podle něj úspěšně řídit rozvoj suburbanizované obce.

Avšak silnější jsou zřejmě vlastnické a tržní vztahy. Obce, které prodaly půdu developerům s vidinou okamžitého zisku a snad i podpory rozvoje, si velmi omezily prostor pro usměrňování suburbanizace. V dnešní době si obce již začaly uvědomovat, že musí trvat i na výstavbě komunikací, veřejných prostorů, předškolních zařízení a další vybavenosti. Avšak v předcházejícím desetiletí na tyto aspekty nebyl kladen takový důraz. Také developéři si pod tlakem trhu snad začínají uvědomovat, že pokud budou stavět pouze byty, ale ne dobrá místa pro život, nebude pro jejich produkty odbyť. Na druhé straně se výstavba infrastruktury promítá do ceny bytů, takže tato může být nad finanční možnosti zákazníků. Celá záležitost je složitým jednacím prostorem mezi zákazníky, developery a obcemi. Výsledky jednání nelze dost dobře předjímat.

Hesse (2012) se domnívá, že suburbia jsou budoucí slumy. Podle něj však bude další osud suburbií diferencovaný. Ta z nich, která jsou dobře napojena a dosažitelná z jádrových území města a mají vlastní aktivity mohou být v budoucnosti transformována, zatímco hůře dosažitelná suburbia bez vybavenosti čeká patrně stagnace a posléze úpadek. V USA a Velké Británii probíhají diskuse směřující k zabránění úpadků suburbií, která se naproti tomu v kontinentální Evropě ještě rozvíjejí. Nicméně tuto otázku by bylo třeba již dnes brát vážně v potaz.

7. ZÁVĚR

Suburbanizace je nepochybně jedním z nejvýraznějších urbanizačních procesů současnosti, který probíhá v interakci s ostatními urbanizačními procesy a na pozadí jevů druhého demografického přechodu a v rámci globalizačních trendů, které ostatně výrazně reprezentuje. Suburbanizace nejen výrazně mění venkovské prostředí na předměstské, ale zároveň unifikuje suburbia minimálně v rámci západní a střední Evropy.

Globalizace sice přináší rychlejší přenos technologických novinek, ale na druhé straně ohrožuje národní, regionální a lokální identitu katalogovými stavbami, konzumem, způsobem života a dalšími faktory. Globální venkov se konstituuje v relaci globálních a lokálních faktorů (Woods 2007). Zdá se, že právě na suburbanizovaném venkově mohou výrazně převážit faktory globální nad lokálními. Unifikované domy, konzumní chování, městský způsob života, absence lokálních produktů, závislost velké části obyvatelstva na centrálním městě nevytváří příliš dobré podmínky pro udržení, případně vytvoření vlastní identity suburbanizovaných sídel.

Právě otázka zachování identity jihomoravského venkova je v souvislosti s procesy suburbanizace podstatná. Jde o udržitelnost venkova v jeho rurálním charakteru. Tato studie ukazuje, že k ohrožení identity skutečně dochází, i když řada obcí si to uvědomuje a snaží se těmto důsledkům bránit například podporou lokálních tradic. Je však otázka, do jaké míry může toto úsilí působit na nové přistěhovalce, kteří naopak šíří globalizační tendence.

Na druhé straně se zdá, že identitu jihomoravského venkova bude třeba hledat nikoliv v suburbanizovaném mezikruží, ale dále od velkoměsta, v mezilehlém venkově či dokonce na periferii. Tím poněkud vzrůstá význam a atraktivita periferie, které bude vhodné věnovat se v některé z příštích studií.

SUMMARY

Analyses in the presented study indicate that changes in rural areas due to suburbanization are substantial. They reflect both in the changes of land use and natural environment and in the development of new and highly urbanized social environment in rural areas. However, are the changes substantial enough to deprive the suburbanized rural areas of their countryside character?

If we wish to take a well-founded view, we have to start from the definition of rural areas. The problem however consists in the fact that there are many such definitions. Of them, the simplest one is the statistical definition based either on the population number or on the population density. In the administrative unit of South Moravia region, the population limit for rural municipality has been set rather high – 4 thousand residents. In the surroundings of Brno, no settlement comes close to this limit. As to the number of inhabitants in individual municipalities, the suburbanized rural area in the Brno surroundings still remains a rural area (except for a few traditional small towns).

As to population density, the OECD methodology dwells on the limit of 150 persons per square kilometre. Some parts of the suburbanized area around Brno exceed the limit (ca. 45% of all studied cases). In the surroundings of Brno, we can find several more continuous concentrations of such municipalities. One of them is situated in the space to the east and south-east of Brno where it is formed by more than a dozen of immediately neighbouring communes. This sector links up with the space south of Brno, which is stretching in the western direction. The last smaller concentration of municipalities with non-rural population density comprises of communes linking up with Brno in the north between the villages of Lelekovice and Veverská Bítýška. Only in the west where the city of Brno is partitioned from neighbouring villages by the natural obstacle of Bobravská vrchovina Upland there is no zone of municipalities with increased population density. Thus, in terms of EU parameters for the identification of rural area, the nearest environs have ceased to be rural areas on three sides of Brno.

The criterion of persons employed in primary industries does not apply either since the share rarely exceeded 20% already in the 2001 census, namely in the most peripheral municipalities of the South Moravia region. From the viewpoint of the employment of its inhabitants, the Czech countryside has been rather of industrial character already for some time with asphalt roads, street lighting, electricity and water supply, sewerage system, gas, telecommunications etc. being considered a matter of fact also in entirely rural micro-regions.

According to the functional definition, towns provide jobs, services, social contacts, transport connection and other services of supra-local significance while rural areas depend on this function of towns. In this respect, the suburbanized rural areas are more rural than many micro-regions on the periphery. The dependence of suburbia on the core town is usually very high; however, this does not hold true in 100% of cases because Brno suburbia very often link up with the original villages that can provide certain services.

Modern definitions of rural areas dwell on the sociological-psychological concept according to which the countryside is where people feel to be in the countryside. However, the fact cannot be studied objectively. A researcher is confined to the analysis of opinions from respondents, which may alter in time. Moreover, the opinions of people living in the suburbia, in the original villages and opinions of local officials, visitors, experts and the like may differ.

Statements of mayors suggest that suburbanized rural areas still remain rural areas. Determining is in this case the interest of locals in the course of events held in the municipality and in the maintenance of traditions, which has been recently recorded. The question is, however, how much the wish is a father to the thought in the case of mayors, how much newcomers become really engaged in the process of maintaining local

traditions, and finally whether these are typical matters of rural areas because some towns or even their individual districts labour for the same.

Views of suburbans can be predicted; they have certainly moved to a rural area and therefore the suburbia are rural areas for them. At that, these inhabitants require that the municipality would provide urban conditions for them, too. Unaware of it, these migrants from cities bring the urban style of living into suburbia, thus contributing to the conversion of countryside into a different form of settlement.

Opinions of experts may differ according to their specialization in architecture or urban planning (building types, non-existence of public spaces), sociology (way of living), geography (function of suburbia) etc. A pessimist may assume that the suburbanized rural area combines disadvantages of the countryside (considerable dependence on the town) with disadvantages of the town in the social sphere. On the other hand, an optimist may point out greater personal safety or possibility to make one's own decisions about one's own way of living as compared with the town.

Furthermore we assume that the town-countryside dichotomy has been outdated by evolution. The sharp dividing line between town and countryside does not exist any longer. Towns have sprawled into surrounding landscapes in which urban elements blend with rural elements. A sort of transition zone between the town and the countryside has come into existence on which it is difficult to decide unequivocally as to which of the two settlements forms it belongs. In our opinion, this is the zone into which suburbia fall.

There is no doubt that suburbanization will continue for some time. The question is however to what extent the phenomenon will be dominant, to what degree suburbanization will be controlled and to what extent the process will be spontaneous.

Speaking for the continuation of suburbanization trends is mainly the ideology of individualism. To have a house of one's own, in which and on which the people will decide themselves is most likely still a middle class dream. The motive is so strong that it suppresses all disadvantages of suburbanization. On the other hand, the middle class becomes ever more weakened in our society since it bears the main cost of economic and social transformation.

Main barriers to the further development of suburbanization include the decreasing share of complete families in the structure of households. In our today's society, the proportion of one- and two member households reaches 58%. These households are definitely not likely to buy private homes.

Other advantages of suburbanization are rather hypothetical, viz. closeness of the nature and rural way of living. Here we can say that the conversion of natural and social environment in the suburbia is distinctive enough to bring urban quality and urban style of living to rural areas, which markedly change under these pressures. Besides, suburbans who spend ever more time in their cars commuting between the core town and the suburbia do not usually have much time to perceive either the beauties of the surrounding nature or the rural environment. A certain solution could be support to local centres in the suburbanized space, i.e. small towns, larger municipalities, but also civic amenities at the local level. The question is, who would put into practise such a support and by means of what instruments.

The growing operating costs speak against suburbanization, too. The increasing price of fuels makes problematic each kilometre by which the domicile address is more far away from workplaces and other attractivities. A partial solution could be seen in moving some work sites to town peripheries. However, jobs in hypermarkets, logistic centres and production sites correspond only little with the qualification structure of people living in the suburbia.

Objects of commercial suburbanization also have to face the dislike of locals who in this case usually form two groups; one group fears environmental impacts and the second one connects the new construction with the hope for more jobs. Hostility is observed also within enclosed communities or too rich homesteads. The increasing social inequality is perceived negatively in the Czech environment.

There are more processes of urbanization that stand against suburbanization. Gentrification and reurbanization of inner cities is focused particularly on the young, educated and socially strong population. Young professionals living in towns, who are still not fully stabilized in their career, prefer the inner city not only for the vicinity of their workplaces but also for the easy access to cultural and entertainment facilities as well as for better social contacts with their peers. In many a case, they prefer to have apartments in prefabricated housing estates, which they can easily lease, leave or exchange without being bound to one place. This process may considerably slow-down the proceeding suburbanization.

On the other hand, many people move farther from the town, usually seniors after retirement who return to their place of birth or to localities where they spent childhood and youth. Another category includes young people for whom dwelling in the inner town or in the suburbia would be too expensive. Amenity migrants, usually highly educated people, who have understood that if they actually want to live in the rural area and in the nature, suburbia would not be a good solution but they must go to a larger distance, form the last group. Such people as a rule do not commute every day but rather work on their own account or on-line. This way of living has certainly also some disadvantages but is not exceptional.

There are numerous municipalities even in peripheral areas, which have recorded increasing numbers of migrants. Migration within deurbanization does not have to do always with the construction of new houses but rather with the utilization, refurbishment or reconstruction of current housing resources. From this point of view, the process is very positive but has some flaws too, consisting namely in poorly accessible services for children and senior people. Thus, the trend of suburbanization will apparently develop in the interaction of the above-mentioned urbanization processes. The question is at what proportions between them.

At the present time, world economies have to cope with the consequences of the global economic crisis. Banking houses have considerably sharpened their conditions for funding various projects while interest on mortgages is at its minimum. Czech developers are the first victim. The situation worsens further due to the decreasing demand.

Municipalities have a good tool to control suburbanization – a development plan. Questionable may be its very existence or quality, or whether it can actually be used for the successful development of a suburbanized municipality. Even stronger are apparently proprietary rights and market relations. Municipalities, which had sold land to developers with a vision of immediate profit and aided development, have considerably restricted their own space for controlling suburbanization. The municipalities have started to realize now that they have to insist also on the construction of communications, public spaces, pre-school facilities and other civic amenities. The developers have started to realize too under the pressure of the market that if they build only flats instead of good places for living, their products will hardly find customers. On the other hand, the building of infrastructure reflects into the price of flats, which may become too high and beyond the financial possibilities of customers. The whole matter is a complex negotiating space among customers, developers and municipalities.

The future fate of suburbia is likely to be differentiated. Those of them, which are readily accessible from the core towns and have their own activities may be transformed in the future while poorly accessible suburbia without amenities are likely to face stagnation, decline and transformation into slums.

Suburbanization is doubtlessly one of the most distinctive urbanization processes of the present time, which takes place in the interaction with other urbanization processes on the background of the phenomena of the second demographic transition and within the framework of globalization trends, which it represents by the way. Suburbanization not only conspicuously changes rural environment into suburban environment, but it at the same time unifies the suburbia at least in the western and central Europe.

Although the globalization brings a faster transfer of technological novelties, on the other hand it puts into jeopardy the national, regional and local identity by catalogue structures, consummation, style of living and other factors. Global rural area is constituted in the relation of global and local factors. It seems that suburbanized rural areas may be markedly dominated by the global factors overweighing the local ones. Template houses, consumer behaviour, urban life style, absence of local products and dependence of a large part of the population on the core town do not create conditions that would be favourable for the maintenance or possible development of an own identity of suburbanized settlements.

The issue of maintaining the identity of rural areas in South Moravia is of particular importance in connection with suburbanization processes since in question is the countryside sustainability in its rural character. Our study shows that the threat to the South Moravian countryside is real. Many municipalities are aware of the fact and try to prevent these consequences by the promotion of local traditions. The question is however, to what extent the effort may influence newcomers who, by contrast, bring with them and spread in the suburbia the globalization trends. On the other hand, it appears that the identity of the South Moravian countryside will have to be sought not in the suburbanized annular space but farther from the city, in the intermediate rural areas or even on the periphery.

PŘEHLED LITERATURY

- [1] Akkerman, A., Kudrna, J., Appeltauer, T. (2009). Urban commuting and daytime population in small areas of a metropolis: a case study of Brno, Czech Republic. *Promet – Traffic & Transportation* 21(4), 247-258.
- [2] Andersen, H.-T., Engelstoft, S. (2006). Planning under post-urban conditions. In Lois Gonzáles, R.C., ed., *Urban changes in different scales: systems and structures* (s. 31-44). Santiago de Compostela: Universidade de.
- [3] Antrop, M. (2004). Landscape change and the urbanisation process in Europe. *Landscape Urban Planning* 67, 9–26.
- [4] Baše, M. (2004): Proces suburbanizace. *Era* 21, 6, 73-76.
- [5] Bičík, I. (2010): *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost.
- [6] Bičík, I., Kupková, L. (2006). Využití ploch v pražském městském regionu (s. 42-63). In Ouředníček, M., ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova
- [7] Bittner, C., Sofer, M. (2013): Land use change in the rural-urban fringe: an Israeli case study. *Land Use Policy* 33(1), 11-19.
- [8] Brestičová, Z. (2008). *Analýza suburbanizace v zázemí města Brna s důrazem na kvalitu života*. Bakalářská práce. Brno, Masarykova univerzita
- [9] Cílek, V., Baše, M. (2005). Suburbanizace pražského okolí: dopady na sociální prostředí a krajinu Výzkumná studie. Praha: Středočeský krajský úřad.
- [10] Czaková, G. (2010). Vyčlenenie obcí suburbánného zázemia mesta Nitra v rokoch 1996 – 2008. *Geographia Casoviensis*, 4(1), 36-42.
- [11] Demek, J., Havlíček, M., Mackovčín, P., Stránská, T. (2007). Brno and its surroundings: a landscape ecological study. *Journal of Landscape Ecology* 0, 32-53
- [12] Galčanová, L. (2012). Proces suburbanizace v kulturní perspektivě. Teoretická přehledová stat'. *Sociologia* 44(1), 5-33.
- [13] Galčanová, L., Vacková, B. (2007): Mezi městem a venkovem – očekávaná realita života „blízko přírodě“ ve výpovědích interurbánních migrantů. In Dreslerová, J., ed., *Venkovská krajina 2007* (s. 19-23). Brno: Veronica
- [14] Galčanová, L., Vacková, B. (2008): *Rezidenční suburbanizace v postkomunistické České republice, její kořeny, tradice a současnost*. Brno. Masarykova univerzita
- [15] Gale, F., Kopecký, F. (1998): *Tvarožná, Santon a bitva tří císařů*. Tvarožná: Obecní úřad ve Tvarožné
- [16] Gans, H. (1968): People and Plans. *Essays on urban problems and solutions*. New York: Basic Books
- [17] Gremlica, T. (2002). Neuspořádaný, neregulovaný a z dlouhodobého hlediska neudržitelný růst městských aglomerací. In Sýkora, L., ed., *Suburbanizace a její sociální ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku
- [18] Haase, A., Grossmann, K., Steinführer, A. (2012): Transitory urbanities: new actors of residential change in Polish and Czech inner cities. *Cities* 29(5), 318-326.
- [19] Havlíček, M., Dostál, I. (2010): Projevy suburbanizace ve změnách využití krajiny v Jihomoravském kraji a zázemí města Brna. *Acta Pruhonica* 94, 65-76
- [20] Hesse, M. (2010): Suburbs: the next slum? Explorations into the contested terrain of social construction and political discourse. *Articulo: Journal of Urban Research*. Special issue 3.

- [21] Hirt, S.A. (2008): Stuck in the suburbs? Gendered perspectives on living at the edge of the post-communist city. *Cities* 25(6), 340-354.
- [22] Hnilička, P. (2005): *Sídelní kaše: Otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. Brno: Era.
- [23] Hýlová, K. (2011): *Srovnávací analýza funkcí Brněnské a Vranovské přehrady* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- [24] Chuman, T., Romportl, D. (2008a): Spatial pattern of suburbanization in the Czech Republic. In Dreslerová, J., ed., *Venkovská krajina 2008* (s. 33-37). Brno: Veronica
- [25] Chuman, T., Romportl, D. (2008b). Suburbanizace a přírodní prostředí (s. 20-26). In Ouředníček, M. et al.: *Suburbanizace.cz*. Praha: Univerzita Karlova.
- [26] Kašpaříková, H. (2010): *Změny rurální krajiny v prostoru jižně od Brna pod vlivem suburbanizace* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita
- [27] Kolářová, D., ed. (2008): *Santon: příroda a historie*. Brno: Onufrius.
- [28] Kostecký, T. (2005): *Political behavior in metropolitan areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – patterns, trends and relation to suburbanization and its socio-spatial patterns*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- [29] Kozáková, H. (2010): *Změny rurální krajiny pod vlivem suburbanizačních tendencí v prostoru Brno-sever* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita
- [30] Krämer-Badoni, T. (2009): Life without the car: an experiment and plan. *International Journal of Urban and Regional Research* 18(2), 347-356.
- [31] Krejčová, N. (2011): Příčiny a důsledky komerční suburbanizace. Případová studie: Pražská aglomerace. Výsledky pilotního empirického šetření (s.203-217). In Ježek, J., Kaňka, L., eds., *Konkurence a udržitelný rozvoj malých měst a venkovských regionů*. Plzeň: Západočeská univerzita.
- [32] Krisjane, Z., Berzins, M. (2012): Post-socialist urban trends: New patterns and motivations for migration in the suburban areas of Rīga, Latvia. *Urban Studies* 49(2), 289-306
- [33] Kuča, K. (2000): *Brno: vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha/Brno: Libri.
- [34] Kunc, J. (2005): Průmyslové zóny v rukou soukromých developerů a efektivnost jejich podnikání (příklad Central Trade Park Modřice). In: *Geografické aspekty středoevropského prostoru*. Brno: Masarykova univerzita.
- [35] Kunc, J., Synková, L. (2010): Brněnská příměstská oblast: příklad jejího vymezení. In *XIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách* (s. 284-290). Brno: Masarykova univerzita
- [36] Létal, A., Smolová, I., Szczyrba, Z. (2001): Transformace příměstské krajiny. *Urbanismus a územní rozvoj* 4(4), 15-21.
- [37] Maas, A. (2009): Shrinking cities in the Czech Republic? The case study of Brno. *Moravian Geographical Reports* 17(3), 27-40.
- [38] Marciánová, G. (2010): *Změny rurální krajiny pod vlivem suburbanizace v prostoru východně od Brna* [diplomová práce]. Brno: Mendelova univerzita
- [39] Moučka, J. (2007): Extensivní zástavby a krajina. *Architektura a urbanismus* 41(1-2), 79-99
- [40] Mulíček, O. (2002): Suburbanizace v Brně a jeho okolí. In *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky* (s. 171-181). Praha: Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.

- [41] Mulíček, O. (1999): Prostorové suburbanizační změny v jihozápadním sektoru Velkého Brna. In *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis XXXII - Folia Geographica* 3 s. 63-66. Prešov: Prešovská univerzita
- [42] Myšková, J. (2010). *Projevy suburbanizace v Brně a jeho zázemí*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita.
- [43] Novotná, D. (2010). *Suburbanizace Brna optikou migračních dat*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita.
- [44] Ouředníček, M. (2003): Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis* 39(2), 235-253
- [45] Ouředníček, M. (2005): New suburban development in the post socialist city: the case of Prague. In: Eckardt, F., ed.: *Paths of Urban Transformation* (s 143-156). Bern: Peter Lang.
- [46] Ouředníček, M., Temelová, J., Macešková, M., Novák, J., Puldová, P., Romportl, D., Chuman, T., Zelenková, S., Kuncová, I. (2008): *Suburbanizace.cz*. Praha: Karlova univerzita
- [47] Ouředníček, M., Temelová, J. (2009). *Fyzické prostředí v nových suburbánních lokalitách*. www.suburbanizace.cz. Staženo 5.3.2009.
- [48] Pisman, A., Allaert, G., Lombaerde, P. (2011): Urban and suburban lifestyles and residential preferences in a highly urbanized society – experiences from a case study in Ghent (Flanders, Belgium). *BELGEO* 1-2/2011, 89-104.
- [49] Posová, D., Sýkora, L. (2012): Suburbanisierung und Des-Urbanisierung in den Stadtregionen Prag und Wien auf Basis unterschiedlicher politisch-ökonomischer Ordnung. In: Musil, R., Matznetter, W. (eds.) *Metropolen - Megastädte - Weltstädte. Europas Städte in der Weltwirtschaft des 20. Jahrhunderts*. Band 1: Europa. Rahmenthema 3: Migration und Bevölkerung im Stadtraum. Stadtportrait 3.1. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Universität Wien (v tisku).
- [50] Quitt, E. (1971). *Klimatické oblasti Československa*. Brno: Geografický ústav ČSAV.
- [51] Roose, A., Kull, A., Gauk, M., Tali, T. (2013): Land use policy shocks in the post-communist urban fringe. A case study of Estonia. *Land Use Policy* 30(1), 76-83.
- [52] Rumportl, D., Chuman, T. (2010). *Změny struktury krajiny vlivem rezidenční a komerční suburbanizace v České republice*. Praha: Univerzita Karlova
- [53] Runge, J., Kłosowski, F. (2011): Changes in population and economy in Śląskie voivodship in the context of suburbanization process. *Bulletin of Geography* 16, 89-106
- [54] Saitlová, L. (2011). *Suburbanizace a proměny vesnice*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita.
- [55] Salašová, A. (2009). Strategický plán krajiny. In *Trendy a tradice 2009* (s. 156—161). Lednice: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně.
- [56] Seidenglanz, D., Mulíček, O (2008). Brno agglomeration – changing dynamism. Socio-demographic change of European cities and its spatial consequences (Lepzig, 14. - 16.4.2008).
- [57] Slavík, V., Erhitová, L. (2009). Súčasný trendy v plánovaní miest a obcí v suburbánnom zázemí mesta Bratislava. In Bleha, B., ed., *Populačný vývoj Slovenska na prelome tisícročí. Kontinuita či nová éra?* (280-294). Bratislava: Geografka.
- [58] Steinführer, A., Bierzynski, A., Großmann, K., Haase, A., Kabisch, S., Klusáček, P. (2010): Population decline in Polish and Czech cities during post-socialism? Looking behind the official statistics. *Urban Studies* 47(11), 2325-2346.

- [59] Sýkora, L., Kamenický, J., Hauptmann, P. (2000): Changes in spatial structure of Prague and Brno in the 1990s. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica* 35(1), 61-76.
- [60] Sýkora, L., ed. (2002) *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, o.p.s.
- [61] Sýkora, L., Ouředníček, M. (2007): Sprawling post-communist metropolis: Commercial and residential suburbanization in Prague and Brno, the Czech Republic.. In Razin, E., Dijst, M., Vázquez, C., eds., *Employment deconcentration in European metropolitan areas* (s. 209-233). GeoJournal Library Nr. 91. Springer.
- [62] Sýkora, L., Bouzarovski, S. (2012): Multiple transformation: Conceptualization the post-communist urban transition. *Urban Studies* 49(1), 43-60
- [63] Šveda, M. (2010). Zmeny vo využití země vo funkčním mestskom regióne Bratislava. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 54(1), 137-155.
- [64] Šveda, M., Vigašová, D. (2010): Land use changes in the hinterland of major Slovak cities. *Geografie – Sborník ČGS* 115(4), 413-439.
- [65] Šveda, M. (2011): Suburbanizácia Bratislavy z hľadiska analýzy zmien krajiny pokrývky. *Geografický časopis* 63(2), 155-173
- [66] Vaishar, A., Zapletalová, J. (2007): Suburbanization in small towns – case study of Modřice near Brno. *Analele Universitatii din Craiova, Seria Geografie* 10, 112-126.
- [67] Vaishar, A., Šťastná, M., Vavrouchová, H., Stejskal, B., Hlisnikovský, L., Jakešová, L., Kniezková, T., Lipovská, Z., Náplavová, M., Novotná, K., Ošťádalová, Z., Kozáková, H., Marciánová, G. (2011): *Současný stav a vývojové tendence jihomoravského venkova*. Brno: Mendelova univerzita v Brně
- [68] Vaishar, A., Šťastná, M., Vavrouchová, H., Stejskal, B., Hlisnikovský, L., Kniezková, T., Lipovská, Z., Novotná, K., Pákozdiová, M. (2012): *Malá města – motory rozvoje jihomoravského venkova*. Brno: Mendelova univerzita v Brně
- [69] Vávrová, H. (2012): Suburbanizace – příležitost nebo hrozba pro malé obce. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí* 1(1), nestránkováno.
- [70] Vobecká, J., Kostelecký, T., eds (2008): *Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna*. Praha: Sociologický ústav AV ČR
- [71] Vobecká, J., Piguet, V. (2011): Fertility, natural growth and migration in the Czech republic: an urban – suburban – rural gradient analysis in long-term trends and recent reversal. *Population, Space and Place* in press.
- [72] Wasilewski, A., Krukowski, K. (2002): *Land conversion for suburban housing: a study of suburbanization around Warsaw and Olsztyn, Poland*. Berlin: Humboldt Universität.
- [73] Wolf, T., Meyer, B.C. (2010): Suburban scenario development based on multiple landscape assessments. *Ecological Indicators* 10(1), 74-86.
- [74] Woods, M. (2007): Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place. *Progress in Human Geography* 31(4), 485-507.
- [75] Zolnik, E.J. (2011): The costs of sprawl for private vehicle commuters. *Journal of Transport Geography* 20(1), 23-30.

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Obce s nejvyšším nárůstem počtu vysokoškoláků v období 2001 - 2011	14
Tab. 2	Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých městských částech 1970–2011.....	18
Tab. 3	Dokončené byty podle typu v městských částech Brna 2000-2008. Zdroj: Magistrát města Brna.....	19
Tab. 4	Obce s celkovým největším přírůstkem stěhování na 1000 obyvatel za období 2001–2011 (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)	23
Tab. 5	Obce s největším počtem přistěhovačů na 1000 obyvatel za období 2001–2011 (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)	24
Tab. 6	Intenzita bytové výstavby ve vybraných obcích v letech 2001–2011 (Zdroj dat: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková)	27
Tab. 7	Obce s největším počtem dokončených bytů ve vybraných obcích v letech 2001–2011. Zdroj dat: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková	28
Tab. 8	Dominantní krajinotvorné funkce dle velikostních kategorií obcí. Zdroj: vlastní zpracování.	57
Tab. 9	Intenzita dopravy na jednotlivých silnicích.....	78

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Rozdělení zkoumaného území na 4 sektory. Kreslila: J. Pokorná.....	9
Obr. 2	Absolutní vývoj počtu obyvatel v obcích v zázemí města Brna za období 2001–2011. Kreslila J. Pokorná. Zdroj: Sčítání lidu 2001, Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad	13
Obr. 3	Výsledný nárůst vysokoškolsky vzdělaného obyvatelstva v roce 2011 oproti roku 2001. Zdroj: Sčítání lidu 2001, Sčítání lidu 2011. Praha: Český statistický úřad	14
Obr. 4	Podíl obyvatel starších 15 let s vysokoškolským vzděláním. Zdroj: Sčítání lidu 2011, Praha: Český statistický úřad. Zpracovali: A. Vaishar, J. Pokorná	15
Obr. 5	Celkové hodnocení plnění vybraných kritérií suburbanizace. Zpracovaly: J. Žitňáková, I. Křenovská. Kreslila: J. Pokorná.....	16
Obr. 6	Vymezení suburbanizovaných městských částí na administrativním území Brna. Autorka: J. Žitňáková	20
Obr. 7	Vývoj počtu obyvatel ve vybraném území k 31. 12. (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)	22
Obr. 8	Graf: Populační vývoj ve vybraném zázemí města Brna (data ČSÚ 2012, vlastní zpracování)	23
Obr. 9	Věková struktura obyvatel okresu Brno–venkov v letech 2001 a 2011 (data ČSÚ, vlastní zpracování).....	25
Obr. 10	Vývoj průměrného věku v Brně a jeho zázemí. Zdroj: Český statistický úřad. Vlastní zpracování	26
Obr. 11	Počet dokončených bytů v Brně a v jeho zázemí v letech 2001-2011. Zdroj: ČSÚ, zpracovala Jana Žitňáková	28
Obr. 12	Šlapanice – náměstí. Foto A. Vaishar	29
Obr. 13	Katastrální území městyse Drásova. Zdroj: googlemaps.cz.....	31

Obr. 14 Podíl druhů pozemků v k. ú. Drásov. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.	32
Obr. 15 Populační vývoj v obci Drásov v období 1991-2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ.....	33
Obr. 16 Komerční suburbanizace Drásov. Foto M. Pákozdiová	34
Obr. 17 K. ú. městyse Veverská Bítýška. Zdroj: googlemaps.cz.	35
Obr. 18 Podíl druhů pozemků v k. ú. Veverská Bítýška. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.....	37
Obr. 19 Unifikovaná katalogová řadová zástavba v městysi Veverské Bítýšce. Foto: I. Křenovská.....	37
Obr. 20 Katastrální území obce Tvarožná. Zdroj: googlemaps.cz.	39
Obr. 21 Graf Podíl druhů pozemků v k. ú. Tvarožná. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.....	39
Obr. 22 Graf Populační vývoj v obci Tvarožná v období 1991–2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ.....	40
Obr. 23 Katastrální území obce Sokolnice. Zdroj: googlemaps.cz.....	42
Obr. 24 Podíl druhů pozemků v k. ú. Sokolnice. Zdroj: Vybrané statistické údaje za obec. Praha, ČSÚ.	42
Obr. 25 Populační vývoj v obci Sokolnice v období 1991-2011. Zdroj: Pohyb obyvatel ve vybraném území. Praha: ČSÚ.....	43
Obr. 26 Geologie zájmového území Sever. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.	46
Obr. 27 Geologie zájmového území Jih. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.....	46
Obr. 28 Geologie zájmového území Východ. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.	47
Obr. 29 Geologie zájmového území Západ. Zdroj: Národní geoportál INSPIRE.	47
Obr. 30 Pedologická charakteristika sledovaného území. Zdroj: Česká geologická služba	49
Obr. 31 Ochrana přírody. Zdroj: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.	51
Obr. 32 Index změn využití území mezi lety 2001 a 2011 v zázemí města Brna.....	53
Obr. 33 Ortofotomapa – časový průřez (rok 2003 a aktuální snímek). Zdroj: www.mapy.cz	54
Obr. 34 Relativní změna výměry zastavěné půdy v zázemí města Brna mezi lety 2001 a 2011. Zdroj: vlastní zpracování (Jana Pokorná).....	55
Obr. 35 Absolutní změna výměry zastavěné a orné půdy v zázemí města Brna mezi lety 2001 a 2011. Zdroj: vlastní zpracování (Jana Pokorná).....	56
Obr. 36 Dominantní krajinotvorná činnost mezi lety 2001 a 2011 v zázemí města Brna .	57
Obr. 37 Konflikty suburbanizace a přírodního prostředí a jejich vzájemné vazby. Zdroj: vlastní zpracování.....	59
Obr. 38 Rozptýlení zástavby do okolní krajiny – aktuální snímek obce Lelekovice. Zdroj: googlemaps.cz.	60
Obr. 39 Změna krajinného typu překryvem komerční suburbanizací – komerční zóna Modřice. Zdroj: googlemaps.cz	61
Obr. 40 Nová výstavba v Rajhradě. Foto: H. Vavrouchová.....	61

Obr. 41	Nová zástavba – obec Rajhrad. Foto: H. Vavrouchová.....	62
Obr. 42	Gated community – Brno-Ivanovice. Foto: H. Vavrouchová.....	63
Obr. 43	Příklad fragmentované krajiny v zázemí města Brna – obec Popůvky. Zdroj: googlemaps.cz.....	63
Obr. 44	Změna reliéfu v důsledku suburbanizace – obec Tvarožná. Foto: M. Pákozdiová.	64
Obr. 45	Podíl obsazených pracovních příležitostí k počtu ekonomicky činných obyvatel. Zdroj: Příloha číslo 1 k vyhlášce č. 281/2012 Sb. - Podíl jednotlivých obcí na stanovených procentních částech celostátního hrubého výnosu daně z přidané hodnoty a daní z příjmů.	67
Obr. 46	Kapacita mateřských škol v 33 navštívených obcích. Zdroj: vlastní šetření	69
Obr. 47	Stavební pozemky v obci Jinačovice. Zdroj: www.realspectrum.cz.....	72
Obr. 48	Individuální výstavba na okraji zastavěného území obcí Malhostovice (vlevo a Bílovice nad Svitavou (vpravo). Foto J. Žitňáková.....	72
Obr. 49	Příklad rezidenční zástavby ve formě bytových domů: Šaratice. Foto J. Žitňáková	73
Obr. 50	Příklad výstavby kolonie rodinných domů v Moravanech. Foto J. Žitňáková	73
Obr. 51	Kolonie rodinných domů v Kanicích. Foto M. Pákozdiová.....	73
Obr. 52	Kolonie rodinných domů v Popůvkách. Foto M. Pákozdiová.....	73
Obr. 53	Kolonie rodinných domků v Sokolnicích. Foto J. Žitňáková.....	73
Obr. 54	Uzavřená komunita v České. Foto J. Žitňáková	73
Obr. 55	Unifikovaná výstavba v Tvarožné. Foto J. Žitňáková	74
Obr. 56	Unifikovaná výstavba v Popůvkách. Foto M. Pákozdiová	74
Obr. 57	Příklad nové výstavby v rurálním architektonickém stylu v Rudce. Foto M. Pákozdiová	74
Obr. 58	Cesta do suburbia v Babicích nad Svitavou. Foto M. Pákozdiová	74
Obr. 59	Barevnosti se meze nekladou: rodinný dům v Moravanech. Foto J. Žitňáková...74	
Obr. 60	Příklad nevhodné „pevnostní“ architektury: garáž v Omicích. Foto M. Pákozdiová	74
Obr. 61	Komerční suburbanizace v Modřicích: vlevo fragment nákupní zóny Olympia, vpravo průmyslová zóna. Foto A. Vaishar	75
Obr. 62	Počet spojů IDS JMK ve všední dny. Zdroj: KORDIS JMK, a.s.....	77
Obr. 63	Intenzita silniční dopravy v nejzatíženějším jižním sektoru Brně. Zdroj: Celostátní sčítání silniční dopravy 2010. Ředitelství silnic a dálnic ČR	78
Obr. 64	Cyklomapa města Brna. Zdroj: OpenStreetMap http://www.openstreetmap.org/?lat=49.2035&lon=16.5982&zoom=13&layers=C	79

REJSTŘÍK

- Adamov, 14, 21, 25, 30, 57, 71
amenitní migrace, 5
automobilismus, 4
balance obyvatelstva, 8, 23
Bílovice nad Svitavou, 22, 24, 28, 30, 78, 80, 84, 88, 100
Blažovice, 14, 42, 44
Bobravská vrchovina, 22, 52, 88
Boskovická brázda, 49, 52
Bosonohy, 17, 19, 20, 21
Braníškov, 29
Brněnská přehrada, 37, 38, 39, 49, 52, 53, 73, 77
Brno, 1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101
Brno-jih, 17, 81
Brno-sever, 17, 95
brownfields, 47
bydlení, 7, 22, 25, 28, 63, 69, 75, 81, 87, 90, 91
Bystrc, 18, 20, 21, 39, 53
bytová výstavba, 28, 29, 98
bytové domy, 16, 17, 18
ceny nemovitostí, 25
cyklostezka, 35, 45
Čebín, 22, 35, 49, 75
Černovice, 17, 18, 19, 52
Česká vysočina, 52
Českomoravská vrchovina, 49
demografická revoluce, 4
demografická struktura, 26
deurbanizace, 5, 90, 91
developeři, 22, 91
dojíždka, 21, 73
dokončené byty, 15, 28
domácnosti, 12, 87, 90
Domašov, 14, 25
domy s pečovatelskou službou, 17
doprava, 22, 38, 70, 71, 82, 83, 84, 85, 98, 101
Drahanská vrchovina, 49, 52
Drásov, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 67, 72, 75, 76, 99
druhý demografický přechod, 93
Dyjsko-svratecký úval, 52
environmentální problémy, 4
exhalace, 7, 82
gentrifikace, 5, 90
globalizace, 10, 93
gymnázium, 32
Hajany, 13, 25, 29
Horákov, 29, 44, 45, 57
Husovice, 11
hustota obyvatelstva, 88
Chrlice, 11, 17, 19, 20, 21
Chudčice, 25, 29, 40, 58
identita, 33, 47, 93
industrializace, 4, 10
infrastruktura, 7
Integrovaný dopravní systém
Jihomoravského kraje, 8, 31, 35, 39, 44, 47
intravilán, 11, 12, 16, 65, 76
Ivanovice, 11, 17, 19, 20, 21, 68, 100
Javůrek, 14, 75
Jehnice, 17, 19, 20, 21
Jiřkovice, 14, 45
Jundrov, 18, 19, 21
Kanice, 13, 24, 25, 28, 30, 76, 80

Karpatská soustava, 49
 Kníničky, 17, 18, 20, 21
 Kobylnice, 13, 45
 Kohoutovice, 18, 19, 21
 komerční suburbanizace, 32, 37, 81, 99, 100
 kompaktní zástavba, 17, 21
 krajina, 1, 4, 7, 9, 22, 47, 49, 55, 56, 57, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 79, 90, 95, 96, 97, 99, 100
 Královo Pole, 11, 17, 18, 19, 73
 Kratochvilka, 14, 58
 Křtiny, 14
 kultura, 7, 10, 73, 91
 Kuřim, 21, 29, 31, 33, 39, 59, 71, 84, 88
 Lažánky, 13, 29, 52
 Lelekovice, 88
 lesy, 21, 37, 54
 Lipůvka, 14, 22
 Líšeň, 18, 20, 49
 malá města, 1, 6, 7, 15, 21, 31, 33, 47, 72, 82, 88, 90, 95
 Malhostovice, 36, 58, 78, 100
 Medlánky, 11, 17
 městské jádro, 17, 86
 Modřice, 21, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 47, 58, 66, 71, 81, 82, 84, 88, 95, 97, 100
 Morava, 39, 43, 53, 55, 89
 Moravany, 13, 24, 25, 28, 30, 59, 80
 Moravské Knínice, 14
 Moravský kras, 49, 52, 53, 54, 55, 73
 muzeum, 35, 39
 naturbanizace, 5
 nezaměstnanost, 27
 obce, 8, 11, 47, 56, 59, 61, 74, 76, 80, 89, 90
 Ochoz u Brna, 49, 75, 84
 Omice, 14, 52
 Ořechov, 14
 Ořešín, 17, 19, 20, 21
 osídlení, 7, 21, 55, 89, 90
 Ostopovice, 14, 28, 30
 periferie, 5, 63, 93
 pohyb obyvatelstva, 17
 Ponětovice, 45
 Popůvky, 13, 14, 24, 25, 28, 30, 68, 80, 84, 100
 průmysl, 11, 47
 průmyslová zóna, 32, 81, 100
 předměstí, 1, 10, 11, 17, 87, 95
 příroda, 7, 90
 přírodní prostředí, 49, 95
 přirozený pohyb, 24
 půdní vestavby, 17
 Rajhrad, 22, 33, 67, 100
 Rebešovice, 24, 25, 28, 30, 80
 reurbanizace, 90, 91
 rezidenční výstavba, 22
 rodinné domy, 6, 11, 16, 17, 18, 40, 43, 70, 76, 78, 87, 95, 100
 Rosice, 14, 21, 30, 31, 32, 57, 73, 84
 Rozdrojovice, 13, 24, 25, 29, 80
 Řečkovice, 17, 18, 20
 Řícmanice, 14, 25, 28, 58
 Říčky, 14, 58
 sbor dobrovolných hasičů, 40, 44, 47
 sčítání lidu, 8, 17, 23, 27, 88
 sídelní preference, 7
 sídliště, 5, 17, 21, 74, 89
 Slatina, 17, 18, 20
 Slavkovské bojiště, 32, 41, 42
 sociální prostředí, 25
 sociální služby, 26
 sociální vybavenost, 26
 Sokol, 44, 47
 Sokolnice, 13, 24, 25, 29, 30, 44, 45, 46, 47, 58, 99

Staré Brno, 10
 stárnutí, 26
 stavebnictví, 29, 35, 38, 44, 47
 střed města, 17
 střední třída, 90
 Střelice, 14, 22, 30, 72, 84
 suburbanizace, 1, 4, 5, 12, 16, 17, 25, 65, 70, 71, 72, 74, 81, 82, 90, 93, 94, 95, 96, 97
 suburbia, 1, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 16, 17, 22, 23, 24, 27, 63, 64, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 100
 Svratka, 10, 33, 37, 52, 53, 86
 Šlapanice, 14, 21, 30, 31, 32, 33, 47, 52, 73, 82, 84, 99
 Telnice, 14, 22, 44, 45
 terénní výzkum, 9, 74
 Tišnov, 35, 39, 75, 76
 Tuřany, 17, 19, 20, 21, 32, 84
 Tvarožná, 41, 42, 43, 44, 69, 94, 99, 100
 Újezd u Brna, 22, 29, 33, 45, 47
 urban sprawl, 1, 4, 5, 8
 urbanizační procesy, 4
 Útěchov, 17, 19, 20, 21, 84
 územní plány, 22, 70
 venkov, 2, 4, 5, 7, 8, 26, 29, 32, 33, 73, 77, 88, 89, 90, 93, 99
 veřejná doprava, 5, 21, 31, 47, 71, 81, 82, 83
 Veverská Bítýška, 14, 22, 29, 37, 38, 39, 40, 72, 88, 99
 Veverí, 37, 39
 Vinohrady, 17, 18, 20, 83, 89
 vnitřní město, 10, 11, 13, 17, 83
 Všechnovice, 36
 vyjížďka za prací, 35, 47, 71
 vzdělání, 13, 15, 26, 27, 76, 87, 90, 98
 základní škola, 35, 45, 74
 Západní Karpaty, 52
 Zastávka u Brna, 22, 72, 88
 zázemí, 1, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 33, 36, 47, 49, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 68, 69, 71, 72, 77, 81, 82, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100
 zemědělství, 35, 89
 způsob života, 5, 7, 89, 90, 91, 93
 Žabovřesky, 17, 18, 19
 Žebětín, 11, 17, 18, 19, 20, 21
 železnice, 11, 32, 35, 37
 Židenice, 11, 18, 19
 životní prostředí, 22, 63, 64, 66